

Međunarodna zajednica i ratni zločini: studija slučaja Ovčara

Dedaković, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Libertas International University / Libertas međunarodno sveučilište**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:223:148689>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-19**

Repository / Repozitorij:

[Digital repository of the Libertas International University](#)

LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE

ZAGREB

JELENA DEDAKOVIĆ

DIPLOMSKI RAD

**MEĐUNARODNA ZAJEDNICA I RATNI ZLOČINI:
STUDIJA SLUČAJA OVČARA**

Zagreb, prosinac 2020.

LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE

ZAGREB

DIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ

MEĐUNARODNI ODNOSI I DIPLOMACIJA

**MEĐUNARODNA ZAJEDNICA I RATNI ZLOČINI:
STUDIJA SLUČAJA OVČARA**

**INTERNATIONAL COMMUNITY AND WAR CRIMES
OVČARA CASE STUDY**

KANDIDATKINJA: Jelena Dedaković, bacc. rel. int.

MENTOR: dr. sc. Mirko Bilandžić, red. prof.

Zagreb, prosinac 2020.

ZAHVALA

Ovu priliku koristim kako bih zahvalila svim ljudima koji su mi bili velika pomoć i podrška u pisanju ovoga diplomskog rada.

Zahvaljujem ponajprije mentoru dr. sc. Mirku Bilandžiću na strpljenju i razumijevanju, a ponajviše na savjetima kojima me usmjeravao pri pisanju ovoga rada.

Zahvaljujem Njegovoj Ekscelenciji, ambasadoru Clintu Williamsonu i dr. Ericu Stoveru na izdvojenom vremenu i svim savjetima i smjernicama kojima su usmjerili ovaj rad u najboljem mogućem smjeru. Zahvaljujem Ani Galović na svim savjetima o tome gdje pronaći teško dostupne informacije, kao i interesu koji je pokazala za ovaj diplomski rad. Veliku zahvalu dugujem svojem prvonadređenome, Krešimiru Njariju, za razumijevanje, podršku i izlaženje u susret za potrebe pisanja ovoga rada.

Naposljetku, zahvaljujem svojem ocu i svim sudionicima Bitke za Vukovar, čije su me ratne priče oblikovale u osobu kakva sam danas i potaknule na pisanje ovoga diplomskog rada.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, Jelena Dedaković, svojim potpisom jamčim da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu, kao što to pokazuje popis korištene literature.

Izjavljujem da nijedan dio specijalističkog diplomskog rada nije prepisan iz necitiranog rada te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava.

U Zagrebu, _____

Jelena Dedaković

SADRŽAJ

1. UVOD	9
1.1. Predmet i ciljevi istraživanja	10
1.2. Istraživačka pitanja	11
1.3. Hipoteze rada	11
1.4. Metodologija istraživanja	12
1.5. Struktura rada	12
1.6. Znanstveni doprinos	13
2. KRIZA U SFRJ I PREDRATNI DOGAĐAJI	14
2.1. Politička situacija u SFRJ	18
2.2. Odcjepljenje SR Hrvatske i proglašenje neovisnosti	21
3. BITKA ZA VUKOVAR	23
3.1. Okupacija Vukovara	31
3.2. Sporazum o neutralizaciji i evakuaciji bolnice	35
4. MASOVNO UBOJSTVO NA OVČARI	39
5. ULOGA MEĐUNARODNE ZAJEDNICE U SLUČAJU OVČARA	44
5.1. Otkrivanje masovne grobnice na Ovčari	47
5.2. UNPROFOR I UNTAES	53
5.4. Liječnici za ljudska prava (PHR) i Komisija stručnjaka	61
5.6. Liječnici bez granica (MSF)	64
5.7. Promatračka misija Europske zajednice (ECMM)	68
6. MEĐUNARODNI KAZNENI SUD ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU	70
6.1. Privođenje zločinaca pred Haški sud	74
6.1.1. Operacija „Cvjetić“	75
6.1.2. Operacija „Sablja“	78
6.2. Slučaj „Vukovarska bolnica“	79
6.3. Slučaj IT-95-13a	83
6.4. Slučaj IT-04-75	83

6.5. Slučaj IT-03-67.....	84
6.4. Udruženi zločinački pothvat.....	86
8. LITERATURA	92
9. POPIS SLIKA, GRAFIKONA I TABLICA	98
10. POPIS KRATICA	99

SAŽETAK

Masovno ubojstvo na Ovčari jedan je od najstravičnijih zločina koji su pogodili novonastalu Republiku Hrvatsku na njezinom putu do stjecanja suverenosti. Pomno isplanirana operacija provedena je u nekoliko faza, a žrtve su bili ranjenici i medicinsko osoblje iz vukovarske bolnice. Nekolicina preživjelih, čuvari istine s Grabova, prenose svoju priču diljem Hrvatske, a priča dolazi i do Tadeusza Mazowieckog koji šalje tim stručnjaka na Grabovo. Međunarodna zajednica, kao svjedok toga događaja, nije ništa učinila. U narednim godinama međunarodna zajednica pod prepoznatljivim plavim kacigama i dalje ne poduzima neke značajnije korake. Štoviše, pred njezinim očima počinjeni su brojni zločini nad civilima od kojih je najstravičniji Srebrenica.

Grobnica je otkrivena i ekshumirana, imena počinitelja su poznata, a međunarodna zajednica i dalje čini malo, gotovo ništa. U narednim godinama međunarodna zajednica poduzima neke korake u sankcioniranju zločinaca, no postavlja se pitanje s kojim ciljem i je li kazna proporcionalna zločinu. Analiziramo li vrijeme koje je Veselin Šljivančanin proveo u zatvoru, dolazimo do zaključka da je za svaku osobu ubijenu na Ovčari (po zapovjednoj odgovornosti) dobio kaznu od dvanaest dana. Je li ta kazna proporcionalna zločinu? Je li međunarodna zajednica tada dala maksimum? Čini li danas međunarodna zajednica dovoljno da se zločinci sankcioniraju za zločine počinjene prije gotovo 30 godina?

Ključne riječi: Ovčara, masovno ubojstvo, ekshumacija, međunarodna zajednica, suđenje

SUMMARY

Mass murder on Ovčara is one of the most terrible crimes which happened to the newly created Croatia on its way of gaining sovereignty. Carefully planned operation was conducted in couple of phases and the victims were wounded and medical personnel from the Vukovar hospital. Few of the survivors, guardians of the truth from the Grabovo had been spreading their story across Croatia, a story that had reached Tadeusz Mazowiecki, who sent team of experts to Grabovo. International community as a witness of that terrible crime did nothing. Also, under its recognizable blue helmets, the international community still was not taking any significant actions. Moreover, numerous crimes against civilians were committed before the eyes of International community, the most terrible of which is Srebrenica.

The gravesite was discovered and exumed, the names of the perpetrators had been known and the international community still wasn't taking any significant actions. In the years to come international community had started taking some actions in sanctioning perpetrators, but the question is for what purpose and whether the sentence is proportionate to the crime. If we were to analyze the time Šljivančanin spent in prison, we'd come to the conclusion that for every person killed on Ovčara he received (by command responsibility) a sentence of twelve days. Is that punishment proportionated to the crime? Has the international community given its maximum? Has the international community been giving enough during these past thirty years to sanction perpetrators for mentioned crimes?

Key words: Ovčara, mass murder, exumation, international community

1. UVOD

U tijeku mijenjanja geopolitičke slike Europe krajem dvadesetog stoljeća totalitarni režimi padaju, a među njima i onaj na području Balkana. Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija našla se pred raspadom. Vođena nacionalističkim vođom Slobodanom Miloševićem, našla se u teškoj gospodarskoj krizi, velikim podjelama u mišljenju o upravljanju državom te različitim političkim stajalištima. Kao umjetna tvorevina sačinjena od više republika i pokrajina, nakon smrti Josipa Broza bila je osuđena na propast, što se i počelo događati krajem 1980-ih. Milošević na rukovodeće pozicije u republikama postavlja svoje istomišljenike kako bi što lakše proveo plan sadržan u Memorandumu Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) iz 1986. godine. Ne birajući sredstva, Milošević na čelu Srbije kreće u provođenje plana stvaranja Velike Srbije te kreće u oružane sukobe sa Slovenijom i Hrvatskom, a kasnije i Bosnom i Hercegovinom.

Međunarodna zajednica u početku nije posvećivala previše pažnje zbivanjima na Balkanu, sve dok svjetska javnost nije počela osuđivati inertnost svjetskih sila. Na raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, odnosno oružani sukob koji je uslijedio nakon što su federativne republike napustile Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju, gledali su kao na građanski rat, a ne kao međunarodni ratni sukob. Stoga je najprije bilo potrebno uvjeriti međunarodnu zajednicu da se radi o stjecanju samostalnosti i suverenosti, kao i da priznaju novonastale države, Sloveniju i Hrvatsku. Određeni europski političari zauzeli su stav da je rat u Hrvatskoj odmazda Hrvatskoj za NDH u Drugom svjetskom ratu i nisu htjeli ništa poduzeti. S druge strane, određeni političari smatrali su da situacija na Balkanu ne utječe na njih te su u skladu s time odlučili da neće poduzeti ništa.

Proći će neko vrijeme prije no što će međunarodna zajednica poslati plave kacige u Republiku Hrvatsku, a do tada će se počinuti brojni ratni zločini – masovna ubojstva, silovanja, razni oblici kršenja Ženevskih konvencija i međunarodnog ratnog prava, uništavanje kulturne baštine, pljačke, spaljivanja imovine i slično. Diskutabilno je koliko je međunarodna zajednica bila učinkovita u sprečavanju i sankcioniranju ratnih zločina počinjenih na prostorima bivše Jugoslavije.

Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda formira posebno tijelo za istraživanje i sankcioniranje ratnih zločina, koje će aktivno raditi na pronalasku i ekshumiranju masovnih grobnica, od kojih

je u Hrvatskoj najveća Ovčara. Od ekshumacije do identifikacije i vraćanja posmrtnih ostataka obiteljima proći će godine, a od ekshumacije do donošenja presude zločincima proći će desetljeća. Postavljaju se pitanja: Što je međunarodna zajednica učinila kako bi spriječila masovno ubojstvo na Ovčari (ali i ostala masovna ubojstva)? Je li učinila dovoljno da se počinitelji kazne proporcionalno zločinu?

Povijest nas uči da oružane sukobe uvijek prate ratni zločini. Princip spaljene zemlje¹ javlja se još u doba Perzijskog Carstva, a provodi se i danas. Silovanja i uništavanja infrastrukture također su poznata od davnina, a uzimanje ratnog plijena i ubijanja nevojnog ljudstva nisu izostali ni u jednom oružanom sukobu, pa tako ni u Domovinske ratu. Ovčara nije jedini lokalitet na kojemu je pronađena masovna grobnica. Nakon pada grada, pripadnici paravojskih formacija i JNA uzeli su si za pravo odmazdu nad stanovnicima i braniteljima Vukovara, zbog osвете ili nezadovoljstva brojnim prijašnjim neuspjelim pokušajima osvajanja grada. Neke od poznatih grobnica pronađenih u Vukovaru, osim Ovčare, su grobnica na sportskom stadionu Sloga, u blizini trgovine Kivi, na Novom groblju u Vukovaru², u zgradi stare ciglane na Sajmištu i na Geleševoj Doli pokraj Petrove Gore.

1.1. Predmet i ciljevi istraživanja

Predmet ovog diplomskog rada je pregled zločina počinjenog na Ovčari nad civilima i medicinskim osobljem iz vukovarske bolnice uoči okupacije grada koju su učinile JNA i paravojske formacije. Rad analizira organiziranost JNA u provedbi spomenutog zločina i daje uvid u ulogu međunarodne zajednice tijekom provedbe spomenutog zločina, kao i njezinu angažiranost u sankcioniranju i suđenju ratnim zločincima.

Cilj je rada prikazati kojim mehanizmima je međunarodna zajednica sankcionirala ratne zločince koji su počinili masovno ubojstvo na Ovčari, koje mehanizme je koristila kako bi to spriječila te koliko su ti mehanizmi uspješni.

¹ Vojna strategija kojom se tijekom ofenzivnih ili defenzivnih operacija nastoji natjerati protivnika na povlačenje uništavanjem izvora opskrbe (usjevi, razna skladišta, naftna polja i slično).

² Za razliku od Ovčare, grobnica na Novom groblju nastala je kada je JNA sanirala bojište nakon okupacije i u nju je sahranjeno 938 osoba.

1.2. Istraživačka pitanja

Navodeći ciljeve i probleme analizirane ovim radom, istraživanjem se nastojalo odgovoriti na sljedeća pitanja:

1. Koja je uzročno-posljedična veza masovnog ubojstva na Ovčari?
2. Koja je uloga međunarodne zajednice u otkrivanju masovne grobnice na Ovčari?
3. Je li rad UNPROFOR-a i UNTAES-a po pitanju Ovčare zadovoljavajući?
4. Što je međunarodna zajednica učinila po pitanju sankcioniranja osoba odgovornih za masovno ubojstvo na Ovčari i je li to bilo dovoljno?
5. Je li masovno ubojstvo na Ovčari bilo nasumično ubijanje pojedinaca ili isplanirani ratni zločin?
6. S obzirom na geopolitičku situaciju u Europi i svijetu, je li međunarodna zajednica učinila sve što je mogla kako bi spriječila masovno ubojstvo na Ovčari?
7. Je li se Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju pokazao djelotvornim na slučaju Ovčare?
8. Kako je provedeno privođenje pojedinaca osuđenih za ratne zločine na Ovčari pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju?

1.3. Hipoteze rada

Pitanjima i problematikom kojima se bavi ovaj rad nastojat će se potvrditi hipoteze postavljene u skladu s predmetom istraživanja i postavljenim ciljevima. Hipoteze su sljedeće:

H1: Masovno ubojstvo na Ovčari pomno je isplanirana vojna operacija kojoj je cilj odmazda nad civilnim stanovništvom.

H2: Međunarodna zajednica nije učinila dovoljno kako bi spriječila masovno ubojstvo na Ovčari i sankcionirala odgovorne osobe.

H3: Zahvaljujući međunarodnoj zajednici grobnica je netaknuta i ekshumirana.

1.4. Metodologija istraživanja

U izradi ovoga rada primijenit će se sljedeće metode istraživanja:

- Induktivna metoda: analizom pojedinačnih događaja u Domovinskom ratu i reakcijama međunarodne zajednice na te događaje pokušat će se zaključiti je li djelovanje međunarodne zajednice u rješavanju krize na Balkanu bilo djelotvorno i dovoljno.
- Metoda dokazivanja: dokazivanje točnosti ili netočnosti hipoteza navedenih u ovome radu.
- Povijesna metoda: analizom predratnih i ratnih događaja pokušat će se objasniti uzročno-posljedična veza događaja koji su doveli do masovnog ubojstva na Ovčari.
- Kritička evaluacija literature: kritičko promišljanje o literaturi koja je korištena kao izvor za pisanje ovoga rada.
- Studija slučaja: uzročno-posljedičnom vezom objasniti će se kako su ratni događaji koji su se dogodili na području Vukovara u jesen 1991. godine rezultirali masovnim ubojstvom na Ovčari.
- Analiza: analizom događaja od raspada SFRJ do suđenja pri Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju pokušat će se napraviti cjelina studije slučaja Ovčare.
- Sinteza: sintezom pojedinačnih povijesnih događaja pokušat će se objasniti uzročno-posljedična veza masovnog ubojstva na Ovčari.
- Statistička metoda: statističkom analizom pokušat će se objasniti uspješnost rada Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u slučaju Ovčara.
- Diskurzivna metoda: diskurzivnom metodom nastojat će se interpretirati dokumenti vezani za slučaj Ovčare.

1.5. Struktura rada

Rad je koncipiran kao pregled slučaja Ovčare od samog događaja pa do suđenja ratnim zločincima odgovornima za spomenuto masovno ubojstvo. U prvome poglavlju autorica daje uvod u samu tematiku rada, dok će u drugome poglavlju objasniti ključne događaje i uzročno-posljedične veze koje su prethodile samome činu (raskol u SKJ, proglašenje neovisnosti, nacionalizam Slobodana Miloševića, ulogu JNA u balkanskoj krizi, pokušaje međunarodne zajednice da potpisivanjem raznih mirovnih sporazuma (poput Brijunskog) spriječi izbijanje oružanog sukoba).

Treće poglavlje razrađuje bitku za Vukovar, okupaciju grada koju je učinila JNA potpomognuta paravojnim formacijama te pokušaj međunarodne zajednice da sporazumom o neutralizaciji i evakuaciji bolnice zaštiti i evakuiraju civile. Četvrto poglavlje detaljno razrađuje provedbu masovnog ubojstva na Ovčari. Peto poglavlje bavi se ulogom međunarodne zajednice u otkrivanju i ekshumaciji masovne grobnice na Ovčari. Govori o ključnim svjedocima zahvaljujući kojima je međunarodna zajednica uspjela locirati masovnu grobnicu, objašnjava ulogu nedovoljno razvijene tehnologije kao ključnog čimbenika za neuspješno otkrivanje druge grobnice za koju se sumnja da je u blizini otkrivene. Detaljno razrađuje proces ekshumacije i identifikacije masovne grobnice, objašnjava rad i uključenost raznih međunarodnih humanitarnih organizacija u otkrivanje masovne grobnice na Ovčari, kao i organizacija koje su djelovale na području Vukovara za vrijeme ratnih zbivanja (Liječnici bez granica, Liječnici za ljudska prava, UNPROFOR i UNTAES).

Šesto poglavlje bavi se radom Međunarodnog suda za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije u vidu suđenja optuženima za zločine počinjene na Ovčari te daje uvid kako je masovno ubojstvo na Ovčari sastavnica udruženog zločinačkog pothvata. U zadnjem poglavlju donosi se zaključak o postavljenim hipotezama i pregled istraživačkih pitanja te se prikazuju odgovori na ta pitanja.

1.6. Znanstveni doprinos

Diplomsko-istraživački rad prikazuje djelovanje međunarodne zajednice kao ključnog aktera u otkrivanju, ekshumaciji i identifikaciji žrtava iz masovne grobnice na Ovčari. Prikazuje se i sankcioniranje zločinaca odgovornih za zločin te pokazuje da korišteni mehanizmi (pregovaranje i posredovanje) nisu bili dovoljni pa bi bolje rješenje bila vojna intervencija. Također prikazuje da je Haaški sud spor i nedjelotvoran, odnosno da je korišten u političke, a ne sudbene svrhe. Rad kompletira masovno ubojstvo na Ovčari, počevši od velikosrpske ideologije koja uzrokuje rat na području bivše Jugoslavije, prikazom oružanog sukoba u Vukovaru, do planiranja i provedbe masovnog ubojstva na Ovčari te zaključno do otkrivanja i ekshumacije grobnice, kao i suđenja optuženima za ratne zločine pred Haaškim sudom, obuhvaćajući međunarodne aktere uključene u cijeli proces.

Rad prikazuje kako su nevladine organizacije ključni akteri u sankcioniranju ratnih zločinaca. Komisija stručnjaka u suradnji s Liječnicima za ljudska prava ekshumirala je masovnu grobnicu

na Ovčari, za čije su osiguranje bili zaduženi vojnici UNPROFOR-a, a MSF je evakuirao 109 ranjenika iz vukovarske bolnice, dok je ECMM još u jesen 1991. godine upozoravao kako njihova misija neće imati uspjeha te da su potrebni jači mehanizmi.

Pregledom događaja i uzročno-posljedične veze dolazi se do zaključka da međunarodna zajednica (na čelu s Vijećem sigurnosti Ujedinjenih naroda) nije ispravno postupila u određenim trenucima i mogla je spriječiti masovno ubojstvo na Ovčari, ali i oružani sukob u Republici Hrvatskoj, koji se nakon vojne intervencije ne bi proširio na Bosnu i Hercegovinu.

2. KRIZA U SFRJ I PREDRATNI DOGAĐAJI

Josip Broz Tito umro je 4. svibnja 1980. godine. Mnogi autori, poput Jovića (2001) i Glaurdića (2011) će se složiti da je s njim umrla i ideja bratstva i jedinstva, kao i socijalizam Jugoslavije. Ustavom iz 1974. godine stavljen je iznad zakona kao doživotni predsjednik, a Jugoslavija je, nakon njegove smrti, nastojanja da spriječi pojavljivanje novog Tita pravdala time da samo slijedi Titov put. Zato se SFRJ naziva još i Titova Jugoslavija. Njegovom smrću nastupaju tenzije među republikama SFRJ, predsjedništvima republika te na vidjelo dolaze razlike u razvijenosti među republikama. U Jugoslaviji nastupa kriza na svim poljima – ekonomskom, društvenom i političkom. Slovenija, kao najrazvijenija republika u bivšoj Jugoslaviji, želje o odcjepljenju počinje gajiti još 1980-ih, a Kosovo počinje javno izražavati svoje želje o postajanju republikom.

Tito, kao vrhovni arbitar, jedini je imao sposobnost držati Jugoslaviju na okupu i pod kontrolom. Velikim zajmovima omogućio je ljudima lagodan život, što će doći na naplatu tek nakon njegove smrti. Ustavom iz 1974. godine, kako je sam rekao svome unuku, „od jedne države, stvorili smo osam manjih (...) i sve se razmrvalo, to je moja najveća pogreška“ (PSD, 2020). Omogućio je pravnu podlogu za odcjepljenje svake socijalističke federativne republike te neće proći mnogo godina prije nego što će prvo Slovenija, a zatim i Hrvatska i Bosna i Hercegovina to htjeti iskoristiti. Raspad Jugoslavije tema je još uvijek atraktivna brojnim autorima koji više ne pronalaze razloge samo u unutarnjoj politici, već i u međunarodnoj. Postavljaju se pitanja: Kako su reakcije međunarodne zajednice na zbivanja u bivšoj SFRJ utjecale na njezin raspad? Je li raspad Jugoslavije isključivo produkt odluka jugoslavenske elite, odnosno kako su međunarodni faktori utjecali na odluke spomenute elite?

Jović (2001) navodi osam faktora raspada Jugoslavije i kritički analizira njihovu interpretaciju: 1. ekonomska kriza, 2. tzv. „drevna mržnja“ među jugoslavenskim narodima, 3. nacionalizam, 4. kulturalne razlike među jugoslavenskim narodima, 5. promjene u međunarodnoj politici, 6. uloga raznih ličnosti u stvaranju i razaranju jugoslavenske države, 7. predmoderni karakter jugoslavenske države koji se često uspoređuje s carstvima, nasuprot nacionalnoj državi, 8. strukturalno-institucionalni razlozi. Ekonomska stabilnost i prosperitet izazivaju u ljudima pozitivno mišljenje o vladajućoj eliti te zadovoljstvo državom u kojoj žive. Jović (2001) navodi dva aspekta ekonomskog argumenta kojima se nastoji objasniti raspad Jugoslavije – problem razvoja i problem jednakosti, odnosno pravednosti. Ekonomska kriza koja je zahvatila Jugoslaviju još sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća dovela je Jugoslaviju do položaja najzaduženije zemlje u Europi te ju time dovela do raspada. Jović (2001) problem jednakosti prikazuje na primjeru Slovenije i Kosova, najbogatije republike i najsiromašnije pokrajine u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Socijalizam kao ideologija zastupa stajalište distributivne jednakosti, odnosno da se dobit svima podijeli na jednake dijelove. U slučaju Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije to je bio izazov, budući da nisu sve republike uživale distributivnu jednakost te se počelo postavljati pitanje kako socijalizam može opstati ako nema ekonomske jednakosti, unatoč sličnim političkim pozicijama u Jugoslaviji. Međunarodni monetarni fond (MMF) svojim je kreditima širio kapitalističke ideje na Istok, što će pojedini autori smatrati uzrokom ekonomske krize.

Jugoslavija je već bila zadužena međunarodnim kreditima koje je Tito kupovao kako bi zadovoljio sve nezadovoljnike, a elite koje su preuzele vodstvo Jugoslavije nisu mogle ponoviti Titove postupke, što zbog prevelikih dugova, što zbog toga što nisu uživale kult ličnosti kao Tito. Slovenija je, primjerice, unatoč ekonomskoj krizi u Jugoslaviji jako dobro prosperirala te se zalagala za očuvanje Ustava iz 1974. godine (koji je uvelike bio u skladu s nacionalnim interesima Slovenije), a „javno je mnijenje u Sloveniji 1987. prvi puta iskazalo nadu da bi slovenski interesi mogli biti bolje zaštićeni izvan Jugoslavije nego što su bili zaštićeni u Jugoslaviji“ (Jović, 2001, p. 99). Međutim, iako je ekonomska kriza u Jugoslaviji pred njezin raspad bila na izlazu, ekonomska kriza je potakla razvoj alternative socijalizmu – nacionalizam. „Nacionalizam je pretpolitička i/ili natpolitička (državotvorna) doktrina kojoj je glavni cilj stvaranje i/ili očuvanje nacionalne države“ (Jović, 2001, p. 108).

Jugoslavenski socijalistički rječnik krivo je tumačio riječ nacionalizam te je on postao nešto što izaziva negativne konotacije i narušava socijalizam u Jugoslaviji. Upravo takav stav omogućit će jačanje nacionalizama. „Odgovornost elite za jačanje separatističkih nacionalizama uz istodobno potiranje jugoslavenskog nacionalizma jest i u krivom definiranju nacionalizma i njegovu verbalnom i krivičnom demoniziranju, uz istodobno političko i institucionalno promoviranje“ (Jović, 2001, p. 115). Jović (2001) ističe da su u Jugoslaviji postojala dva oblika nacionalizma: separatistički i unitaristički. Svaka država koja je nacionalistička sebe gleda kao cjelinu, a ne kao dio cjeline. Tako bi svaki nacionalistički pokret u bilo kojoj republici ili autonomnoj pokrajini SFRJ potaknuo vladajuće elite da zastupaju ideju odcjepljenja. Jedno od glavnih pitanja u Jugoslaviji bilo je nacionalno pitanje: Postoji li na prostoru Jugoslavije jedan narod ili više naroda? Narodi u Jugoslaviji nisu se mrzili, ali činjenica da im nije bilo dopušteno formiranje svojih država bila je neprirodna, a potiskivanje nacionalizma iz javne sfere samo je sve više jačalo nacionalizam kao alternativu socijalizmu.

Nacionalizam zahtijeva karizmatičnog vođu te se tako u Srbiji pojavio Slobodan Milošević, u Hrvatskoj Franjo Tuđman, a u Bosni i Hercegovini Alija Izetbegović. Karizmatični vođa ključan je za uspješno širenje nacionalističke ideologije, a u trenucima raspada Jugoslavije državna elita podbacila je ne spriječivši dolazak karizmatičnih vođa na vlast i time potpomogla raspad Jugoslavije. Već je napomenuto kako je MMF davanjem kredita Jugoslaviji, ali i ostalim zemljama istočnog bloka nastojao proširiti kapitalizam na Istok. Jugoslavija se u Hladnom ratu uspjela očuvati kao tampon zona između dva bloka zahvaljujući Pokretu nesvrstanih zemalja te je upravo njezina uloga tampon zone, odnosno postojanje dva hladnoratovska bloka, bila glavni razlog za njezinu stabilnost i opstanak. Logično je zaključiti da krajem Hladnog rata Jugoslavija više nema ulogu tampon zone, odnosno da gubi svoje vanjske neprijatelje. Nakon toga, neprijatelje će početi tražiti iznutra.

Jugoslavija se našla u nezavidnom položaju. Dojučerašnji američki socijalistički saveznik, izgubila je na geopolitičkoj važnosti raspadom SSSR-a i stvaranjem novih liberalnih demokracija, odnosno kapitalističkih zemalja. Upravo zbog te usmjerenosti Zapada na baltičke države, nekadašnju Čehoslovačku i Poljsku, Jugoslavija gubi na značaju i dolazi do jačanja političke, a time i društvene krize. Međunarodni poredak koji je snažno utjecao na jedinstvo Jugoslavije raspao se, a nesvrstanost i samoupravljanje imali su smisla jedino u blokovski podijeljenom svijetu. Jović (2001) ovdje navodi i argument o ulozi ličnosti, odnosno govori o ulozi dviju ličnosti – Josipa Broza Tita i Slobodana Miloševića.

Milošević je gledan kao Titov nasljednik u nekim segmentima, no evidentno je da on to nije bio. Kao i Tito, imao je sposobnost upravljanja masama, podijelio je političku elitu na titoiste (one koji su zagovarali reformu Ustava iz 1974. godine) i kardeljiste (one koji su branili Ustav i protivili se njegovoj reformi). Tito je bio pravi jugoslaven (Jović, 2001), jer nije došao na vlast kao predstavnik neke od republika, odnosno pokrajina. Dok je Milošević, s druge strane, na vlast došao kao srpski političar. Mnogi komentatori će reći da je upravo njegova narav, koju Jović (2001) opisuje kroz iznimnu nefleksibilnost i neočekivanu totalnu fleksibilnost, bila glavni razlog raspada Jugoslavije. Milošević, za razliku od Tita, nije zagovarao bratstvo i jedinstvo – on je htio centralističku državu i da svi Srbi žive u jednoj državi. „Slobodan Milošević je uistinu bio čovjek za sva vremena – socijalist koji će postati bankar, pa nacionalistički despot i nepokolebljivi ratni zločinac. Htio je Jugoslaviju pod srpskom dominacijom, a ako to ne bi mogao imati napravio bi Veliku Srbiju na račun svojih susjeda“ (Borger, 2016, p. 10). Zadnji argument, odnosno faktor koji Jović navodi je institucionalni argument. „Jugoslavija se raspala zbog ovog ili onog seta institucionalnih i konstitucionalnih pravila, koja su onemogućavala uspostavu i funkcioniranje jedinstvene države“ (Jović, 2001, p. 140). Tu se navodi Ustav iz 1974. godine koji je svojim neracionalnim odredbama kriv za raspad Jugoslavije, jer kako Jović (2001) navodi, Ustav je onemogućio funkcioniranje saveznih organa i omogućio da se separatističke snage pozivaju na njegove odredbe. To je omogućilo separatistima da se pozivaju na odredbe o samoodređenju, suverenosti i statusu pokrajina.

Sljedeći ključni faktor su izbori 1990. godine. Kao ključna greška navodi se organiziranje prvo republičkih, a potom saveznih izbora. „Da su se prvo organizirali savezni izbori, a tek potom republički, savezna bi država dobila demokratski legitimitet (prije republika i pokrajina) te bi separatističke snage u republikama izgubile svoj glavni argument – da se bore protiv komunizma i nelegitimne, nedemokratske savezne države“ (Jović, 2001, p. 140). Organiziranje regionalnih izbora omogućilo je Franji Tuđmanu dolazak na vlast, održavanje referenduma i u konačnici raskidanje svih državnopravnih veza sa SFRJ. Uzevši u obzir navedene faktore koje Jović interpretira, nije nelogično za zaključiti da bi nacionalistički pokret u Hrvatskoj na čelu s Franjom Tuđmanom ugušile savezne vlasti da su prvo održani savezni izbori, jer, kako je već navedeno, nacionalizam je gledan u negativnim konotacijama, a shodno tome, Tuđman i HDZ kao nacionalistička prijetnja.

2.1. Politička situacija u SFRJ

Neće proći ni godina dana od Titove smrti kada kreću prosvjedi na Kosovu. Prosvjede će Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije prozvati „kontrarevolucionarnim iredentistično-nacionalističkim pokušajem stvaranja etnički čiste albanske republike u sastavu jugoslavenske federacije s perspektivom sjedinjenja s Albanijom“ (Glaurdić, 2011, p. 14). Iako to nije bilo daleko od istine, prosvjedi na Kosovu pokrenut će niz inicijativa za promjenama i reformama u cilju sprečavanja decentralizacije i liberalizacije koja je omogućena Ustavom iz 1974. godine. Srbija je pozivala na ponovnu centralizaciju SKJ-a i povratak normama prije reformi 1970-ih, što je naišlo na otpor u ostalim pokrajinama i republikama. „Platforma srbijanskoga komunističkog vodstva za „reintegraciju“ Jugoslavije primljena je kao obnova tradicionalnoga beogradskog centralizma i unitarizma, pa je posve razumljivo i odbačena“ (Glaurdić, 2011, p. 15). Uzmemo li u obzir sve faktore navedene u prethodnom poglavlju, ekonomska kriza, nejednakost među republikama i javljanje nacionalizma u gotovo svim republikama (i njihovim elitama), nije bio upitan raspad Jugoslavije, već trenutak u kojemu će se Jugoslavija raspasti. Prosvjedi na Kosovu omogućili su uzdizanje srpskog nacionalista Slobodana Miloševića. Uz pomoć dugogodišnjeg prijatelja i mentora Ivana Stambolića postavljen je na mjesto predsjednika partijske organizacije u Beogradu, no neće proći mnogo prije nego što će biti postavljen na mjesto predsjednika Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije.

Unatoč negodovanju brojnih političara, Milošević je postao miljenik srpskog naroda, prvo na Kosovu, a zatim u Srbiji, ali i u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, odnosno u svim dijelovima Jugoslavije gdje je bilo Srba. Upravo njegova nacionalistička politika osigurat će predaju sela s većinskim srpskim stanovništvom u istočnoj Slavoniji JNA, što će uvelike utjecati na ratna zbivanja u istočnoj Slavoniji, ali i na poslijeratna zbivanja. Milošević je u dva navrata posjetio Kosovo, prvi puta 20. travnja 1987. godine po Stambolićevom napatku, a drugi puta četiri dana kasnije svojevóljno kako bi ispunio obećanje dano Miroslavu Šoleviću, glavnom organizatoru prosvjeda kosovskih Srba – dijalog, a ne monolog. Dvanaest sati slušao je njihove pritužbe, a njegov posjet Kosovu najpoznatiji je po njegovoj slavnoj rečenici „Niko ne sme da vas bije!“, na što će Miroslav Šolević prokomentirati „Milošević je došao na Kosovsko Polje kao predsednik srpskog Centralnog komiteta, a otišao kao vođa srpskog naroda“ (Glaurdić, 2011, p. 20).

Naredno ljeto Milošević će iskoristiti da oko sebe okupi razne novinare kojima će se poslužiti da se javno i nemilosrdno riješi svojih protumišljenika (prvenstveno Ivana Stambolića) te kako bi imao kontrolu tiska. Usko surađujući sa Srpskom akademijom nauka i umetnosti (SANU), Miloševićeve aspiracije o Velikoj Srbiji postaju sve vidljivije. Stoga nije iznenađujuće odugovlačenje s ustavnim reformama – on reforme nije gledao kao primaran cilj, već sredstvo kojim će uspostaviti kontrolu nad jugoslavenskom federacijom. Takozvani mitingaši 1988. godine počinju sa svojim prosvjedima, odnosno skupovima potpore Slobodanu Miloševiću te izravnim prijetnjama svim njegovim političkim protivnicima i ostatku Jugoslavije. Milošević je uživao svojevrzni kult ličnosti.

Milošević je 1989. godine mitinzima uspio preuzeti vlast u četiri od osam federalnih jedinica, preuzeo je Crnu Goru, Kosovo, Vojvodinu i Srbiju te uživao potporu Makedonije i JNA, a 8. svibnja 1989. godine izabran je za predsjednika Srbije. Međunarodna zajednica nije imala gotovo nikakvu reakciju, unatoč izvještajima CIA-e (Glaudić, 2011) koji upozoravaju na mogući građanski rat. Milošević je smatran reformatorom koji želi preustrojiti federaciju. Kako je već ranije napomenuto, kraj Hladnog rata stavio je Jugoslaviju u nevažan geopolitički položaj te su SAD bile više okrenute potezima predsjednika SSSR-a Mihaila Gorbačova nego Miloševića, a ostatak Zapada slijedio je primjer SAD-a, što će se kasnije pokazati krucijalnom greškom. SAD je bio podijeljenog mišljenja što se tiče Jugoslavije – jedni su zagovarali ekonomski bojkot, drugi su predlagali da se Kosovo podupre u stjecanju autonomije sukladno Ustavu iz 1974. godine, a sveopći stav prema političkoj situaciji najbolje je objasnio Lawrence Eagleburger, zamjenik državnog tajnika SAD-a: „Koliko su mi poznati Jugoslaveni, ako im kažete da nešto ne smiju učiniti, tada će oni upravo to i učiniti“, navodi Glaudić (2011). SAD je u više navrata istaknuo kako „nemaju psa u ovoj borbi“ kada su u pitanju politička zbivanja u Istočnoj Europi. SAD su zauzele stav promatrača i odlučile se ne miješati prateći politiku predsjednika Georgea Busha kojoj je cilj bila isključivo stabilnost. Bush je cijenio Gorbačova, ali i poljske, mađarske i češke čelnike te je zauzeo stav politike nemiješanja, odnosno nije im „htio otežavati situaciju“ Glaudić (2011).

Davorin Rudolf, nakon jedanaestodnevnog turneje u SAD-u, reći će da je „(...) Bushova administracija podržavala opstanak i cjelovitost Jugoslavije, saveznog premijera Antu Markovića, reforme u gospodarstvu, otvoreno tržište i slobodne izbore. Razdruživanje (separatizam) republika smatrali su za SAD perifernim pitanjem i nepotrebnim dražkanjem nacionalizama, posebice srpskoga i hrvatskog. Amerikance su brinuli Irak i Kuvajt, prvi

zaljevski rat. Jugoslavija nije više bila „država između Istoka i Zapada“, geostrategijski važna za obuzdavanje Rusa“ (Tuđman & Mladineo, 2015, p. 31).

Razlike u mišljenju o rukovođenju Jugoslavije dolaze na vidjelo, a konačno razilaženje u mišljenjima o rukovođenju događa se na izvanrednom Kongresu Saveza komunista Jugoslavije u siječnju 1990. godine. Svaka delegacija došla je sa svojim ciljevima koji su pripremljeni na kongresima SK svake republike. Tako će Slovenija doći s ciljem održavanja demokratskih višestranačkih izbora i napuštanja monolitnog položaja SKJ u cjelini te pozivanjem na neotuđivo pravo samoopredjeljenja. Srbija dolazi s ponovljenim ciljevima „jedan čovjek – jedan glas“ kao osnovnim oblikom funkcioniranja SKJ, protivi se ideji o republikama kao državama i traži jačanje funkcija savezne države. Hrvatska ima slične ciljeve o provedbi višestranačkih izbora kao i Slovenija te se opredjeljuje za napuštanje demokratskog centralizma. Bosna i Hercegovina ostaje vjerna načelu demokratskog centralizma, ali naglašava potrebu njegovog redefiniranja i protivi se konfederalnoj Jugoslaviji i načelu „jedan čovjek – jedan glas“, dok će Makedonija zastupati avnojevsku i federativnu Jugoslaviju, a Crna Gora i autonomne pokrajine u kojima su na rukovodećim pozicijama postavljene Miloševićeve pristaše podupiru i slijede ciljeve Srbije. Uz njih, na Kongresu su sudjelovali i delegati JNA koji se zalažu za jedinstvenu i federativnu Jugoslaviju (Pauković, 2008, pp. 23-24). Nakon iscrpnih plenarnih sjednica, 22. siječnja 1990. godine oko 22,30 sati, na sjednici na kojoj se raspravljalo o Deklaraciji³, slovenski delegat Mitja Ribičić obznanio je da je „(...) ne samo vidljivo da se ne želi prihvatiti slovenska inicijativa o Savezu saveza nego ni „minimum koji bi osiguravao autonomnost, samostalnost i ravnopravnost“ slovenske „republičke organizacije“. (...) Preglasavanje je najbolji način za razbijanje SKJ i u tom sklopu odluke usvojene na plenumu nisu prihvatljive slovenskim delegatima i ne obvezuju ih“ (Pauković, 2008, p. 28). Nakon napuštanja slovenske delegacije popraćene pljeskom, predsjedavajući Momir Bulatović predložio je nastavak rada, na što će reagirati Ivica Račan i upozoriti da će, ako Kongres nastavi s radom, hrvatska delegacija također otići jer se o SKJ ne može govoriti ako nema jedne delegacije. Nakon stanke sjednica će se nastaviti, a hrvatska delegacija će se pred medijima opravdati kako su ostali na sjednici u cilju sprečavanja raskola u SKJ, međutim do njega je došlo odlaskom delegacije Slovenije. Srpska delegacija odlazak Slovenije prokomentirat će kao nametanje manjine volji većine te će ih optužiti za separatizam.

³ Novi projekt za demokratski socijalizam i Jugoslaviju. Deklaracija je trebala premostiti razdoblje između postojećeg i budućeg programa SKJ (Pauković, 2008:26)

Milošević će kroz 1990. godinu steći sve više sljedbenika i istomišljenika. Presudnu ulogu odigrat će Miloševićev govor na Gazimestanu uoči Vidovdana, odnosno 600. obljetnice Kosovske bitke. Pozivajući svoje istomišljenike, ali i prijeteći svojim neistomišljenicima entuzijastičnim govorom „ (...) Šest vekova kasnije, danas, opet smo u bitkama, i pred bitkama. One nisu oružane, mada i takve još nisu isključene. Ali bez obzira kakve da su, bitke se ne mogu dobiti bez odlučnosti, hrabrosti i požrtvovanosti. Bez tih dobrih osobina koje su onda davno bile prisutne na polju Kosovu. Naša glavna bitka danas odnosi se na ostvarenje ekonomskog, političkog, kulturnog i uopšte društvenog prosperiteta. Za brže i uspješnije približavanje civilizaciji u kojoj će živjeti ljudi u XXI. veku. Za tu nam je bitku pogotovo potrebno junaštvo. Razume se nešto drugačije. Ali ona srčanost bez koje ništa na svetu, ozbiljno i veliko, ne može da se postigne, ostaje nepromenjena, ostaje večno potrebna (...)“ (Milošević, 1989), jasno daje do znanja svoje namjere i slavi vrhunac svoje političke kampanje. Milošević je u lipnju 1989. godine kontrolirao pet političkih žarišta u Jugoslaviji, a u ostala tri (u Sloveniji, Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini) javlja se među elitama pitanje opstanka u Jugoslaviji kojom upravlja Milošević.

2.2. Odcjepljenje SR Hrvatske i proglašenje neovisnosti

Ponukan pitanjem opstanka u Jugoslaviji, Hrvatski sabor donosi amandmane na savezni Ustav iz 1974. godine koji omogućuju prve višestranačke izbore. HDZ je odnio 57,58 % glasova, a novoizabrani Sabor sastat će se 30. svibnja 1990. godine te će Franjo Tuđman biti izabran za predsjednika Predsjedništva Socijalističke Republike Hrvatske. Tuđman je, poput Miloševića, bio ličnost koju je nacionalizam tražio. Karizmatičan i školovan, bio je figura koja će Hrvatsku odvesti u samostalnost. Svoje stavove o socijalizmu jasno je dao do znanja u razgovoru s Davorinom Rudolfom. „Socijalizam u Europi se ne može reformirati, niti poboljšavati. Mora se srušiti. Unakazili su ga despotija vlasti, boljševički mentalitet, arogancija nesposobnih vođa, neslobode, neučinkovitost u proizvodnji (...)“ (Tuđman & Mladineo, 2015:49). Sabor će 22. prosinca 1990. godine donijeti „božićni“ Ustav u kojemu se člankom 140. dalo do znanja da Hrvatska nema težnje ostajanja u Jugoslaviji. „Republika Hrvatska ostaje u sastavu SFRJ do novog sporazuma jugoslavenskih republika ili dok Sabor Republike Hrvatske ne odluči drugačije“ (Tuđman & Mladineo, 2015, p. 45).

Tuđman je svojim govorima o povijesnim granicama Hrvatske (granice nekadašnje NDH) zaoštrio odnose s Bosnom i Hercegovinom, a stanovnike Hrvatske srpske nacionalnosti više približio Miloševiću. Milošević u međuvremenu u razgovorima sa svojim savjetnicima zauzima stav da Jugoslavija može i bez Slovenije, ali da neće pristati na konfederaciju. Upravo to će rezultirati velikim simpatijama prema Miloševiću i oružanim pobunama Srba u Hrvatskoj. Čak je i Borislav Jović upozoravao da su izbori u Sloveniji i Hrvatskoj protuustavni i zagovaraju napuštanje socijalističkih temelja Jugoslavije te otvoreno prijetio primjenom mjera poput onih na Kosovu, što se i dogodilo – dva dana od Jovićeve javne objave snage Teritorijalne obrane u Sloveniji i Hrvatskoj razoružane su. Jović će u svom govoru u Saveznoj skupštini 28. svibnja 1990. godine reći da će granice svake republike koja se odluči odcijepiti podlijevati ponovnom određivanju (Glaurdić, 2011), drugim riječima prijetio je oružanim sukobom.

Početkom ožujka 1991. godine hrvatski specijalci sukobili su se sa srpskim paravojnim postrojbama koje su zauzele policijsku postaju u Pakracu, a Jović je naredio intervenciju JNA. Uz potporu Srbije, krajem ožujka 1991. godine dolazi do prvih žrtava u sukobu srpskih paravojnih formacija i hrvatskih specijalaca na Plitvicama⁴, a JNA opet izlazi na teren kao mirotvorac, ali jasno dajući do znanja da je na strani srpskih paravojnih formacija istjeravši hrvatske specijalce s područja Plitvica.

„Krvavi Uskrs“ započeo je niz sporadičnih sukoba u ruralnoj Hrvatskoj gdje je većinsko stanovništvo bilo srpsko, oklopne postrojbe JNA su blokirale Krajinu, a istočna Slavonija, Baranja i Srijem (zbog svojeg položaja blizu granice sa Srbijom) u svibnju postaju novo žarište kada u Borovu Selu 2. svibnja 1991. godine srpske paravojne formacije ubijaju dvanaest hrvatskih redarstvenika, a dvadesetak ih ranjavaju.⁵ To će izravno utjecati na hrvatsko javno mnijenje, koje zahtijeva neovisnost republike i odgovor na akcije srpskih paravojnih formacija potpomognutih Miloševićem (Glaurdić, 2011).

Nakon Miloševićeve blokade Stjepana Mesića da postane predsjednik Predsjedništva u svibnju 1991. godine, hrvatski stanovnici izlaze na referendum i više od 94 % stanovnika glasa za samostalnost i suverenitet Hrvatske. Hrvatska i Slovenija proglašavaju neovisnost 25. lipnja 1991. godine i međusobno se priznaju. Do tada je u Hrvatskoj osnovan Zbor narodne garde

⁴ Sukob je nazvan Krvavi Uskrs zato što se incident dogodio na rimokatolički Uskrs.

⁵ Dan ranije, Vukašin Šoškočanin, zapovjednik lokalne TO odlazi osobno u Beograd kod Vojislava Šešelja te traži pojačanje u vidu paravojnih formacija pa Šešelj šalje svoje Šešeljevce u Borovo Selo.

(ZNG), ali Tuđman i državni vrh našli su se u nezavidnoj situaciji balansiranja između nadolazećeg rata i pokušaja držanja koraka sa Slovenijom. Bilo je jasno da Hrvatska neće tako lako steći neovisnost poput Slovenije jer je veliki dio njezinog teritorija zaposjela JNA i spremala oružani napad. Međunarodna zajednica i dalje zagovara jedinstvo Jugoslavije vjerujući da će samo ujedinjena Jugoslavija osigurati stabilnost te osuđuju svaki separatizam.

Ponukani negodovanjem tiska i negativnim javnim mnijenjem u svojim zemljama, ministri Europske zajednice (EZ) odlučuju se 5. srpnja 1991. godine sastati u Haagu da bi donijeli odluku kako reagirati na novonastalu situaciju u Jugoslaviji. Glaurdić (2011) navodi kako su nakon niza emotivnih i svadljivih rasprava odlučili suspendirati financijsku pomoć Jugoslaviji, uvesti embargo i ponovno poslati trojku⁶ kako bi posredovali u sklapanju sporazuma. Ovaj ministarski posjet bio je uspješniji od prijašnjeg te je nakon dva dana u Titovoj vili na Brijunima potpisan Brijunski sporazum kojim su dogovoreni trenutni prekid vatre, tromjesečni moratorij na deklaraciju o nezavisnosti Sloveniji i Hrvatskoj, deblokada svih postrojbi i objekata JNA, poziv strana u sukobu da pregovaraju o zajedničkoj budućnosti, uspostava situacije koja je bila na snazi do 25. lipnja 1991. godine te uspostava ograničene promatračke misije KESS-a⁷ (ECMM⁸) razmještene u Sloveniji, a po potrebi i u Hrvatskoj. Nekoliko dana nakon potpisivanja Brijunskog sporazuma Milošević je povukao JNA iz Slovenije te ih razmjestio u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, a Sloveniji je *de facto* priznata neovisnost.

3. BITKA ZA VUKOVAR

U Hrvatskoj sve više buktu sukob. Provodeći plan RAM⁹ (Karabeg, 2018), JNA postaje najveći arsenal Slobodana Miloševića. Rutinskim napadima na hrvatska sela i gradove s većinskim srpskim stanovništvom zaposjedali su područja Slavonije, Like te sjeverne Dalmacije i Banije. Rutinski napadi sastojali su se od provokacija lokalnih ekstremista koje bi izazvale reakciju

⁶ Ministri vanjskih poslova Hans Poos (Luksemburg), Gianni De Michelis (Italija) i Hans van den Broek (Nizozemska) koje je još u lipnju 1991. godine Vijeće EZ poslalo u Jugoslaviju kako bi utjecali na smirivanje tenzija i konsenzus. Za tu misiju rečeno je kako je to zajednička vanjska i sigurnosna politika na djelu, prije njezinog uključivanja u sporazum o osnivanju EU. Ministarska misija bila je neuspješna, stoga su i ponovno upućeni 5. srpnja.

⁷ Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji

⁸ European Commission Monitoring Mission

⁹ Plan se navodno odnosi na stvaranje Velike Srbije. Objašnjava raspodjelu streljiva i oružja na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine kako bi svi Srbi živjeli u jednoj državi. Drugim riječima, opisuje plan uključivanja („uramljivanja“) Bosne i Hercegovine u novu srpsku državu sukladno planovima Draže Mihajlovića.

hrvatskih snaga, nakon čega se, pod izlikom prekidanja međunacionalnog sukoba, umiješala JNA, što je dovelo do izbacivanja hrvatskih snaga i lokalnog stanovništva s okupiranog područja.

Kadijević (Kadijević, 1993, p. 134) će reći da su glavne ideje napada na Hrvatsku bile „poraziti Hrvatsku vojsku potpuno ako situacija dozvoli, obavezno u mjeri koja će omogućiti izvršenje postavljenih ciljeva; ostvariti puno sadejstvo sa srpskim ustanicima u srpskoj Krajini; omogućiti dovršenje izvlačenja preostalih dijelova JNA iz Slovenije; posebno voditi računa da će uloga srpskog naroda u Bosni i Hercegovini biti ključna za budućnost srpskog naroda u cjelini.“ Do kolovoza 1991. godine oružani sukobi zahvatit će istočnu Slavoniju i Baranju te područje tzv. Krajine. Vukovar je već prozvan hrvatskim Staljingradom¹⁰, a nakon raspada SSSR-a Zapad počinje osuđivati Miloševićeve postupke i oružani sukob u Hrvatskoj, odnosno nasilnu promjenu granica. EZ i SAD bojale su se da će se SSSR, potaknut primjerom Jugoslavije, raspasti nasilnim putem. No nakon Gorbačovljeve ostavke i mirnog raspada SSSR-a, Zapad odlučuje napraviti pritisak na Miloševića, koji i dalje ignorira potpisane sporazume o prekidu vatre te nastavlja oružani sukob u Hrvatskoj. Dva najveća žarišta bila su Vukovar i Dubrovnik.

Bitka za Vukovar jedna je od najznačajnijih bitaka Domovinskog rata. Omjer snaga bio je protivan pravilima ratovanja, Vukovar je grad gdje je JNA „polomila zube“, a branitelji ušli u legendu. Garde će reći: „Pred krajnjim nerazmjerom snaga ogorčeni otpor Hrvata (...) izgledao je začuđujući. To se svakako može objasniti jakom motivacijom boraca, uvjerenjem da brane svoje rodno tlo i da će ga, ako popuste, zauvijek izgubiti: Srbi su posvuda istjerali Hrvate iz zauzetih područja. To nije sučeljavanje između vojnika, to je rat za potpuno osvajanje“ (Garde, 1996, p. 311). Koji su ključni elementi omogućili Vukovaru da se tri mjeseca odupire tolikoj sili koja ga je napadala?

1. Obrana grada funkcionirala je na nekoliko tehnika koje će i dan danas biti fascinantne u vojnim organizacijama. „Tuci pješništvo, pusti tenkove“ tehnika je koja je Trpinjskoj cesti dala naziv „groblje tenkova“, a kanaliziranje minskim poljima kroz usjeve kukuruza rezultiralo je uspješnom protuoklopnom borbom. Tehnika je bila jednostavna: pustiti tenkove u grad, napasti ih s leđa i tako potjerati još dublje, zatim ih napasti sprijeda kako bi se čim više grupirali, nakon čega je slijedila minobacačka vatra. Dragomir Ivanović, pukovnik JNA, obranu grada Vukovara

¹⁰ Predsjednik Predsjedništva SFRJ Stjepan Mesić u jesen 1991.

opisat će na sljedeći način: „Tajnu tromjesečne obrane grada od malobrojnog ljudstva moguće je objasniti disciplinom i motivom branitelja predvođenih bivšim časnikom JNA Milom Dedakovićem. Oni su postavljali izuzetno uporne posadne skupine gotovo na svakom objektu u pojasu od 3 do 5 km oko grada, dok su visoke kukuruze koji su te godine izrasli gotovo do tri metra iskoristili kao prirodni zaklon. Budući da su tenkovi u njemu lako gubili orijentaciju, ili bi nailazili na posijana minska polja, napadne kolone tenkovskih jedinica JNA za kojima se valjala pješadija usmjeravane su na glavne komunikacije, čime se sužavalo polje obrambenih djelovanja.

Prve hrvatske crte bile su najviše jačine voda - satnije, a snage za očuvanje nastupile bi samo u kritičnim intervalima, izuzetno i kada drugog izbora nije bilo. Zašto? Hrvati su pred navalom srpskih oklopnih jedinica često propuštali iza svojih leđa čitave skupine protivnikovih tenkova, ali bi opet, brzo, zatvarali obrambenu liniju. Za potjeru na skupine tenkova koje bi se probile davali su se tročlani sastavi „lovaca na tenkove“, naoružani raketama za protuoklopnu borbu (osa, armrbust). Način djelovanja takve skupine bio je sljedeći: izvježbani bi strijelac gađao periskop vozača tenka da bi ga zaustavio, drugi član skupine raketom bi gađao tenk, dok bi treći član skupine automatskim oružjem uništavao članove posade koji bi u panici napuštali zapaljeno oklopno vozilo“ (Dedaković, et al., 1998, p. 79).

Uzevši u obzir tehniku kojom je JNA raspolagala, ne čudi da su branitelji najviše udarali na nju. Dedaković (1998) će navesti kako je uspješno uništavanje tenkova bilo i njihovo miniranje prije nego što krenu u napad. Noću bi se interventna skupina predvođena Nenadom Sinkovićem – Legijom prišuljala neprijateljskim tenkovima postavljenima kod Dobre Vode i postavila protutenkovske mine ispod gusjenica tenkova u mirovanju, koji bi prvim pokretom bili uništeni. Učinak je bio očekivan – nakon što bi ratni izvjestitelji to prenijeli u medijima, posade neprijateljskih tenkova u strahu bi napuštale vozila. Obranu grada pomagala su i okolna sela postavljanjem balvana na glavne komunikacije prema Vukovaru, što je davalo vremena obrani da se pregrupira i reorganizira. Zbog štednje i racionalizacije sredstava, vatra se otvarala kada je zaključeno da će biti najučinkovitija. Dedakovićeva rečenica koju će svi zapovjednici, posebice Franjo Kračak - Brada¹¹ najviše pamtiti je „A sad tuci žgadiju!“

¹¹ Zapovjednik minobacača na gimnaziji

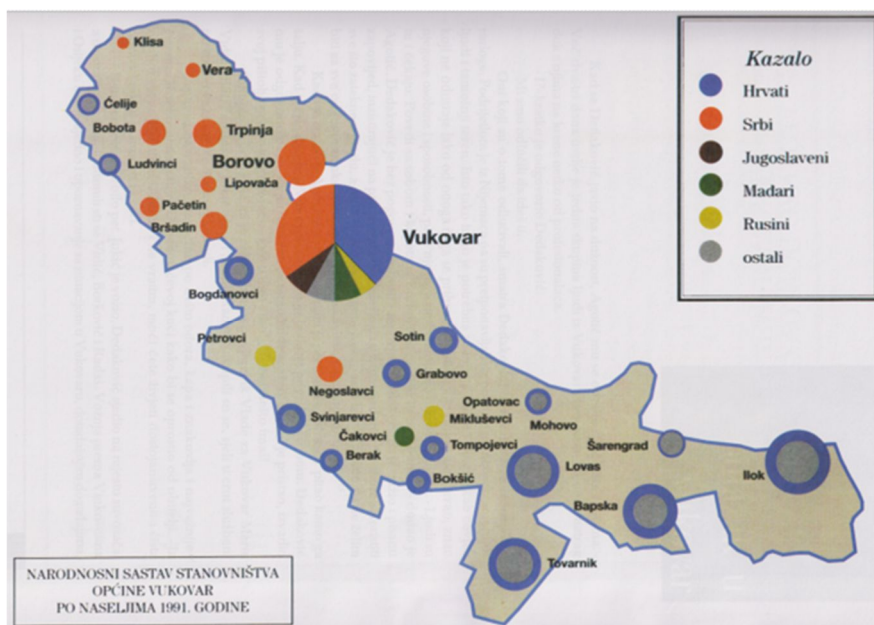
2. Jedna od tehnika koje su koristili vezisti bilo je ubacivanje u neprijateljsku vezu, provokacije i izdavanje netočnih zapovijedi, što je bila specijalnost Julija Novaka i Žarka Sabljaka – Prve genocidne. Novak je izvrsno imitirao srpski jezik i narječje te bi ubacivanjem u vezu tenkovskih kolona unio nemir, dok je Sabljak bio zadužen za provokacije.

3. Bitku za Vukovar obilježilo je ponajviše urbano ratovanje, što je išlo u korist branitelja koji su dobro poznavali grad, znali su koje komunikacije koristiti u kojoj situaciji te su najbolje znali stanje na terenu. Šuljanjem kroz stražnja dvorišta kuća brzo su se neprijatelju mogli prikrasti s leđa, s boka te se uvezati gdje je trebalo. JNA je, s druge strane, redovito radila smjenu ljudstva i time si (u počecima) otežavala – kada bi bilo jasno koju taktiku branitelji koriste, došla bi smjena koja nije upoznata s terenom i situacijom, što će obilježiti bitku do pada Marinaca, nakon čega JNA nije toliko često radila smjenu ljudstva.

4. Moral branitelja bio je izrazito visok, čak i u najtežim trenucima. Branili su svoje domove i domovinu te je velika većina u skloništima imala obitelj. Moral su dizali i djelatnici Hrvatskog radija Vukovar, koji bi svojim redovitim javljanjima civilima u skloništima davali tračak nade do zadnjih trenutaka¹². Domoljubnim pjesmama i porukama obitelji braniteljima na terenu bili su velika provokacija JNA i paravojsnim formacijama te su zato Siniša Glavašević i Branimir Polovina na Ovčari streljani među prvima. Hrvatska zastava koju su Hrvoje Džalto i Ivica Ivanika svaku noć iznova vješali na vodotoranj bila je mali, ali iznimno provokativan cilj neprijatelju, na savladavanje kojega bi neprijatelj trošio ogromne količine streljiva. S druge strane, Srbija je svojom propagandom o „ustašama“ i „crnokošuljašima“ postigla protuučinak što se tiče morala vojnika. Pričama da su to monstri koji nabijaju ljude na kolac, nose ogrlice od dječjih prstiju i slično izazvali su strah među mobiliziranim vojnicima koji su u strahu od „ustaša“ i „crnokošuljaša“ bježali s položaja i napuštali borbena vozila. Tako je, prilikom proboja iz Vukovara, Dedaković sa svojom grupom u kukuruzima naišao na napušteni borbeni položaj JNA gdje su zatekli oružje i tople vojničke deke. Kod poginulih pripadnika JNA pronađena su pisma obitelji koja nikada nisu stigla do odredišta, a Dedaković (et al., 1998, p. 141-142) navodi da u jednome piše: „Tata, sve manje snage i volje imam za ovo. Ništa nije kao što se pričalo na TV i radiju. Mi sve pred sobom rušimo i ubijamo pred sobom. Sve sam sitiji toga i samo hoću da vas sve ponovo vidim i zagrlim. Ne mogu više da izdržim ovo. Još nas sada uhvatilo neko nevreme, a u tenku curi na sve strane.“

¹² Siniša Glavašević zadnje je izvješće poslao 18. studenoga u večernjim satima, o dogovorenom konvoju za idući dan.

Ranije spomenute provokacije srpskih ekstremista odigrale su ključnu ulogu na području Vukovara. Struktura stanovništva iz 1991. ukazuje da je stanovništvo općine Vukovar i bilo

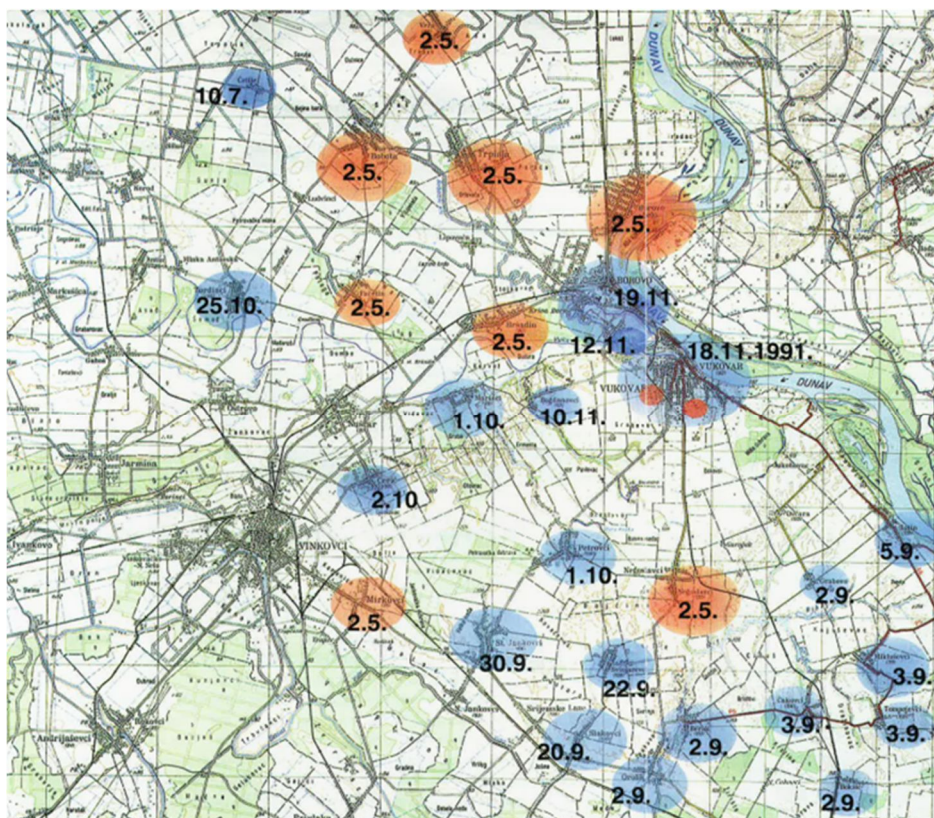

podijeljeno na većinsko srpsko i većinsko hrvatsko stanovništvo, uz Rusine, Mađare i ostale te u samome gradu Vukovaru postoji određeni postotak koji se deklarirao kao Jugoslaveni. Okolna sela Vukovara s većinskim srpskim stanovništvom već su

Slika 1 Struktura stanovništva općine Vukovar 1991. godine Izvor: Dedaković et. al. (1998)

nakon masakra u Borovu Selu u noći s 1. na 2. svibnja 1991. godine „pala“ pod kontrolu JNA, koja je to iskoristila kao uporišta za napade. Pokušaj zauzimanja Bogdanovaca u ljeto 1991. godine nije uspio jer su stanovnici postavili živi zid pred tenkove JNA, što će se kasnije pokazati ključnim događajem te Bogdanovcima dati nadimak vrata pakla. Postavljanje barikada na prometnicama prema Vukovaru, premještanje žena i djece srpske nacionalnosti u Srbiju, danonoćne straže na barikadama i povremeni pucnjevi bili su najava oružanog sukoba koji se sprema. Ljeto 1991. godine proteći će u nategnutim odnosima između JNA i lokalnih policijskih vukovarskih snaga te nategnutim međuetničkim odnosima.

Dojučerašnja prijateljstva raspadaju se zbog različitih političkih stajališta i mišljenja o sukobu. Sukobi najviše bukne noću u Borovu Naselju, a preko dana život teče normalno. Drugim riječima, „Vukovar je tada uspijevao održavati tek privid normalnog života. Kao u priči o dr. Jekyllu i mr. Hydeu, imao je svoje noćno i svoje dnevno lice. Mrtvu tišinu koja bi, s dolaskom prvog mraka, zavladała gradom, redovito su remetile eksplozije i štekatanje oružja. Policajci, gardisti, ljudi prisiljeni da noću putuju i oni koje bi mrak uhvatio na putu, stizali su tek do najbliže srpske barikade ili zasjede. U najboljem slučaju, tamo ih je očekivala uperena cijev strojnice, višesatno verbalno maltretiranje i pljačka. Najčešće su, ipak, završavali u bolnici, puni

Slika 4 Dinamika agresija JNA, TO i paravojnih postrojbi na općinu Vukovar. Usporedbom slike 1 i slike 2 dolazi se do logičnog zaključka da su sela s većinskim srpskim stanovništvom već nakon masakra u Borovu Selu bila pod okupacijom JNA, odnosno dobrovoljno se predala JNA. Izvor: Dedaković et. al. (1998)

modrica, polomljenih rebara i rupa od metaka. Sljedećeg jutra ljudi su najnormalnije odlazili na posao, vodili djecu u vrtić, gradili kuće, šetali pse, sjedili po restoranima i kafićima... Imala sam čudan osjećaj kako danju živimo u jednom, a noću u potpuno drugom gradu“ (Mirković, 2011, pp. 88-89).

Krajem kolovoza, razmještanjem Novosadskog korpusa u Baranju, interes JNA postaje osvajanje Vukovara. Razni autori i komentatori opravdano će i nakon skoro trideset godina raspravljati o Bitci za Vukovar, jer nema sačuvanih ratnih karti i operativnih zapovijedi zapovjedništva obrane koje bi dale podlogu za bolje razumijevanje ratnih zbivanja u Vukovaru. Luka Andrijanić 24. kolovoza 1991. godine¹³ obara borbeni zrakoplov JNA, a dan kasnije početak će intenzivni sukob na području Vukovara. Taj sukob JNA će pravdati kao postavljanje tampon zone između vukovarskih policijskih snaga i ekstremista. Mirković (2011) će navesti kako JNA opskrbljuje lokalne ekstremiste u Borovu Naselju hranom i oružjem, što će zapovjednik vojarne pravdati argumentima da su to rutinske terenske vježbe i opskrba redovne vojske, no zbog učestalosti konvoja, lako se moglo zaključiti kako osim hrane, JNA stacionirana u vukovarskoj vojarni opskrbljuje ekstremiste i oružjem. Isto će Vojislav Šešelj potvrditi na suđenju u Haagu u svojoj obrani iznoseći činjenice da su paravojni odredi (u prvome redu Šešeljevci) bili pod zapovjednim lancem JNA, koja ih je opskrbljivala oružjem, ali i davala im plaću istog

¹³ Plan napada JNA na Vukovar trebao je trajati jedan dan budući da Vukovar nije bio od velikog značaja, a računajući da nema obrambenih snaga koje bi se mogle suprotstaviti JNA (Dedaković, 1998).

iznosa koji su dobivali rezervisti (ICTY, 2016). U narednim danima JNA će ukopati tenkove i teško topništvo na području Grabova koje će koristiti za topničke napade na Vukovar. Nakon uspješno odbačenog prvog napada, a svjesni moći koju posjeduje JNA, Marin Vidić – Bili, Ferdinand Jukić – Jeja i Stipan Radaš odlaze kod pukovnika Imre Agotića i traže da pošalju stručno i profesionalno vojno lice koje će zapovijedati obranom grada. Imra Agotić 31. kolovoza 1991. godine šalje potpukovnika Milu Dedakovića i kapetana Branka Borkovića kao njegovog zamjenika da preuzmu zapovijedanje svim oružanim snagama na području općina Vukovar i Ilok. Dedaković će već idućeg dana ustrojiti zapovjedno mjesto i upoznati se sa zapovjednicima mjesnih zajednica te običi položaje (Dedaković, et al., 1998).

Dedaković će za sastanak i upoznavanje sa zapovjednicima mjesnih zajednica reći da „bio je to, s iznimkom susreta sinoć, moj prvi susret s ljudima koji su pridonijeli nedavnom debaklu velike JNA, koja je napadala i razarala Vukovar, ne bi li ga „oslobodila“. Bila je milina vidjeti ih. Nisu nimalo dvojili. Bili su to odvažni ljudi, bez ikakvih iluzija o ratu koji su vodili i o neprijatelju kojem su se suprotstavili. Prošli su prve bitke, doživjeli prve pobjede i preživjeli prve gubitke. Iako su većinom bili mladi ljudi, odavali su najveći i najteže stečen autoritet – autoritet s prve crte bojišnice“ (Runtić, 2005, p. 101).

Nakon neuspješne napadne operacije 24. kolovoza 1991. godine JNA planira novu operaciju, a pokušaje osvajanja Vukovara temelji na topničkim napadima. Novi pokušaj osvajanja traje tjedan dana, a počinje jakim zrakoplovnim i topničkim napadima 14. rujna 1991. godine, da bi se nastavila tenkovskim napadom. JNA paralelno je napala Vukovar i Borovo Naselje, napad je bio neuspješan, uz velike gubitke i strašna razaranja grada. Napad će trajati do 19. rujna. Napadi su bili iscrpljujući i za JNA i za branitelje te će Dedaković, svjestan da će u gradu nestati oružja i da su ljudi izmučeni, u dnevnim izvješćima tražiti pojačanje u ljudstvu i tehnici, koje je dolazilo u malim količinama. Situaciju, kako u moralu tako i u logistici, promijenit će dolazak dvije grupe Hrvatskih obrambenih snaga (HOS) iz Zagreba – ukupno njih pedeset i osam. Dedaković je dobio što je tražio – prekaljene, iskusne vojnike koji su osjetili borbe. Raspoređeni su na Sajmište gdje je neprijatelj probio crtu obrane i najžešće gradske borbe odvijale su se upravo tamo. HOS-ovce je diljem ratišta u Hrvatskoj pratio određeni glas – da oni slušaju samo Paragu¹⁴, da su prošli obuku sličnu onoj u Legiji stranaca, a svojim stavom, držanjem i crnim odorama pridonosili su pričama. HOS-ovci su došli u Vukovar dobro opremljeni pješačkim

¹⁴ Dobroslav Paraga hrvatski je političar i zastupnik u Saboru, osnivač Hrvatske stranke prava i HOS-a te vrhovni zapovjednik HOS-a.

naoružanjem, protuoklopnim sredstvima, ručnim granatama i minobacačima, a za razliku od branitelja Vukovara (koji su što se vojske tiče uglavnom prošli samo ročnu vojsku) imali su ratno iskustvo. HOS-ovci su u Vukovaru postali legenda¹⁵ – Oto Blažević (Dedaković, et al., 1998) sjeća se kako su oni djelovali noću da bi vratili neki izgubljeni položaj. Specifično je, kaže, što su oni uvijek išli pjevajući pjesmu i time otkrili položaj neprijatelju koji bi odmah otvorio vatru po njima. Nekoliko sati kasnije vratili bi se s dokazima o izbacivanju neprijatelja – oružje, kokarde, šajkače.

Osvajanje Vukovara neprijatelju nije išlo po planu pa je postalo jasno da je jedini način osvajanja potpuno odsjeći Vukovar od ostatka Hrvatske osvajanjem okolnih sela. Kako je ranije spomenuto, sela u općini Vukovar s većinskim srpskim stanovništvom predala su se JNA koja ih je koristila kao uporišta. JNA je ostala sela uspješno osvojila te tako kroz cijeli rujan jedina komunikacija postaje tzv. „kukuruzni put“ – makadamska prometnica kroz polja koja je preko Marinaca i Bogdanovaca povezivala Vukovar s Vinkovcima. Nakon pada sela Marinci 1. listopada 1991. godine idući cilj JNA zauzimanje je Bogdanovaca kako bi se u potpunosti presjekla komunikacija „kukuruzni put“. Svjestan da u Vukovaru nema dovoljno ljudstva i tehnike, Dedaković šalje dio HOS-ovaca u Bogdanovce kao ispomoć, što će se kasnije pokazati iznimno bitnim jer su Bogdanovci uništili veliku količinu neprijateljske tehnike i ljudstva. Paralelno sa slanjem HOS-ovaca u Bogdanovce, zapovjednici mjesnih zajednica sa zapovjedništvom obrane razvijaju plan proboja u svrhu dovođenja pomoći Vukovaru. Borković odlazi u Vinkovce, a Nikola Toth – Feniks u Zagreb. Toth se vraća s nešto naoružanja, a Borković s lošim vijestima – Vinkovci, Osijek i Đakovo pravdaju se da nemaju sredstava za svoju obranu, a kamoli za pomoć Vukovaru. U strogoj tajnosti planira se novi proboj u kojemu će Dedaković izaći u Vinkovce, jer se njega smatralo većim autoritetom od Borkovića, što će se i odviti u noći s 11. na 12. listopada, a zapovjedništvo obrane grada preuzet će Branko Borković – Mladi Jastreb¹⁶. Nakon cjelonoćnog izvlačenja, po dolasku u Vinkovce Dedaković preuzima zapovjedništvo Operativne skupine Vukovar – Vinkovci – Županja. Glavna zadaća obrane Vinkovaca bila je aktivno otvaranje topničke vatre po ciljevima u Vukovaru, što će se pokazati uspješnim jer je u jednome napadu uništeno 800 neprijateljskih vojnika u Vukovaru, a cijev jednog topa deformirala se od topline, dok je drugi eksplodirao i usmrtio posadu

¹⁵ Od 58 HOS-ovaca koji su došli u Vukovar, 25 ih je poginulo ili nestalo, a 26 je lakših ili težih invalida (Dedaković, et al., 1998, p. 175).

¹⁶ Taj je datum odabran jer paralelno dolazi humanitarni konvoj pomoći te su bili svjesni da će pažnja JNA biti usmjerena na njega.

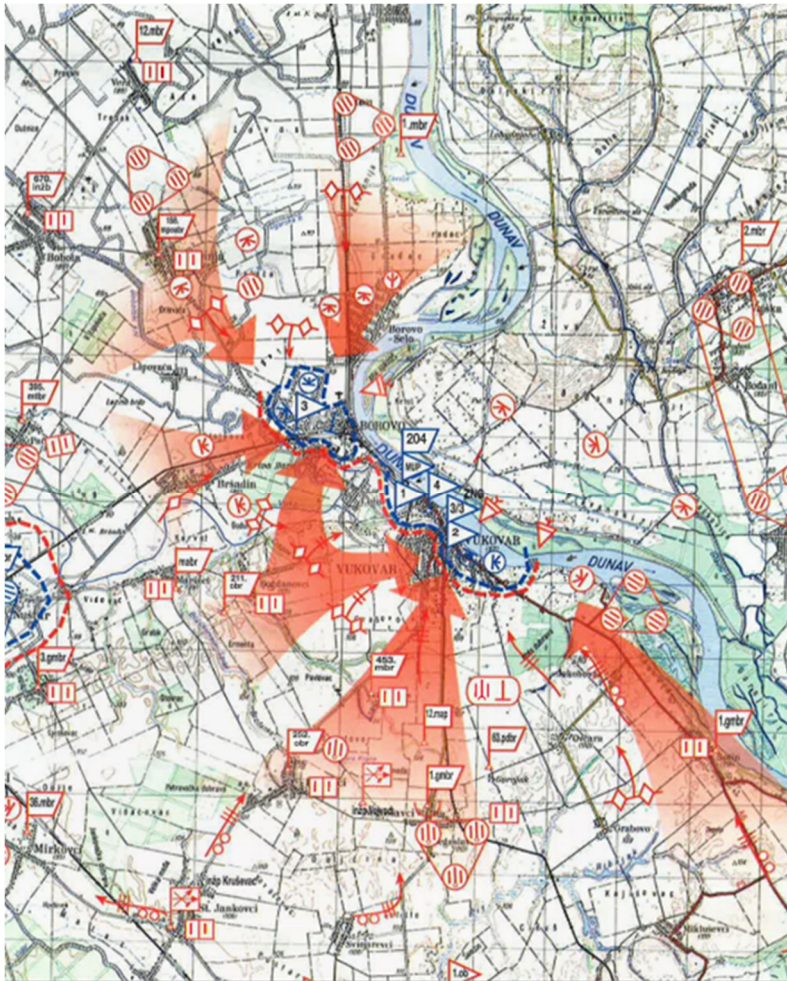
(Dedaković, et al., 1998). Načelnik Glavnog stožera HV-a, general Anton Tus, šalje Karlu Gorinšku, zapovjedniku Operativne zone Baranja i istočna Slavonija, zapovijed o organiziranju proboja prema Vukovaru, kojim će zapovijedati Mile Dedaković. Proboj će ići 13. listopada, od Vinkovaca do Vukovara, preko Marinaca i Bogdanovaca, kako bi se Marinci ponovno zauzeli te se time ponovno osposobio kukuruzni put. Proboj će teći uspješno (do podneva je neprijatelj napustio Marince), no zbog dolaska humanitarnog konvoja zauzimanje Marinaca obustavljeno je, a „gubitci nastali u povlačenju, od četrdeset i tri poginula, potvrđuju sve rečeno o posljedicama povlačenja zbog humanitarnog konvoja. On je i dalje nosio posljedice za branitelje, posebice za one u Vukovaru. Upravo taj humanitarni konvoj zbog kojega je operacija obustavljena četnici su odveli u vojarnu te za njime uveli pojačanja u ljudstvu i oklopnim sredstvima. Ranjenici iz vukovarske bolnice nisu izvučeni, dio tereta koji je konvoj vozio opljačkan je u vojarni, a ostatak se pokvario i više se nije mogao poslati u Vukovar“ (Dedaković, et al., 1998, p. 231).

Dva bitna događaja dogodila su se 2. studenoga 1991. godine. To su pokušaj osvajanja Cerića¹⁷ kako bi se proširilo područje obrane i pad naselja Lužac u Vukovaru. Zadnji, neuspješan proboj provest će se 13. studenoga 1991. godine. Cilj je bio vratiti naselje Lužac kako bi se ponovno uspostavila komunikacija između Vukovara i Borova Naselja. Proboj, u kojemu je (prema procjenama) trebalo djelovati između 7 i 8 brigada okupio je 450 ljudi. Bez većih gubitaka uspjeli su neprijatelju nanijeti štete, no bez ikakvih većih uspjeha, odnosno nije stvoren koridor prema Vukovaru, a Dedaković (Dedaković, et al., 1998) će reći da je teška srca donio odluku o obustavljanju proboja jer nisu uspjeli prikupiti dovoljno ljudstva i sredstava za proboj te da će uslijediti ono čega su se svi pribojavali. Osvajanjem Bogdanovaca 10. studenoga Vukovar je u potpunosti okružen, a pomoći mu se više nije moglo ni izvana.

3.1. Okupacija Vukovara

Zapovjedno mjesto obrane Vukovara prestaje s radom 17. studenoga 1991. godine. Branitelji i civili danima se izvlače iz grada, a Borkoviću ostaje nekoliko opcija; izaći iz grada, predati se ili nastaviti borbu. U razdoblju od 10. do 18. studenoga u gradu je bilo skoro 82 000

¹⁷ Unatoč pomno isplaniranoj operaciji, zauzimanje Cerića završilo je neuspješno. Operacija je tekla presporo i dala neprijatelju dovoljno vremena da dovuče pojačanje te su se branitelji koji su sudjelovali u operaciji bili primorani povući.

Slika 7 Smjerovi napada JNA, TO i paravojnih postrojbi na Vukovar u razdoblju 10. - 18. studenoga 1991. Izvor: Dedaković et. al. (1998)

i znali su trajati danima, što zbog blatnih oranica koje su bile minirane, što zbog blizine neprijateljske vojske koja nije prezala od otvaranja vatre po civilima i braniteljima koji su se izvlačili. Preostali branitelji i civili s Mitnice odlučivali su što dalje. Filip Karaula, Matija Mandić i Zdravko Komšić dogovorili su pregovore s predstavnicima JNA idući dan u devet sati ujutro. Svjesni principa po kojima funkcionira JNA potpomognuta inim paravojnim formacijama, pregovorima su prisustvovali i predstavnici Međunarodnog Crvenog križa, kao i strani novinari. Avetinjske snimke snimljene taj dan potrest će svijet i dokazati kako je jaka propaganda Srbije i JNA uspjela sve zavarati; napad na Vukovar nije bio u svrhu oslobođenja, već u svrhu odmazde. „Prizori iz tog slikovitoga srednjoeuropskoga grada na Dunavu, koji je topništvo JNA pretvaralo u prah i pepeo dok su njegovi stanovnici čučali u podrumima, bili su od iznimne važnosti u okretanju međunarodnog javnog mijenja. Televizijske emisije diljem

neprijateljskih vojnika¹⁸ s preko 2 000 tenkova i oklopnih transporterata, dok je obranu grada činilo nepunih 7 000 vojnika¹⁹ s nešto više od trideset tenkova i oklopnih transporterata (Dedaković, et al., 1998, p. 301), a u skloništima u gradu nalazilo se 15 000 civila. Odlučeno je da zapovjedništvo (s civilima i braniteljima koji žele) u noćnim satima izađe u proboj. Grad je napuštalo nekoliko grupa ljudi koje su pred Vinkovcima dočekivali Vinkovčani i vodili u Hotel Slavonija gdje je bio prihvat izbjeglica. Proboji kroz kukuruze bili su izuzetno teški

¹⁸ Vukovar su napadale postrojbe JNA u sastavu OG Jug, jedinice TO te razne paravojne postrojbe (Leva Supoderica, Arkanovi Tigrovi, Beli Orlovi, Šumadinci i drugi), koje su od 15. 10. 1991. godine bile pod zapovjedništvom OG „Jug“.

¹⁹ Od kojih 1803 pripadnika 204. brigade (Dedaković, 1998.).

Europe vrvjele su 18. studenog reportažama o događajima koji su svojim ludilom i brutalnošću nadmašili sve ono što je bilo prikazano tijekom prethodnih triju mjeseci. (...) Vukovarske ulice ispunile su kolone izbljedjelih civila koji su se izvlačili iz podruma i suočavali se sa svojim gradom pretvorenim u ruševine prepune ljudskih i životinjskih mrtvih tijela. Srpski su dobrovoljci pušteni da opljačkaju ono malo što se moglo opljačkati i poubijaju branitelje koji su se možda pokušavali sakriti među civilima“ (Glaurdić, 2011, p. 234).

U spomenutim pregovorima dogovorene su dvije kolone, civilna i vojna te da će se prvo izvlačiti civili, a potom branitelji. Na Bugarskome groblju civili su smješteni u autobuse te su tek 22. studenoga stigli u Zagreb. Branitelji su zarobljeni i odvedeni prvo na Ovčaru, a zatim u Sremsku Mitrovicu. Borovo Naselje pasti će zadnje, a branitelji Borova Naselja također će biti odvedeni u logore po Srbiji. Borovo Naselje bilo je vrlo značajno jer je u podrumu Obučare bila izmještena pomoćna bolnica u kojoj je bilo oko 1000 ljudi. JNA potpomognuta paravojnim formacijama okružila je kombinat čije su nosive zidove granatirali te se objekt počeo urušavati. Ljudi su počeli izlaziti van, a JNA je odlučila da prvo izađu žene i djeca, potom muškarci, zatim lakši ranjenici i na kraju teži ranjenici.

Svjedoci navode kako su kod Obučare ubijani civili i (unatoč predaji) branitelji. Vladimir Voloder sjeća se da je sklonište u Obučari „veliki podrum koji se protezao ispod cijele zgrade Obučare, u kojemu su obučari prije rata držali kalupe. Tamo je na kraju bilo strahovito mnogo ljudi. Spavali su gotovo jedni po drugima, neki su se pozavlačili i po garderobama Obučare i u kuhinju na prvom katu. Tamo je uglavnom bila naša vojska, razmakli smo stolove da bude više mjesta. (...) Kad je Obučara pala, neki je kapetan JNA bio glavni i to je sreća jer su on i njegovi tjeroali četnike od nas...“ (Dedaković, et al., 1998, pp. 312, 313). U Borovu Naselju, kao i u ostalim dijelovima grada, JNA je posebice tražila muškarce koji su nosili zenge.²⁰ Autobusima će preživjeli iz Borova Naselja biti prevezeni preko Bogojeva u mjesto Živa, da bi preko Mitrovice, Zrenjanina, Pančeva i Beograda stigli na konačno odredište – Stajicevo²¹. Preostali civili i branitelji koji nisu u kolonama ili probojima izašli iz grada upućuju se u dvorište bolnice, odakle je dogovoren konvoj.

²⁰ Takozvane žute zenge bile su čizme koje su branitelji Vukovara nosili zbog voodootpornosti i topline, a proizvodilo ih je Borovo po kopiji čizama koje su se proizvodile u Kanadi (zato su ih branitelji i zvali „Kanađanke“) za drvosječe.

²¹ Jedan od koncentracijskih logora u Srbiji u koji su odvedeni branitelji Vukovara.

Po zauzimanju Vukovara, paravojne formacije provode ratne zločine nad civilnim stanovništvom i braniteljima koji su im se predali. JNA je izuzetno pazila da ne radi ratne zločine, no rijetki su oficiri JNA koji su se sukobljavali s pripadnicima paravojnih formacija kako bi zaštitili nedužne civile. Dedaković (1998) će navesti da nitko od svjedoka koji su bili pripadnici JNA nije vidio da se itko od oficira JNA suprotstavio ljudima koji su činili zločine te da su se u zločine nerijetko uključivali i domaći Srbi, bilo kao pripadnici Šešeljevih ili Arkanovih jedinica ili teritorijalne obrane. Poznate su brojne lokacije na koje su odvodili branitelje koje su proizvoljno streljali. U Veleprometu je bio sabirni logor u kojemu su počinjena najveća zvjerstva nad civilnim stanovništvom; ubojstva, mučenja i silovanja. Svjedoci navode kako su kod Borovo Komerca vidjeli tijela streljanih ljudi kako leže kraj ceste, a poznat je i slučaj proizvoljnog ubijanja hrvatskih ratnih zarobljenika u Bogojevu, na putu prema srpskim koncentracijskim logorima. Strani izvjestitelji koji su se tih dana našli u gradu svjedoče kako su JNA vojnici izvodili stare ljude i odvodili ih u nepoznato, svjedoče kako JNA nije ispoštovala potpisani sporazum o neutralizaciji bolnice te daju dokaze tko je žrtva, a tko agresor. Paralelno, srbijanski će Dnevnik istoga dana izvijestiti da „znatan deo pripadnika hrvatskih oružanih formacija u Vukovaru danas je pristao da se preda jedinicama JNA – saznaju izveštači Tanjuga iz vojnih izvora. Prema istim izvorima, u toku je preuzimanje pripadnika hrvatskih oružanih formacija koji su pristali da predaju oružje. Pregovori o predaji vođeni su danas uz prisustvo misije Evropske zajednice i Međunarodnog Crvenog krsta. Mnogobrojni novinari danas su videli da se na vodotornju, oko koga su bile koncentrisane jake hrvatske snage, vijori jugoslovenska zastava. Tokom današnjeg dana iz grada je, prema do sada poznatim podacima, izvučeno oko dve hiljade civila“ (Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2010, p. 164).

Pojedini pripadnici JNA ipak su odudarali od većine i pomagali, odnosno spašavali civile i branitelje koji su se predali. Prilikom konvoja humanitarne pomoći u listopadu 1991. godine dvanaest je pripadnika konvoja izvedeno pred zid s ciljem smaknuća, no vojna policija JNA ih je spasila²². Ljupčo Atanasov, makedonski podoficir JNA, našao se u Vukovaru prilikom okupacije te spasio sedamdeset hrvatskih civila iz Veleprometa. Reći će da „u tom objektu bili su zatočeni ljudi, a moja zadaća je bila sačuvati ih od krvoločnih paravojnih formacija. To, međutim, nije bilo tako lako. Svako malo naletavale su naoružane paravojne horde koje su pokušale doprijeti do tih ljudi. U meni se, bez obzira na moje vojno obrazovanje, probudio

²² O humanitarnom konvoju bit će govora kasnije.

čovjek i nikako nisam mogao podnijeti da netko tim nevinim ljudima naudi. Na nesreću, nisam mogao fizički uvijek biti tamo, jer sam u dva navrata bio pozvan na sastanak. Kad god bih se vratio, uočio sam da ih fali bar pedesetak. Bio sam užasnut... U „stolariji“ ih je ostalo oko sedamdeset. Rekao sam sebi „ovi će ljudi preživjeti ili ću i ja završiti kao oni.“ (...) Moj sljedeći korak bio je planiranje odvođenja civila na neko sigurnije mjesto, jer tada biti u Veleprometu, značilo je sigurnu smrt“ (Vučković, 2014). Ranije je navedeno da je JNA i u Borovo Komercu štitila branitelje koji su se predali, a preživjeli svjedoci s Ovčare navode kako su im u vojarni najviše prijetili četnici, dok su pripadnici JNA stajali po strani. Matija Mandić prisjeća se da ga je prilikom predaje Mitnice pukovnik Nebojša Pavković, nakon inzistiranja da izvlačenje civila bude sutradan, odveo sa strane i rekao mu „Slušaj, Matija, to morate napraviti danas. Ako vam dođu oni koji nisu pod našom kontrolom²³, ne možeš ti to kontrolirati“ (Dedaković, et al., 1998, p. 306). Izvlačenje civila je, nakon nagovaranja pukovnika Pavkovića, odrađeno isti dan u popodnevnim satima. Spašeno je i sedam civila iz hangara na Ovčari, o čemu će biti govora kasnije.

3.2. Sporazum o neutralizaciji i evakuaciji bolnice

Glavaševićev posljednji izvještaj poslan iz vukovarske bolnice glasio je: „Nema razloga za čekanje s evakuacijom, jer su u Vukovaru ostali samo civili po skloništima, za Kroniku dana javlja Siniša Glavašević. Maratonski pregovori, koji su počeli još jučer i imali svoje uspone i padove, na radost petnaest tisuća preživjelih odraslih osoba i dvije tisuće djece, polako ulaze u svoju završnicu. Europska mirovna misija nije ušla u grad, iako se to očekivalo, ali sudeći po posljednjim telefonskim razgovorima s gospodinom Budišom, Granićem i Tusom, postoje realne mogućnosti da evakuacija uz prisustvo mirovnjaka počne već sutra. No, ne treba zaboraviti i na ranije pokušaje realizacije nekih dogovora, koji su nužno bili kompliciraniji. Svi stoga sa strepnjom očekuju daljnji razvoj događaja i nadaju se da će uskoro vidjeti konvoj. Slika Vukovara u 22. satu 87. dana ostat će svjedocima ovog vremena zauvijek u sjećanju. Avetinjski prizori nižu se do beskraj, miris paljevine. Pod nogama se osjećaju ostaci trupovlja, građevinskog materijala, stakla, ruševine i jeziva tišina. Istovremeno, liječnici u vukovarskoj bolnici bore se s mnogim nedaćama. Od velikog broja ranjenika, od kojih je tri stotine težih i oko četrinsto nešto pokretnijih, mnogih civila, koji su ovdje našli utočište, do strašnih rana kakve su snašle pet i pol mjesečnu bebu, koju je danas u poslijepodnevnim satima operirao doktor

²³ Misli na paravojne formacije, iako su one bile pridodane JNA.

Tomislav Vlahović. Od ostataka granate tom djetetu je veoma stradalo bedro i natkoljenica. Slično se dogodilo i četiri i pol godišnjoj djevojčici, kojoj je granata smrskala rame. Još nedavno smo javljali o stradanju jedne buduće majke i njena nerođena djeteta. Breme takvih slučajeva civilizacija nije u stanju podnijeti. Plinska gangrena, svi se ovdje nadaju, neće više nikad carevati medicinom. A ovoga trenutka dobivam i podatke o završenim pregovorima. Konvoj kreće sutra u 10 sati, imat će kapacitet 600²⁴ pacijenata. Ići će relacijom: Vukovarska bolnica, Priljevo, Lužac, Bogdanovci, Marinci, Zidine, Nuštar. U civilnim skloništima naselja Borovo sutra će također biti uspostavljen kontakt, gdje ima negdje oko dvije stotine ranjenika i također će biti priključeni evakuaciji stanovništva u sljedećim danima. Nadajmo se da je mukama po Vukovaru kraj“ (HRT, 2019).

Dio djelatnika Hrvatskog radio Vukovara otišao je u proboj, a dio se uputio prema bolnici, kao i većina civila koji nisu izašli u probojima ili se predali JNA. Bolnica, koja je zaštićena međunarodnim humanitarnim pravom, Ženevskim konvencijama i međunarodnim ratnim pravom, i kao takva trebala biti nenapadana, bila je jedan od glavnih ciljeva neprijateljske vatre, unatoč prepoznatljivim crvenim križevima na krovu i u dvorištu bolnice. Uvjeti u kojima je medicinsko osoblje radilo i liječilo bilo je ispod svih standarda, a stalna nestašica sanitetskog materijala i lijekova dodatno je otežavala normalno funkcioniranje bolnice, a sve više ranjenika dodatno je otežavalo i iscrpljivalo medicinsko osoblje. „Prema podacima vukovarskih liječnika, dob ranjenika kretala se od 6,5 mjeseci pa do 88 godina, a gotovo 70 % bili su ljudi između 20 i 40 godina. Dvije trećine ranjenih bili su civili. Više od 80 % rana nastalo je eksplozijama, manje od 10 % uzrokovali su metci, a približno 5 % bile su opekline, učestalije u kasnijem razdoblju opsade, kada je JNA počela rabiti napalm-bombe“ (Dedaković, et al., 1998, p. 392). Dr. Ivica Matoš reći će: „Sve su sale bile zauzete, ranjenici naviru jedan za drugim, nema više prostora za obradu rana, a oni vapiju za pomoći. Osnovno zbrinjavanje ranjenika obavljamo na podu na nosilima. Ozbiljnije ozlijeđeni zahtijevaju operaciju, pa tada s ekipom odlazim u salu s rentgenom i na tom stolu s pomoću baterijske svjetlosti operiramo“ (Dedaković, et al., 1998, p. 390). U bolnici je (bez komplikacija) rođeno šesnaest novorođenčadi, od kojih jedno dan prije okupacije bolnice, a doktor Zoran Aleksijević raspolaže podacima²⁵ od 2500 obrađenih

²⁴ Informacija je netočna, sporazumom je dogovoreno da će konvoj biti kapaciteta 400 ranjenika, od kojih 40 teških i 360 lakših. 21. studenoga evakuirano je svega 174 pacijenata (Opća bolnica Vukovar, Udruga hrvatskih liječnika dragovoljaca 1990.-1991., 2007)

²⁵ O svakome zaprimljenome pacijentu vođena je evidencija, kao i sve bolničke knjige. Prilikom ulaska JNA u bolnicu Miroslav Radić zaplijenio je sve knjige koje do dan danas nisu vraćene. U zapovjedništvu obrane računalnim programom vođena je evidencija ranjenih i poginulih, no rastom broja pacijenata evidencija je postala zastarjela, a zbog manjka vremena više se nije mogla redovno ažurirati.

ranjenika i 1200 zahvata (Dedaković, et al., 1998), od kojih je četvero djece ubijeno²⁶, a četrdeset i troje teže ozlijeđeno, dok lakše ozlijeđena djeca nisu navedena (Botica, et al., 1992).

Pregovorima koje Glavašević spominje u zadnjem izvješću potpisan je sporazum o neutralizaciji i evakuaciji vukovarske bolnice. Sporazum o evakuaciji ranjenika i neutralizaciji bolnice su 18. studenoga 1991. u zagrebačkom hotelu „I“ potpisali dr. Andrija Hebrang u ime Republike Hrvatske, general Andrija Rašeta u ime Republike Srbije i posrednik Europske komisije Georges-Marie Chenu, uz prisustvo predstavnika Međunarodnog Crvenog križa i Liječnika bez granica. Sporazumom je tražena neutralizacija bolnice temeljem 4. Ženevske konvencije, čl. 15: „Svaka strana u sukobu može bilo neposredno, bilo posredstvom neke neutralne države ili humanitarne organizacije, predložiti protivničkoj strani stvaranje, na područjima na kojima se vode borbe, neutraliziranih zona kojima je cilj staviti van domašaja borbe, bez ikakvog razlikovanja, sljedeća lica: a) ranjenike i bolesnike, borce ili neborce; b) građanska lica koja ne sudjeluju u neprijateljstvima i koja se ne odaju nikakvoj djelatnosti vojničke prirode za vrijeme svojeg boravka u tim zonama. Čim se strane u sukobu suglase o geografskom položaju, administraciji, snabdijevanju i kontroli predviđene neutralizirane zone, napraviti će se pisani sporazum koji će potpisati predstavnici strana u sukobu. Taj sporazum će odrediti početak i trajanje neutralizacije te zone.“ (Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2007., p. 121).

Dogovoreno je da će bolnica biti neutralizirana te da ju preuzimaju MCK i promatrači Europske misije, a neutralizirano područje bit će označeno crvenim križem. Štefan Biro (Opća bolnica Vukovar, Udruga hrvatskih liječnika dragovoljaca 1990.-1991., 2007) reći će da je evakuacija dogovorena za idući dan ujutro, odnosno 19. studenoga 1991. godine, rutom Vukovar – Bogdanovci – Marinci – Zidine – Nuštar pod nadzorom Europske promatračke misije.²⁷ U kasnim satima, Rašeta, Hebrang i Chenu potpisali su sporazum²⁸ (PA-X, n.d.) kojim je dogovoren prekid vatre²⁹ oko bolnice i duž rute izvlačenja, a za istu garantiraju da nije minirana; JNA će prevesti ranjenike do raskrižja Zidine – Henrikovci gdje ih preuzima Republika

²⁶ U ovakvim slučajevima potrebno je razlikovati što znači „ubijena osoba“, a što „poginula osoba“, pogotovo kada se radi o djeci. Ubojstvo znači da je osobi oduzet život van borbenih djelovanja, dok je osoba poginula uslijed borbenih djelovanja. S obzirom na to da su u Vukovaru vođene najviše urbane operacije, kolateralnih žrtava bilo je više no što bi bilo u neurbanim operacijama te je moguće da su navedena djeca poginula kao kolateralne žrtve (autori nisu naveli uzrok smrti), za razliku od četverogodišnje Martine Štefančić kojoj je obdukcijom utvrđeno pet prostrjeljanih rana.

²⁷ U originalnom sporazumu ne spominje se Nuštar.

²⁸ Sporazumom nije dogovorena evakuacija medicinskog osoblja i civila.

²⁹ Izričito je naglašeno da se prekid vatre odnosi na vojne i paravojne postrojbe.

Hrvatska; obje strane osigurat će odgovarajuća vozila za prijevoz ranjenika³⁰; evakuirat će se svi ranjeni i bolesni koji su liječeni u vukovarskoj bolnici, a za koje su vlasti bolnice procijenile da su sposobni za put; Republika Hrvatska i JNA priznaju neutralnost bolnice za vrijeme evakuacije, koja će biti pod zaštitom Međunarodnoga Crvenog križa. Evakuacija će biti sprovedena kada se osigura prekid vatre i sigurna prohodnost prometnica te je upravo to razlog zašto sporazumom nije dogovoren datum evakuacije (ICTY, 2007).

Dogovoreno je da će Međunarodni Crveni križ doći 18. studenoga u 8 sati ujutro, no JNA im je prepriječila put, a Hebrang će idućeg dana u bolnicu javiti da MCK nadgleda predaju branitelja na Mitnici. Dr. Vesna Bosanac, ravnateljica vukovarske ratne bolnice, otići će u Negoslavce na pregovore s pukovnikom Milom Mrkšićem koji će joj reći da može ispoštovati dogovorenu evakuaciju tek sutra, 20. studenoga. Po povratku u bolnicu, dr. Bosanac zateći će majora Veselina Šljivančanina kako razdvaja muškarce od žena i djece te ih odvodi u nepoznatom smjeru. Zvezdana Polovina pitat će Šljivančanina gdje su odvedeni muškarci iz bolnice, na što će joj Šljivančanin odgovoriti da su oni odvedeni u vojarnu na kratko ispitivanje te da će se pridružiti koloni naknadno. Ne poštujući potpisani sporazum, JNA ulazi u bolnicu i izvodi pacijente. Novosadski Dnevnik će 19. studenoga izvijestiti da „predsednik SSNO-a ocenio je danas u izjavi Tanjugu da su „neosnovani najnoviji zahtevi hrvatske vlade, jer nema realnog osnova za strah da će bilo ko u Vukovaru navodno masakrirati civile, starce i decu.“ Pre će biti da se možda već počinjeni zločini žele prebaciti na JNA – rekao je pukovnik dr. Miodrag Starčević povodom zahteva iz Zagreba da JNA zaštiti stanovništvo Vukovara od navodnih „militantnih četnika i terorista.“ (...)“ (Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2010, pp. 164-165).

Dan kasnije izvijestit će da vojska čuva bolnicu, odnosno da je JNA na vrata bolnice postavila stražu i da je jedna jedinica JNA također postavljena u dvorište bolnice te da su teritorijalci iz Vukovara uz pomoć JNA formirali gradsku policiju (Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2010). Drugim riječima, Novosadski Dnevnik javno je izvijestio da JNA krši potpisani sporazum o evakuaciji postavljanjem vojske u krug bolnice. Na suđenjima u Haagu svjedoci će reći da su 19. studenoga u nekoliko navrata u bolnicu ušli pripadnici JNA u pratnji Bogdana Kuzmića, bolničkog domara, te izveli određene pacijente. Kasnije su vidjeli da Kuzmić razgovara s časnikom JNA Sašom Bojkovskim (ICTY, 2007). Svjedoci također navode kako je

³⁰ 40 teških ranjenika, 360 lakših od kojih je trećina na nosilima.

u krugu bolnice bilo puno pripadnika paravojnih postrojbi kojima JNA nije dopuštala ulazak u bolnicu, no u noći s 19. na 20. studeni JNA napušta krug bolnice, a rezervisti odabiru mlade muškarce i odvođe ih. Na redovnom sastanku Operativne grupe Jug u Negoslavcima 19. studenoga 1991. godine Mile Mrkšić priopćuje da je majoru Veselinu Šljivančaninu izdao zapovijed za evakuaciju bolnice, koja će u pisanome obliku biti izdana dan kasnije u šest sati ujutro. Zapovijed klasifikacije „vojna tajna, strogo povjerljivo, 439-1“ u prvoj točki navodi da se nastavi s čišćenjem grada te da se paralelno evakuiraju i transportiraju civili, ranjeni i bolesni iz bolnice u Vukovaru (ICR, 2006).

U pisanoj zapovijedi nije navedeno vrijeme, ruta, lokacija, ni snage uključene u evakuaciju te je logično zaključiti da je sve te potrebne podatke Mrkšić dao Šljivančaninu u usmenoj zapovijedi koju mu je izdao 19. studenoga. Isti dan načelnik komande 1. vojne oblasti, general potpukovnik Vladimir Stojanović, poslat će borbeni izvještaj klasifikacije „strogo povjerljivo 1614-177“ Operativnom centru Generalštaba OS SFRJ i Upravi Generalštaba u kojemu će, između ostaloga, navesti da je OG Jug tijekom dana zauzela bolnicu i zgradu MUP-a te da je počeo pregled ranjenih i oboljelih kako bi se odvojili pripadnici MUP-a i ZNG koji se u bolnici kriju kao ranjenici (ICR, 2006). Botica (et al.) će navesti rekonstrukciju civilnog stanovništva koje se nalazilo u krugu bolnice uoči pada: prva velika grupa koju je činilo oko 5000 ljudi kojima je dozvoljena evakuacija u ostale dijelove Hrvatske različitim maršrutama; druga velika grupa koju su činili muškarci u dobi od 18 do 70 godina koji su bili zarobljeni i prevezeni u Srbiju kao ratni zarobljenici; treća velika grupa koju su činili ranjenici i pacijenti iz vukovarske bolnice – oni se opet mogu podijeliti na dvije grupe: oni evakuirani i oni oteți i odvedeni na Ovčaru; četvrta grupa koja se sastojala od liječnika i medicinskog osoblja i peta grupa koju su sačinjavali pomoćni djelatnici bolnice (kuhari, vozači i slično).

4. MASOVNO UBOJSTVO NA OVČARI

Major Šljivančanin iduće je jutro preostalo medicinsko osoblje sazvaio u gipsaonicu, kako ne bi svjedočili odvođenju ranjenika te je iz bolnice odnio svu dokumentaciju o ranjenicima, koja ni dan danas nije vraćena. U gipsaonici im je priopćio kako dr. Bosanac više nije ravnateljica bolnice te da je ravnateljem imenovan dr. Marko Ivezić i da tko želi može ostati raditi u bolnici, a tko ne želi može birati želi li u Srbiju ili u Hrvatsku. Za vrijeme trajanja sastanka JNA vojnici ulaze u bolnicu i počinju odvoditi civile koji su ispred ulaza razvrstavani i pretraživani. Do 10

sati ujutro u konvoju od pet autobusa odvedeno je oko 250 muškaraca u smjeru vojarnе (ICTY, 2007). Civili su smješteni u vojne autobuse, teški ranjenici u medicinska vozila, a evakuaciju su provodili pripadnici paravojnih postrojbi. Zvezdana Polovina će pitati Šljivančanina gdje su odvedeni muškarci iz bolnice, na što će joj Šljivančanin odgovoriti da su oni odvedeni u vojarnu na kratko ispitivanje te da će se pridružiti konvoju naknadno (Zaustavljeni glas Siniša Glavašević, 2010). Paralelno s razvrstavanjem, pukovnik Nebojša Pavković i major Veselin Šljivančanin priječe prolaz Međunarodnom Crvenom križu i ECMM-u na mostu na Vuki. Nicolas Borsinnger će to osuditi i reći da nije suglasno sporazumu potpisanom u Zagrebu. Bilo je očito da je Šljivančaninov nastup bio diverzija kako bi konvoj s ranjenicima uspio neometano izaći iz bolnice, naročito jer je zadržavanje trajalo dva sata i Borsinnger, kao i članovi ECMM potvrđuju da su vidjeli autobuse kako odlaze u smjeru Sajmišta. Po dolasku u bolnicu oko 10,30 sati istoga dana predstavnici MCK-a tamo će zateći većinom žene i djecu, što će Šljivančanin pravdati argumentom da su muškarce odveli jer su neki od njih zločinci te optužiti Borsinngera za pristranost. Konvoj s evakuiranim ljudstvom upućen je u Sremsku Mitrovicu. Binazija Kolesar, glavna medicinska sestra, reći će da je prvo stajanje konvoja bilo ispred Veleprometa, zatim nastavljaju prema Negoslavcima i u noćnim satima stižu u Sremsku Mitrovicu, u vojarnu gdje je bilo oko 120 teških ranjenika. U Dvorovima (BiH) ranjenike i civile preuzima RH, a lokalno stanovništvo će napasti konvoj i pritom ozlijediti nekoliko zdravstvenih djelatnika, koji će u kasnim večernjim satima stići u Slavonski Šamac, a Štefan Biro će dodati da će nakon Slavenskog Šamca stići u Dom zdravlja u Đakovo (Opća bolnica Vukovar, Udruga hrvatskih liječnika dragovoljaca 1990.-1991., 2007).

Ranije spomenuti konvoj s ranjenicima dolazi u vojarnu otprilike u isto vrijeme kada MCK ulazi u bolnicu. Autobusi su parkirani u polukrug, a pripadnici JNA i paravojnih postrojbi okružuju parkirane autobuse s ranjenicima. Vojnici JNA trebali su štititi konvoj, međutim pripadnici paravojnih postrojbi su prijetili i verbalno napadali ranjenike i udarali po autobusu palicama i raznim ostalim predmetima. Svjedoci navode kako su u autobuse ulazili četnici i proizvoljno izvodili i tukli ranjenike. Tako će Vilim Karlović, jedan od preživjelih zarobljenika s Ovčare reći da „četnici ulaze i u druge autobuse, a tu su i domaći teritorijalci koji kod prozora upiru prstima u ljude prepoznavajući ih i optužujući. (...) Sva ona vojska koja nas je pratila nestala je negdje u vojarni. (...) Vojnika JNA nema nigdje, a onih nekoliko i ne vidi se u odnosu na sve ove četnike i teritorijalce“ (Karlović, 2017, pp. 107-108).

U vojarnu je dopremljen i šesti autobus u koji su smješteni ciljani pojedinci. Među njih petnaestak našli su se Rudolf Vilhelm, Josip Zeljko i Mihalj Kolesar, koje su tukli pripadnici

Teritorijalne obrane, a pripadnici JNA ih nisu spriječili (ICTY, 2007). Taj autobus će te muškarce vratiti u bolnicu. U vojarnu, odnosno u polukrug koji je formiran autobusima pristići će i kamion „stodesetka“³¹ iz kojeg pripadnici paravojsnih postrojbi počinju među sobom dijeliti alatke; toljage, krampove, lopate, razne šipke i slično, odnosno predmete kojima će tući ranjenike u hangaru, a neke pretući nasmrtno.

Konvoj autobusa s ranjenicima nakon nekoliko sati nastavlja put prema Sotinu, skreće desno prema Grabovu i u ranim popodnevnim satima, oko 14,30 sati kreće prema Negoslavcima i makadamskom cestom dolazi na Ovčaru³² (Rehak, 2000). Zašto je konvoj ranjenika proveo nekoliko sati u vojarni? Zašto ih nisu iz bolnice odveli ravno na Ovčaru? Zato što je za vrijeme takozvane operacije „Trijaza“ trajao sastanak Vlade SAO Krajine Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema u Veleprometu. Sastanku su nazočili Goran Hadžić, Slavko Dokmanović, Veselin Šljivančanin, Miodrag Panić (u ime Mile Mrkšića), Bogdan Vujić, Željko Ražnatović Arkan i drugi. Raspravljalo se što napraviti s evakuiranim ranjenicima. Odlučeno je da spomenuti ratni zarobljenici neće biti prevezeni u Sremsku Mitrovicu i razmijenjeni, nego će im suditi lokalne vlasti. Vujić će se zalagati da ratni zarobljenici budu prevezeni u Srbiju te da im se tamo sudi sukladno međunarodnom ratnom pravu, no Arkan će, stavljajući mu cijev od Hecklera³³ u usta, zaprijetiti da se ne miješa u sudbinu ratnih zarobljenika jer je njima već presuđeno. Arkan će na sjednicu doći sa stavom da ne priznaje status ratnog zarobljenika, odnosno da je njima već presuđeno (Ovčara - neispričana priča, 2019), ratni zarobljenici će biti ubijeni. Na sjednici je zaključena smjena zapovjednika TO, Dušana Jakšića zamijenit će Miroljub Vujović, ratni zarobljenici se stavljaju pod ingerenciju Teritorijalne obrane, za mjesto logora određuje se Ovčara, ratnim zarobljenicima sudit će civilna vlast SAO Krajine, a JNA će davati osiguranje logora (Ovčara - neispričana priča, 2019).

Kada su došli pred odabrani hangar ranjenici su nakon pretresa i oduzimanja osobnih dokumenata, nakita, satova, novaca i ostalih osobnih stvari prolazili kroz dvored vojnika koji su ih tukli kundacima, štapovima, kablovima, bejzbolskim palicama i ostalim raznim predmetima. Hangar je s obje strane imao dvojna vrata, a unutra na sredini bila je bačena slama. Na ulazu u hangar stajao je kapetan Miroslav Radić i koordinirao popisom koji mu je predao

³¹ Kamion TAM 110 koji je i danas u uporabi u OS RH.

³² Ovčara je farma VUPIK-a u sklopu koje se nalaze i hangari za skladištenje poljoprivrednih strojeva. Ovčara je kroz cijeli rat korištena kao sabirni logor JNA.

³³ U dokumentarnom filmu prikazana je kratka strojica Heckler & Koch, inačica MP5A5.

major Šljivančanin nakon razvrstavanja ispred bolnice. Nakon špalira udaraca (koji traje 15-20 minuta po autobusu) ulaze u hangar gdje kreću cjelodnevna premlaćivanja. Premlaćivanja su provedena u smjenama na zvuk zviždaljke, a u premlaćivanjima je sudjelovao i Slavko Dokmanović, tadašnji gradonačelnik Vukovara. Jedan od preživjelih s Ovčare opisuje tadašnje događaje: „(...) Istovremeno sam vidio grupu od pet ili šest osoba odjevenih u maskirne i SMB uniforme JNA kako tuku Samardžić Damjana zvanog Veliki Bojler. Oni su mu skakali po grudnom košu dok je ležao na podu, udarali njegovom glavom po betonskom podu. Nakon dvadesetak minuta fizičkog zlostavljanja Samardžićevo tijelo je ostalo ležati na betonu. Netko mu je prišao i ustanovio da je uslijed zadobivenih batina preminuo. (...) Dok sam tu stajao prilazi mi Zorić Stevan, odjeven u SMB uniformu te me pita da li ga prepoznajem. Neće me ubiti jer sam ja njemu nekada učinio uslugu oko nekih papira koje je trebao dobiti iz općine. Tada su poneki Srbi garantirali za pojedine zarobljene Hrvate, koji su nakon toga izdvojeni – Miloš Ljubičić garantirao je za Stjepana Gunčevića, Berghofer Dragu, a Gunčevićeva sina izveo je sin dr. Ivankovića, kao i Dudaš Vladu, Baumgartner Tomicu, Perkovića zvanog Perkan i jednog mupovca iz Zagreba. Izlaskom iz hangara stajali smo na samom ulasku u isti. Tada je došao autobus pun četnika u pratnji nekog pukovnika, mislim da se preziva Mrkšić. (...) Nama koji smo izvedeni upisana su imena, kao i imena osoba koje su za nas garantirale. (...) Pošto su četnici iz autobusa ušli u hangar, pukovnik ih raspoređuje u grupe od po deset, te zviždaljkom daje znak za početak premlaćivanja. Kada se prva grupa umorila on bi ponovo dao znak te tada kreće druga grupa i fizički se iživljava nad zarobljenicima. Iz hangara su se čuli strahoviti jauci, krici i zapomaganje. Nakon batinanja upisuju imena svih zarobljenika. Nakon popisa do hangara dolazi Mile Bakić odjeven u SMB odoru, naoružan automatskom puškom te grupu u kojoj se i ja nalazim, a koja je ranije izvedena iz hangara kombijem odvozi u skladište Veleprometa“ (Rehak, 2000, p. 191).

Posebno okrutna bila su premlaćivanja Siniše Glavaševića, Kemala Saitija kojemu je pripadnik paravojne postrojbe glavom udarao o beton sve dok se nije prestao micati te Damira Kovačića kojeg su udarali po ranama (ICTY, 2007). Preživjeli svjedoci kasnije su mogli potvrditi sumnje da su odvedeni ranjenici iz vukovarske bolnice odvedeni na Ovčaru, ali nisu mogli potvrditi da su tamo ubijeni. Rezervist vojne policije JNA dao je za novine izjavu o onome što se tamo događalo. Svjedoči o Vesni: „(...) Mi smo u špaliru čuvali svako po 10 – 15 ljudi. Mene je „zapao“ ugao gdje je bila ona mlada žena. Prišao mi je tada jedan četnik iz Smedereva s ličkom kapom na glavi i rekao „ovu da mi čuvaš, ona je večeras moja i božja.“ Kada sam mu odgovorio da sve čuvam podjednako, pogledao me poprijeko i rekao da se ne pravim mnogo pametan.

Žena se zvala Vesna³⁴. Bila je u petom ili šestom mjesecu trudnoće, a saznao sam da je supruga jednog od, kako se tada pričalo, najozloglašnijih ustaša Markubašića. Za njega su vezane priče o sjećanju i pravljenju lančića od dječjih prstiju. (...) Ovo spominjem da bi se napravila razlika između nas mobiliziranih rezervista i onih koji su u ratu bili iz drugih pobuda i pobili ljude na Ovčari“, citira Rehak (2000, p. 196) članak iz srbijanskih novina.

Svjedoci navode kako je između 15 i 16 sati pred hangar stiglo vojno vozilo s tri ili četiri oficira koji su ušli u hangar i tamo se zadržali neko vrijeme te da su se tijekom njihovog boravka unutra vani čuli krici. Sedam muškaraca koji su izvedeni iz hangara u cilju da budu spašeni vraćeni su u hangar kako bi se napravio popis ljudi zatečenih tamo te su nakon toga odvedeni na Modateks.³⁵ Preživjeli će u konačnici završiti u Sremskoj Mitrovici (ICTY, 2007).

Dolaskom večernjih sati slijedi i završna točka operacije – egzekucija. Mrkšić će zapovjediti pukovniku Miloradu Vojinoviću da povuče preostale snage JNA³⁶ s Ovčare, što će on zapovjediti kapetanu Draganu Vezmaroviću³⁷ te će se oko 20 sati pripadnici JNA povući s Ovčare, a ostaju samo pripadnici paravojnih formacija i TO. Vojni bager je ranije toga dana (u vrijeme kada su ranjenici čekali u vojarni, a trajao je sastanak Vlade u Veleprometu³⁸), proširio rupu u kojoj je bio ukopan tenk u okolici Grabova kako bi pripremio jamu u kojoj će biti zakopani streljani vojnici. Jama je bila dugačka otprilike deset metara i široka otprilike tri metra, dubine do dva metra (ICTY, 2007). Traktorskim prikolicama upravljaju po dva pripadnika paravojnih postrojbi zadužena za odvoz zarobljenika od hangara do mjesta egzekucije. Odvoze zarobljenike u skupinama od 10 do 20 ljudi u smjeru Grabova. Nakon 1200 metara skreću lijevo u polja i neobrane kukuruze gdje je svježe iskopana jama. U jednom odvozu ranjenika nalazi se i Zdenko Novak. Zdenko Novak preživjeli je svjedok koji je nakon što je shvatio gdje ih voze iskočio iz prikolice i otrčao prema gradu, postavši jedini svjedok zarobljenik masovnog ubojstva na Ovčari. Kako je koja skupina dovedena, na licu mjesta su strijeljani i bačeni u jamu. Jama nije bila dovoljno duboka te su se tijela ubijenih ljudi brzo gomilala pred rubom jame, stoga su egzekutori tjerovali ranjenike da razgrću ta tijela i potom ih strijeljali. Strijeljanje je trajalo do kasno u noć. Idućeg dana u jednom intervjuu Šljivančaninu je postavljeno pitanje

³⁴ Netočan navod, radi se o Ružici Markubašić

³⁵ Trebali su biti odvedeni na Velepromet, no kako tamo nije bilo mjesta odvedeni su u Modateks.

³⁶ Vojna policija 80. mtbr

³⁷ Zapovjednik satnije vojne policije 80. mtbr

³⁸ Još jedan dokaz da je sastanak Vlade u Veleprometu bio izvedeni scenarij te da je masovno ubojstvo na Ovčari unaprijed isplanirano.

kakvi su to pucnjevi dolazili iz smjera Grabova, na što je on odgovorio da su to bili nasumični pucnjevi za vrijeme proslave konačnog oslobođenja Vukovara (Zaustavljeni glas Siniša Glavašević, 2010).

5. ULOGA MEĐUNARODNE ZAJEDNICE U SLUČAJU OVČARA

O ulozi međunarodne zajednice u slučaju Ovčara ne može se govoriti ako se ne objasni općenita uloga međunarodne zajednice u Domovinskom ratu. Ranije je spomenuto kako svijet nije bio naklonjen raspadu Jugoslavije i kakav su stav zauzele velike sile svijeta, odnosno „kada se Jugoslavija počela raspadati, ostatak Europe se počeo distancirati, poput susjeda domaćinstva u kojem članovi umiru. Zatvarajući svoja vrata, oni su sami sebe uvjerali da se, ako ne gledaju, nikada neće razboljeti od te bolesti. Zapadni političari dijagnosticirali su da su „stare etničke mržnje“ oslobođene padom komunizma uzrok tog krvoprolića. Bio je to tek jedan u nizu izgovora za nemiješanje, iako on ništa nije objašnjavao“ (Borger, 2016, p. 16).

Svima je najviše odgovarao *status quo* i nekakav oblik konfederacije kako se SSSR-u ne bi dao loš primjer, koji je početkom 1991. godine vojno intervenirao u Litvi. Taj stav najviše zauzimaju SAD, koje su 1991. godine zaokupljene situacijom u Kuvajtu, Iraku i Iranu. Paralelno, 1. lipnja 1991. godine u Pragu je raspušten Varšavski pakt, Kurdi dižu pobunu protiv režima Saddama Husseina, a raspad Jugoslavije gledan je kao još jedna nepotrebna komplikacija. Stoga su vodeće sile svijeta pokušavale raznim mirovnim sporazumima posredovati konsenzus između republika i smiriti tenzije. Zapadu Jugoslavija više nije bila od interesa, Istočni blok je pao te uloga tampon zone više nije bila potrebna. Glaurdić (2011) će objasniti da su u Europi također podijeljeni stavovi: Njemačka je podržavala Sloveniju i Hrvatsku što se nije sviđalo Francuskoj, a slične stavove je gajila i Velika Britanija, Danci i zemlje Beneluksa će se zalagati za stabilnost zajedničke fronte, dok će Španjolci biti na oprezu zbog straha kakav će utjecaj na Baske i Katalonce imati raspad Jugoslavije, a SAD će zauzeti stav da pitanje Jugoslavije treba riješiti Europska zajednica, odnosno žele na primjeru krize u SFRJ dokazati da EZ nije sposobna rješavati sigurnosne izazove u Europi. Naravno da je, u takvoj situaciji, bilo za očekivati da će Zapad ulagati minimalne napore i angažman u posredovanju u rješavanju unutardržavnih sporova, koji će se svoditi samo na posredovanje između dviju strana. Garde (1996) će navesti da je potpisano sveukupno četrnaest neuspjelih prekida vatre koji se odvijaju u tri faze. Prva faza ranije je spomenuta „trojka ministara“ kojoj

je jedini uspjeh bio prestanak borbi u Sloveniji. Sljedeća je Mirovna konferencija o Jugoslaviji u Haagu kojoj predsjedava lord Peter Carrington i Badinterova komisija³⁹ te treća faza koju obilježava posredovanje preko OUN-a, dok će uspjeh napokon postići Cyrus Vance te će upravo na njegovu inicijativu biti potpisan petnaesti prekid vatre koji uspješno stupa na snagu 3. siječnja 1992. godine. Mirovna konferencija o Jugoslaviji sa sjedištem u Haagu osnovana je 3. rujna 1991. godine. Konferencija je od osnivanja bila osuđena na neuspjeh, što zbog malo financijskih sredstava koje je imala na raspolaganju, što joj je uskratilo ikakvu veću intervenciju, zbog čega je sve ostalo na diplomatskim naporima, što zbog različitih stajališta po pitanju konferencije – dok su neki na nju gledali kao sredstvo za mirno rastavljanje federacije, drugi su ju gledali upravo suprotno – kao sredstvo zahvaljujući kojemu će federacija opstati (Glaurdić, 2011). Nakon niza neuspjelih pokušaja posredovanja Carrington će u Haagu 5. studenoga 1991. godine u izjavi za medije objaviti da se daljnji rad konferencije otkazuje, a kao jedini rezultat konferencije navode se ekonomske sankcije protiv Srbije, navodi Večernji list (Beljo, 1998). Po raspuštanju konferencije o Jugoslaviji, 7. i 8. studenoga 1991. godine u Rimu će se sastati premijeri i ministri vanjskih poslova NATO-a kako bi raspravljali o budućnosti saveza budući da u Europi više nema prijetnje SSSR-a.

Raspravljalo se i o krizi u Jugoslaviji. Nisu uvedene nikakve nove sankcije, službeni stav bio je da su sve strane jednako krive te deklaracija EZ-a i NATO-a nisu postavile nikakve nove mjere kojima bi se išta postiglo, osim što se Srbiji na čelu s Miloševićem dalo dodatne hrabrosti da nastavi s osvajanjima. Owen (1998) će dati objašnjenje zašto NATO nije vojno intervenirao kako bi zaustavio rat u Hrvatskoj. Da bi se zaustavio rat u Hrvatskoj bilo je potrebno angažirati kopnene snage, što bi značilo gubitke u ljudstvu, a ni jedan demokratski vođa nije spreman prihvatiti taj rizik. Pogotovo jer je Bush bio svjestan neuspješnog posredovanja u Kuvajtu i neuspjeha u Bejrutu i Somaliji. „Glavna strateška briga (...) bila je mogućnost da se upali fitilj koji ide od Sarajeva do sandžačkih Muslimana, Albanaca na Kosovu (...), do same Albanije i potom do Grčke i Turske. (...) Takav širi rat utjecao bi na vitalne interese Europske unije, kao i NATO-a i Sjedinjenih Država“ (Owen, 1998, p. 46).

NATO intervencija iz zraka ublažila bi razmještanje vojnih snaga duž autoceste Bratstvo i jedinstvo, kao i bombardiranje Vukovara i Dubrovnika. NATO ne bi mogao vojno intervenirati bez SAD-a koje su, kako je već rečeno, održavale *status quo*. „Nijemci su bili isključeni iz

³⁹ Arbitražna komisija Mirovne konferencije o Jugoslaviji koju je činilo pet predsjednika ustavnih sudova članica EEZ-a, nazvana po predsjedniku Robertu Badinteru.

vojnog sudjelovanja (...). Smatralo se da se Turska i Grčka međusobno isključuju, dok Francuska i Britanija nikad nisu bile spremne dati kopnenim snagama borbenu ulogu u ratu za koji su držale da je građanski i mnogo složeniji nego što se predstavljalo (...)“ (Owen, 1998, pp. 46-47), a zapovjednik snaga UN-a u Hrvatskoj i Bosni general Jean Cot, kao i mnogi drugi, smatrao je „da se Srbe moglo zaustaviti u listopadu 1991. s tri broda, tridesetak aviona i otprilike tri tisuće vojnika razmještenih oko Dubrovnika i Vukovara kako bi se naglasila nedvosmislena odlučnost Europske zajednice“ (Hodge & Grbin, 1996, p. 51). Badinterova će komisija 29. studenoga 1991. godine dati mišljenje da je SFRJ u postupku raspadanja, a 4. srpnja 1992. godine reći će da je postupak raspada okončan (Andrassy, et al., 2010). Upravo će mišljenja Badinterove komisije najviše utjecati na odluku Europske ekonomske zajednice (EEZ) o međunarodnom priznanju RH, koja je odgođena tromjesečnim moratorijem potpisanim Brijunskim sporazumom te će tako Republika Hrvatska proglasiti neovisnost 8. listopada 1991. godine, a 18. prosinca će EEZ donijeti odluku da se 15. siječnja 1992. godine međunarodno priznaju novonastale države na području bivše SFRJ. Kada je Vatikan priznao Hrvatsku uslijedile su sve države EZ-a, a prve su Hrvatsku priznale Njemačka i Island⁴⁰. Posljednja faza najvažnija je po pitanju Ovčare. O toj fazi će se posebno govoriti kasnije, no ovdje je najbitnije napomenuti kako je u vrijeme trajanja Mirovne konferencije Vijeće sigurnosti UN-a, potaknuto pristašama Jugoslavije, donijelo Rezoluciju 713 kojom je uspostavljen embargo na uvoz oružja i vojne opreme u Jugoslaviju (Glaurdić, 2011). Drugim riječima, zabranili su velikoj sili poput JNA da poveća svoju moć, a ZNG-u uskratili mogućnost da se opremi i odgovori na agresiju JNA.

Tek kada je Badinterova komisija dala mišljenje, Zapad počinje drugačije gledati na sukob u Hrvatskoj. S obzirom na to da su se sukobi vodili na teritoriju Republike Hrvatske i u ljeto 1991. godine u sukobima su djelovali Mitingaši i razne paravojne formacije, neredi koji su nastali u Republici Hrvatskoj ne mogu se, pravno gledano, nazvati ratom. JNA je na teren izlazila kao mirotvorac između dvije skupine demonstirana, ZNG i MUP-a s jedne strane i Mitingaša i paravojnih formacija s druge. Što se tiče Vukovara, može se reći da je rat počeo tek 25. kolovoza 1991. godine, kada JNA počinje svim sredstvima djelovati po Vukovaru. Pojedinci će Domovinski rat nazvati građanskim ratom, što je Garde najbolje demantirao govoreći da „u građanskom se ratu (...) pripadnici jedne iste nacije bore jedni protiv drugih, a izbor jednog ili drugog tabora tragična je osobna odluka koja razdire obitelji. Ništa od toga u

⁴⁰ Zanimljivo je da su SAD Hrvatsku priznale tek u travnju 1992.

sadašnjem sukobu⁴¹ (osim u slučajevima miješanih brakova koji su dosta brojni): dva se naroda sučeljavaju u svojoj cjelini, a tragični izbor koji se postavlja (ratobornost ili miroljubivost za Srbe; otpor ili kolaboracija za Hrvate) izbor je koji se postavlja u međunarodnim ratovima (Garde, 1996, p. 321)⁴².

5.1. Otkrivanje masovne grobnice na Ovčari

Zahvaljujući preživjelim svjedocima slučaj Ovčara postao je poznat javnosti. Prognani Vukovarci, kao i oni razmijenjeni iz srpskih koncentracijskih logora razmješteni su u prihvatilišta diljem Republike Hrvatske, a u svakom gradu uspostavljen je ured za izbjeglice. Najveća izbjeglička kriza dogodila se upravo u studenome 1991. kada je iz Vukovara prognano preko petnaest tisuća civila, a broj izbjeglica se u ožujku 1993. godine popeo na 356 627 (Brozović, 2004, p. 27). U Zagrebu je u uredu za izbjeglice radila Vesna Orešković, djelatnica Radio Vukovara i prijateljica Siniše Glavaševića i Branimira Polovine. Tražeći nestale prijatelje dobivali su informacije da su u raznim logorima u Srbiji, ali do nje su došle i informacije o Ovčari. Alenka Mirković-Nadž, također djelatnica Hrvatskog radio Vukovara prisjeća se kako joj je u Zagrebu prišao prijatelj i rekao kako više ne može to držati u sebi te joj ispričao kako su ranjenike ubili i sahranili na mrcinište (Zaustavljeni glas Siniša Glavašević, 2010).

Ubrzo se naveliko počelo govoriti o slučaju Ovčara, a ključnu ulogu u pokretanju istrage i potrazi za nestalim ljudima odigrala je udruga Vukovarske majke. Službeno osnovana 24. travnja 1993. godine, udruga se još od 1991. bavi mirnim prosvjedima i posjetima državicima kako bi se potaknule istrage i pronalasci nestalih osoba (Horvat, 1996). Posjećujući Beč, Washington, London, Zagreb, Berlin, Maastricht, pismima Margaret Thatcher, Barbari Bush i ostalim istaknutim ljudima svjetske javnosti, raznim sastancima i konferencijama isticale su svoju želju za pronalaskom nestalih članova obitelji. Upornošću i aktivnim angažmanom jedne su od usmjeravatelja pažnje na nestale i nasilno odvedene civile i branitelje. Udruga i dan danas postoji jer se još veliki broj ljudi drži nestalima⁴² (Horvat, 1996).

⁴¹ Domovinski rat

⁴² Do 2020. godine broj nestalih osoba smanjen je na 1869, od kojih je 535 s područja Vukovara i prigradskih naselja. Republika Hrvatska razvila je hrvatski model traženja nestalih osoba, a koji se odvija u pet faza: „prva od njih, koja je u dosadašnjem rješavanju problema nestalih imala ključnu ulogu, jesu ljudski izvori; druga je disciplina zračno snimanje i analiza terena; treća biodetektor, odnosno cadaver psi; četvrta elektronički senzori, odnosno georadari; peta iskapanje“ (Filko, 2020). Tim modelom na području Vukovara pretraženo je 414 047,5 metara kvadratnih, a ekshumirano je šesnaest posmrtnih ostataka, od čega je 370 251 metara kvadratnih pretraženo u okolici Ovčare, u cilju pronalaska još šezdeset osoba odvedenih iz vukovarske bolnice, a za koje svjedoci navode da su odvedeni na Ovčaru, odakle im se gubi svaki trag. U usporedbi s modelom koji je koristio

Uspostavom UNPA zona i raspodjelom UNPROFOR-ovih u zone, odnosno sektore, također su postavljeni posebni izvjestitelji i posebni izaslanici UN-a za bivšu Jugoslaviju. Tadeusz Mazowiecki, posebni izaslanik UN-a za bivšu Jugoslaviju primio je sredinom 1992. godine razne izvještaje o masovnim grobnicama u poljima, u blizini logora i na obalama rijeka. Od Liječnika za ljudska prava (PHR) zatražio je da u Zagreb pošalju forenzičkog stručnjaka i antropologa dr. Clyde Snowa i stručnjaka za javno zdravstvo dr. H. Jack Geigera da se u listopadu pridruže timu Liječnika bez granica. Za vrijeme sastanka s Vukovarskim majkama u listopadu 1992. godine stručnjaci su saznali za slučaj vukovarske bolnice. Nakon sastanka s Vukovarskim majkama Snow i Geiger razgovarali su s „Markom“⁴³ (Stover, 1996). „Marko“ je ispričao svoju priču. Kao branitelj Vukovara bio je zapovjednik jedinice koja je postavljala mine. Otrpao je roditelje do bolnice 19. studenog kako bi bili evakuirani i odlučio tamo ostati s dvojicom ranjenih prijatelja. S ostalim ranjenicima odveden je prvo u vojarnu, potom na Ovčaru. Sugovornicima je opisao mučenja i istaknuo kako su barem dvojica nasmrtno pretučena, dok su sedmoricu vratili u Vukovar. Opisao je kako su ih vozili prema jami te da je iskočio iz prikolice nakon što su skrenuli na poljski put, a tijekom trčanja prema gradu začuo je pucnjeve iz smjera iz kojeg je bježao. Otrčao je u Vukovar gdje je ponovo zarobljen i odveden u logore iz kojih je nakon nekoliko mjeseci razmijenjen. U hotelskoj sobi dr. Snowa na topografskoj karti označio je slovom X gdje se nalazi grobnica (Stover, 1996). Snow i Geiger će, pored „Marka“, razgovarati sa svim preživjelim s Ovčare.

Tri dana nakon razgovora s Novakom Snow u pratnji narednika Larrya Moorea odlazi na mjesto grobnice gdje će vidjeti lubanju koja izviruje iz zemlje (Stover, 1997). Na zahtjev UN-ove Komisije stručnjaka četveročlani tim Liječnika za ljudska prava (PHR) 17. prosinca 1992. godine poslan je na trodnevna preliminarna iskapanja grobnice. Tim su činili Clyde Snow, Eric Stover, Rebecca Ann Saunders i Morris Tidball-Binz. Ciljevi istrage bili su kompletirati detaljnu snimku i kartu površinskih značajki, izvršiti temeljit pregled površine kako bi se utvrdilo postoje li dokazi za postojanje masovne grobnice, iskopati ispitni rov u svrhu utvrđivanja postojanja masovne grobnice, ispitati je li grobnica dirana od inicijalnog pregleda te izraditi preliminarne forenzičke podatke za kosture koji se nalaze na površini (PHR, 1993).

medicinskopravni tim prilikom iskapanja grobnice evidentno je da tadašnja tehnologija nije bila dovoljno razvijena da bi se moglo obuhvatiti i obraditi veće područje, odnosno potrebno je bilo čim preciznije lociranje mjesta za koje se sumnja da se na njemu nalazi masovna grobnica.

⁴³ Marko je tajno ime za Zdenka Novaka, kako bi se osigurala njegova sigurnost radi povjerljivih informacija.

Vegetacija, tragovi rada buldožera, erozija tla i tri kostura (od kojih je dvoje pregledano) ukazivali su na postojanje masovne grobnice. Ispitnim rovom veličine 2x7 metara utvrđeno je najbliže mjesto grobnice od svega 22 centimetra, pronađeno je devet posmrtnih ostataka, koji nisu u potpunosti bili otkriveni, a budući da su bili sahranjeni bez ikakve orijentacije nije bilo moguće utvrditi broj tijela u grobnici. Na ramenu jednog kostura pronašli su srebrni medaljon na kojem je pisalo „Bog i Hrvati“, što im je ukazalo da se u ovoj masovnoj grobnici vjerojatno nalaze ranjenici odvedeni iz vukovarske bolnice. Ubrzanom autopsijom utvrđeno je da su rane zadobivene u vrijeme smrti, a da se u grobnici nalazi dvjestotinjak ljudi (Stover, 1996) te položaj posmrtnih ostataka upućuje da je osoba pokušala pobjeći, no ubijena je s leđa i ostavljena u šumi (PHR, 1993, p. 33).

Pored grobnice pronašli su čahure 7,62 mm Red Star, standardnog oružja JNA i prototip puške AK-47 i metke u šumi akacije, što je potvrdilo da je ovdje počinjeno masovno ubojstvo. Prije odlaska stavili su kosture u dvije plastične vreće, označili s „Ovčara 1“ i „Ovčara 2“ te ponovo zakopali u rov (Stover, 1997). Kako ne bi došlo do uništavanja grobnice i dokaza, kod grobnice je postavljena danonoćna straža, grobnicu su čuvali prvo ruski vojnici u službi UNPROFOR-a i povremeno vojnici Provedbenih Snaga (Yamin, 1996). Nakon preliminarnih iskanjanja UN-u poslan je izvještaj sa sljedećim zaključcima: „1) na lokaciji se dogodila masovna egzekucija; 2) grobnica je masovna grobnica s možda oko 200 tijela; 3) lokacija ukazuje da su egzekutori svoje žrtve namjeravali pokopati tajno; 4) nema naznaka da je grobnica dirana nakon egzekucije i sahrane; 5) grobnica je dosljedna svjedočenju svjedoka koji tvrdi da je ovo mjesto sahrane pacijenata i medicinskog osoblja koji su nestali u vrijeme evakuacije vukovarske bolnice 20. studenoga 1991. godine. Ipak, prije nego ta tvrdnja može biti potvrđena znanstvenom sigurnošću, mjesto će trebati otkopati i tijela ekshumirati koristeći forenzičke metode i procedure; 6) Činjenica da dva tijela imaju ogrlicu s rimokatoličkim križevima i male metalne pločice s natpisima „Bog i Hrvati“ upućuje da grobnica najvjerojatnije sadrži ostatke Hrvata“ (Stover, 1996, p. 74). Za iskanjanje grobnice bit će potrebna suradnja UN-a i svih vlada koje su za to zainteresirane.

U želji da nastavi iskanjanje grobnice, tim stručnjaka vraća se na Ovčaru u listopadu 1993. godine. Kako bi mogli vršiti iskanjanja morali su dobiti dozvolu Republike Hrvatske, Republike Srbije i SAO Krajine. Deseteročlani PHR tim priključen je međunarodnom medicinsko-pravnom timu te je bio zadužen za ekshumaciju i pripremanje tijela za daljnju obradu. Planirana ekshumacija trebala je trajati nekoliko tjedana. Tim su činili Eric Stover, Mercedes Doretti,

Burnie McClurkan, Douglas D. Scott, Stephan Schmitt, Melissa Connor, Ralph Hartley, William D. Haglund, Francis A. Calabrese i Luis Fondebrider (Commission of Experts, 1994). U popodnevnim satima 20. listopada 1993. godine tim je došao na lokalitet koji je čuvao ruski bataljun UNPROFOR-a, a bio je ograđen duplom betonsko-žičanom ogradom. Lokalitet je bio obrastao visokom travom (čičak) koja je dosegala visinu i do 150 centimetara. Po ulasku na lokalitet tim je istovremeno trebao izvršiti tri zadaće: elektronsko mapiranje, čišćenje terena i fotografsko dokumentiranje. Elektronski su mapirani mjesto iskopa, grobnica, predmeti povezani sa slučajem, kulturne i prirodne značajke i značajke prijašnje jedinice za iskopavanje (Commission of Experts, 1994). Fotografiranje je učinjeno videorekorderom i fotoaparatom u cilju bilježenja metoda i procedura korištenih pri iskapanju grobnice. Detektiranje metala učinjeno je uređajem marke Fisher, model 1235-X, kako bi se detektirale čahure koje nisu bile uočljive vizualnom metodom. Detekcijom metala utvrđena je pozicija strijelaca, odnosno mjesto s kojeg je počinjeno strijeljanje. Nađene su dvije hrpe čahura, „jedna je dva do deset metara zapadno-sjeverozapadno od grobnice i druga je dvanaest do petnaest metara zapadno-sjeverozapadno od grobnice“ (Commission of Experts, 1994, p. 3242).

Međutim, bila je potrebna potpuna istraga grobnice kako bi se točno utvrdile pozicije strijelaca. Tijekom istrage na određenom drveću pronađene su rupe od metaka koje daju dodatan uvid u položaj strijelaca, a nalaze se jugozapadno od grobnice. Uslijed istrage Dokmanović ih obavještava da je poglavarstvo Vukovara donijelo rezoluciju kojom se zabranjuje ikakvo daljnje istraživanje masovne grobnice na Ovčari (Stover, 1997), čime je opstruirana daljnja istraga, ali grobnica i dalje ostaje pod nadzorom UNPROFOR-a, a tim se pridružuje ostalim timovima u sektoru Zapad. U izvješću koje je tim poslao UN-u navodi se da položaj čahura potvrđuje da je ovdje izvršeno masovno ubojstvo, a da bi se medicinskopravna istraga mogla završiti potrebno je kompletirati mapiranje terena, utvrditi povezanost čahura s odlaganjem tijela, prikupiti dokaze te doći do završetka ekshumacije, obdukcije i identifikacije (Commission of Experts, 1994).

Louise Arbour će, po preuzimanju dužnosti, u pratnji generala Jacquesa Paula Kleina posjetiti Ovčaru i poduprijeti ekshumaciju. Pristup grobnici nije bio moguć sve do potpisivanja Daytonskog sporazuma 14. prosinca 1995. godine u Parizu (Stover, 1997). Daytonskim sporazumom okončan je rat na području bivše Jugoslavije, a pregovori su vođeni u zračnoj

vojnoj bazi Wright-Peterson u Daytonu u Ohio od 1. do 21. studenoga 1995.⁴⁴ Sporazumom je uspostavljen ustroj Federacije Bosne i Hercegovine, utvrđena su načela prijelaznog razdoblja za uspostavu državnog aparata i sigurnosti u zemlji pod nadzorom IFOR-a te kompletna demilitarizacija područja. Oslobodilačkim akcijama Bljesak i Oluja došlo je do ukidanja većine UNPA zona, jedina preostala UNPA zona bio je sektor Istok, koji je mirnom reintegracijom 1998. godine vraćen u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske. Potpisivanje Daytonskog sporazuma ne samo da je okončalo ratne sukobe nego je omogućilo međunarodnom timu za istraživanje ratnih zločina da započne s ekshumacijom poznatih masovnih grobnica.

Dr. Clyde Snow se tri godine nakon pokušaja iskapanja kojeg su opstruirale lokalne srpske vlasti vraća s timom stručnjaka na lokalitet. Svako jutro u devet sati UN-ov tim doveo bi stručnjake na lokalitet kako bi vršili ekshumaciju (Stover, 1997). Proces ekshumacije bio je dugotrajan i naporan posao, budući da su tijela u grobnici bila isprepletana. Dvojica znanstvenika, William Haglund i Fernando Moscoso, proveli su sate pokušavajući razdvojiti dva zagrljena tijela, što je ukazalo da su neki bačeni u jamu još minutama nakon bili živi i pokušali se spasiti (Stover, 1997).

Tijekom ekshumacije pronašli su dokaze koji potvrđuju Novakovu priču da su ovdje strijeljani ranjenici i medicinsko osoblje odvedeni iz vukovarske bolnice – na jednom tijelu pronašli su kateter u zdjelici, drugo tijelo imalo je ruku u gipsu, treće bedro omotano gazom i zavojima, a na nekima su pronašli medicinske kute i medicinsku obuću (Stover, 1997). Prilikom ekshumacije svako tijelo je prije polaganja u plastičnu vreću fotografirano i elektronski označeno, što oduzima puno vremena. Nakon fotografiranja i elektronskog označavanja svako je tijelo označeno brojem i kamionom ledenjačom prevezeno na mjesto identifikacije. Ekshumacija je konačno završena 25. listopada 1996. godine nakon čega su ekshumirana tijela odvezena na Zavod za sudsku medicinu u Zagrebu uslijed daljnje identifikacije. Od trenutka ekshumacije pa sve do završetka identifikacije procesu su bili prisutni medicinski stručnjaci s hrvatske i srpske strane.⁴⁵

Dr. Clyde Snow u određenom je trenutku napustio iskapanje i u Zavodu za sudsku medicinu u Zagrebu razvio računalni program u koji je unosio podatke o ekshumiranim žrtvama. Obitelji

⁴⁴ Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini

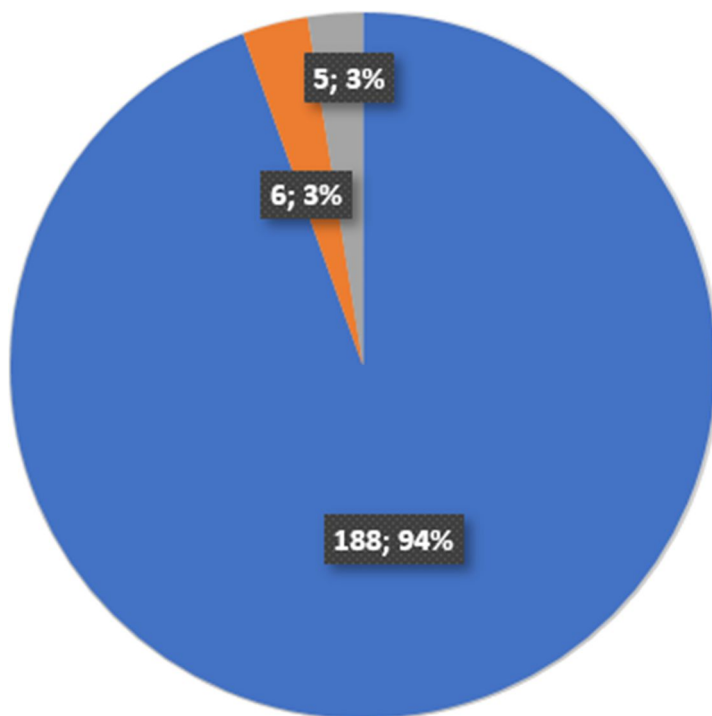
⁴⁵ Fond za humanitarno pravo, službeni zapis s otvorene sjednice Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, suđenje Slobodanu Miloševiću, svjedok: Davor Strinović, 14. ožujka 2003.

koje su prijavile nestanak bližnjih dale su kompletan opis nestalih prema čemu je identifikacija bila lakša. Dr. Snow provodio je dane u mrtvačnici pogrbljen nad svojim prijenosnim računalom preslušavajući zabilješke i pregledavajući fotografije, karte, mape i opise ekshumiranih osoba te uspoređujući ih a opisima nestalih osoba iz vukovarske bolnice. Procesom identifikacije utvrđeni su spol, dob, rasa, antemortalni stas, je li osoba dešnjak ili lijevak, individualne značajke, dentalna slika, odjeća, osobni predmeti, vrijeme i uzrok smrti te u konačnici sažetak nalaza (Stover, 1996).

Konačan dio identifikacije bio je DNK test, čime se utvrdio identitet ekshumiranog tijela te su posmrtni ostaci vraćeni obiteljima. Uzmimo za primjer identifikaciju tijela označenog kao „Ovčara 1“. Tijelo je prvo ekshumirano 1992. godine, kada je ponovo zakopano radi nemogućnosti identifikacije. Nakon dopreme na Zavod 1996. godine, dr. Snow je mogao započeti identifikaciju. Korištenjem potrebnih tehnika utvrđeno je da je žrtva muškarac, oko 25⁴⁶ godina, bijelac, visine između 172 i 184 cm. Utvrđeno je da je muškarac bio dešnjak, bez nekih individualizacija, dentalna slika detaljno razvijena⁴⁷. Opisani su svi odjevni predmeti, traperice, remen, majica, donje rublje i jedna kožna cipela pronađena nedaleko tijela u grobnici. Od osobnih predmeta pronađen je lančić s tri privjeska: zlatni list djeteline, metalni križ i srebrni medaljon s natpisom „Bog i Hrvati“. Vrijeme smrti procijenjeno je na od 6 do 10 mjeseci prije prve ekshumacije, a uzrok smrti je prostrijelna rana na lubanji s dvije izlazne rane. U sažetku nalaza ukratko je opisan izgled muškarca i uzrok i vrijeme smrti (Stover, 1996, p. 157). Prvoj žrtvi ekshumiranoj s Ovčare vraćen je identitet – Josip Kožul.

⁴⁶ Majka žrtve potvrdila je dob: 23 godine

⁴⁷ U to vrijeme većina identifikacija učinjena je preko dentalne slike

Slika 10 Prikaz uzroka smrti žrtava s Ovčare. Izradila autorica prema Commission of Experts (1994)

ekshumiranima su i dvije žene (jedna u šestom mjesecu trudnoće). Identifikacija ekshumiranih tijela trajala je od 1997. do 2003. godine.⁴⁸ Stručnjaci koji su iskapali masovne grobnice kažu da je za njih to bilo potresno iskustvo. Prilikom ekshumacije, Fernando Moscoso rekao je kako vidjeti izvrnute ruke i noge tijela u masovnoj grobnici i njihova lica najviše potresu čovjeka te da ih noću kad zatvori oči vidi, dok bi Haglund nakon napornog radnog dana svirao folk glazbu kako bi smirio dušu. Prilikom iskapanja rekao je svojim suradnicima kako ga najviše brine to što su ovi ljudi možda umrli uzalud te da će bez pravde sve ovo biti ruganje smrti i svemu što su pokušali postići. Nakon ekshumacije zadnjeg tijela okupili su se oko grobnice, Snow je rekao: „Znate, ponekad poželim da nisam našao ovu grobnicu. Ali jesam i sada je tužno vidjeti ovo što smo otkrili. Stravičan zločin ovdje se dogodio i budući da smo došli ovako daleko, nadam se da neće proći nekažnjeno“ (Stover, 1997, p. 49).

5.2. UNPROFOR I UNTAES

Dok su predstavnici svjetskih sila raspravljali kako diplomatskim putem posredovati mirno rješenje pitanja Jugoslavije, u Hrvatskoj traje otvorena agresija Srbije koja raspolaže jednim od

⁴⁸ Fond za humanitarno pravo, službeni zapis s otvorene sjednice Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, suđenje Slobodanu Miloševiću, svjedok: Davor Strinović, 14. ožujka 2003.

najjačih vojnih aparata u Europi. Nakon snimki razrušenog Vukovara na kojima su evidentni slavljе paravoјnih postrojbi „oslobođenja Vukovara“ i kolone protjeranog civilnog stanovništva, svjetski mediji osuđuju postupke Srbije, ali i šutnju međunarodne zajednice. Upravo je pad Vukovara promijenio javno mnijenje članica EZ-a koje su sada odlučile „podržati načelo priznanja onih republika koje to žele bez čekanja sveopćeg rješenja“ (Glaurdić, 2011, p. 235). Nakon posjeta Vukovaru 19. studenoga 1991. godine Cyrus Vance u Ženevi organizira potpisivanje još јednog prekida vatre između Slobodana Miloševića, Franje Tuđmana i Veljka Kadijevića, nakon čega je Vijeće sigurnosti UN-a prihvatilo Rezoluciju broj 721 kojom se službeno dopušta slanje mirovnih snaga kao pomoć pri rješavanju jugoslavenske krize. Mirovne snage imat će zadaće koje se podrazumijevaju u svim UN mirovnim misijama: promatranje, motrenje i izvješćivanje, nadgledanje prekida vatre i srednji čimbenik za izgradnju povjerenja između zaraćenih strana (UNDPKO, 2008).

U operacijama izgradnje mira ključni zadaci su: razoružavanje, demobilizacija i reintegracija boraca, razminiravanje, reforme sigurnosnog sustava, zaštita i promoviranje ljudskih prava, izborna asistencija i potpora obnovi i širenju državne vlasti (UNDPKO, 2008, p. 26). Kako bi UN mirovne misije bile učinkovite, potrebna je privola sukobljenih strana, nepristranost i korištenje sile isključivo u samoobrani, odnosno u obrani mandata (UNDPKO, 2008). Nakon što su 1. siječnja 1992. Milošević i Kadijević potpisali Vanceov plan rasporeda mirovnih snaga UN u Hrvatskoj, u New Yorku je 3. siječnja 1992. godine odlučeno o UNPA zonama u Hrvatskoj. „U demilitarizirana područja Hrvatske predviđa se dolazak 10 000 plavih kaciga.

Slika 13 UNPA zone.

https://de.wikipedia.org/wiki/Republik_Serbische_Krajina#/media/Datei:UNPROFOR_Areas.PNG, pristupljeno: 4. prosinca 2020.

Područja pod zaštitom UN-a (UNPA zone) su predviđena na području istočne Slavonije (Beli Manastir - dijelovi istočno od središta grada, Vukovar i pojedina sela u krajnje istočnom dijelu Vinkovaca), zapadna Slavonija

(Grubišno Polje, Daruvar, Pakrac, zapadni dijelovi Nove Gradiške i istočni dijelovi Novske), te Krajina (Kostajnica, Petrinja, Dvor na Uni, Glina, Vrginmost, Vojnić, Slunj, Titova Korenica, Donji Lapac, Gračac, Obrovac, Benkovac i Knin), od kojih je svaka zona podijeljena na četiri operativna sektora – Sjever, Jug, Istok i Zapad. Glavna zadaća „plavih kaciga“ je zaštita stanovništva unutar UNPA zona“ (Beljo, 1998, p. 126). U vili „Zagorje“ 6. ožujka 1992. godine predsjednik Tuđman i UN-ov posebni izaslanik Cyrus Vance dogovorili su 15. travanj 1992. godine kao datum dolaska „plavih kaciga“ u Hrvatsku, a dan ranije u New Yorku imenovani su čelnici mirovnih snaga - indijski general Satish Nambiar imenovan je zapovjednikom mirovnih snaga, general Philippe Morillon njegovim zamjenikom, Cedric Thornberry imenovan je direktorom za civilna pitanja UNPROFOR-a, Kjell Johansen postavljen je zapovjednikom civilne policije, a glasnogovornikom mirovnih snaga imenovan je Frederick Eckhard (Beljo, 1998).

„Nespremno da intervenira kako bi zaustavilo pokolj, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda poduzelo je dvije inicijative u pokušaju da ga barem ublaži. Poslalo je mirovnjake da štite dostavu humanitarne pomoći i uspostavilo Haaški sud da krivično goni i sudi za ratne zločine, u nadi da će tako spriječiti buduće“ (Borger, 2016, p. 21). Na područje istočne Slavonije snage UNPROFOR-a (United Nations Protection Forces) raspoređene su 15. svibnja 1992. godine (Runtić, 1997). Ranije spomenute snage u sektoru Istok bili su Rusi koji su otvoreno iskazivali simpatije prema Srbima. Runtić (1997) će navesti kako su Rusi crpili naftu s crpilišta u Slavoniji te da nisu ispunili zadatak osiguranja povratka izbjeglica, čak je UNPROFOR zaustavio civile koji su htjeli godinu dana nakon pada grada zapaliti svijeće na groblju u Vukovaru, odnosno „progon i teror nad onima koji su ostali, a nisu Srbi, nastavlja se i tu je UNPROFOR također nemoćan“ (Runtić, 1997, p. 183). Runtić će reći da mu je jedan ruski časnik rekao da „na svaki rafal, koji se ispali u Vinkovcima, u Mirkovcima vlada paničan strah, a što se njega tiče, njemu je svejedno jer što ovo dulje traje, curi mu više dolara, no curi i vrijeme koje Srbima više sigurno nije sklono“ (Runtić, 1997, p. 195). Prognanicima iz sektora Istok 28. listopada 1992. godine otvoreno je rečeno da do proljeća neće biti povratka jer UNPROFOR nije odradio svoj posao. Po pitanju masovnih grobnica UNPROFOR nakon šest mjeseci mandata nije učinio ništa, iako su stručnjaci dali nepobitne dokaze o njihovom postojanju.

Glavni tajnik UN-a je u listopadu 1992. godine zatražio uspostavu Komisije stručnjaka koja bi provodila istrage o dojavama kršenja humanitarnog prava i Ženevskih konvencija. Nakon provjere dojava i podnošenja izvješća kojima se potvrđuju kršenja, u svibnju 1993. Vijeće

sigurnosti UN-a osnovalo je *ad hoc* Međunarodni sud za bivšu Jugoslaviju, kako bi se sudilo optuženima za ratne zločine (Juhl, 2005). Za masovno ubojstvo na Ovčari optuženi su Mile Mrkšić, Veselin Šljivančanin i Miroslav Radić.

Vijeće sigurnosti UN-a donijelo je 20. veljače 1993. godine Rezoluciju 807 kojom se produljuje mandat UNPROFOR-a do 31. ožujka i Mirovne snage dobivaju ovlast da koriste sve potrebno oružje, čime se osigurava sigurnost "plavih kaciga". Kako bi se poboljšao rad UNPROFOR-a, dr. Franjo Tuđman 20. ožujka 1993. godine šalje glavnom tajniku UN-a Boutrosu Ghaliju pismo u kojemu ističe da se na području bivše Jugoslavije ne vodi građanski rat, već međunarodni oružani sukob te da Hrvatska nije zadovoljna radom UNPROFOR-a. Ističe kako bi buduće djelovanje UNPROFOR-a trebalo biti zasnovano na sljedećim načelima: 1) trenutni početak ponovne uspostave civilne hrvatske vlasti u tzv. ružičastim zonama; 2) potpuna i trenutna demilitarizacija područja pod zaštitom UN-a i uspostavljanje lokalnih policijskih snaga u skladu s općim načelima Vanceovog plana; 3) potpuna primjena Rezolucije 769 Vijeća sigurnosti (nalaže se čvrsta kontrola graničnih područja u Hrvatskoj od UNPROFOR-a tamo gdje se granice UNPA zona poklapaju s međunarodno priznatim granicama Republike Hrvatske, bez kontrole nastavit će se agresija srpskih snaga); 4) dobrovoljni i bezuvjetni povratak svih izbjeglih i prognanih osoba njihovim domovima (Beljo, 1998, p. 252).

Nakon usvajanja Rezolucije 815 30. ožujka 1993. godine, produljen je mandat UNPROFOR-u do 30. lipnja 1993. godine. Djelovat će pod poglavljem VII Povelje UN-a i imati potpunu slobodu kretanja za sve njegove misije. Nezadovoljni radom UN-a i nepoštivanjem rezolucija koje su sami donijeli, prognanici iz okupiranih dijelova Hrvatske su u Zagrebu, Osijeku i Splitu održali prosvjede. Nakon saznanja da se UNPROFOR ogradio od Hrvatske u istočnoj Slavoniji i da štite srpsku okupaciju, nezadovoljni prognani Hrvati traže odlazak UNPROFOR-a s okupiranih područja. Predsjednik Tuđman je Ghaliju iznio prijedlog da se UNPROFOR podijeli na tri dijela – za Hrvatsku, za BiH i za Makedoniju, a njihovo integrirano vojno, administrativno i logističko ustrojstvo trebalo bi biti pod zapovjedništvom posebnog izaslanika glavnog tajnika i glavnog zapovjednika UN-a. Ghali ignorira zahtjeve Republike Hrvatske za vraćanjem pod hrvatsku jurisdikciju ružičastih zona te razoružavanjem i raspuštanjem srpskih paravojnih formacija. Od Vijeća sigurnosti traži produljenje mandata na šest mjeseci i traži od sukobljenih strana u Hrvatskoj trenutni prekid vatre i suradnju s UNPROFOR-om (Beljo, 1998).

Nakon četiri mjeseca nezadovoljstva radom UNPROFOR-a u Hrvatskoj, prognanici odlučuju u potpunosti blokirati UNPROFOR. Blokada je počela 30. lipnja 1994. godine i trajat će do 30. rujna kada bi u UN-u trebao biti donesen novi mandat plavih kaciga. Napetosti oko UNPROFOR-a dovele su do izvanrednog zasjedanja Sabora 16. srpnja 1994. godine na kojemu je uvodnu riječ imao tadašnji ministar vanjskih poslova dr. Mate Granić. Do isteka tadašnjeg mandata ostalo je dva mjeseca i u tom vremenu predsjednik i Vlada RH trebaju odlučiti o daljnjem zadržavanju snaga UN-a na hrvatskom prostoru.

Granić je pozvao prognanike da ne obustavljaju rad UNPROFOR-a. Također je, zanemarujući pozitivne strane djelovanja UNPROFOR-a, istaknuo kako se UNPROFOR nije potrudio da se ijedan prognanik iz UNPA zona vrati u okupirana područja. Na sjednici Izvršnog odbora Zajednice prognanika Hrvatske s predsjednikom Vlade Nikicom Valentićem, dogovoreno je da će se 28. srpnja otvoriti sedam prijelaza za UNPROFOR, od kojih je za Vukovar važan Nuštar. Dogovoreno je da će se snage UNPROFOR-a iz UNPA zona u slobodne teritorije Republike Hrvatske nesmetano kretati, ali uz potpunu kontrolu hrvatske policije. Time su ponovo aktualizirana pitanja povratka prognanika u svoje domove. Nakon prestanka blokadi UNPROFOR-ovih punktova, u New Yorku je 30. rujna 1994. godine produžen mandat UNPROFOR-u na šest mjeseci.

Tri godine nakon pada Vukovara, Hrvatskoj je napokon skinut moratorij na oružje i dopušteno joj je pravo na samoobranu 20. studenog 1994. godine. Rezolucija 958 donesena je po hitnom postupku, na zahtjev predsjednika Tuđmana i uz odobrenje korištenja zračnog prostora za napade na srpske snage koje su na okupiranim područjima RH angažirane za napade na sigurnosnu zonu u Bihaću (Beljo, 1998). Kako UNPROFOR ni u svom zadnjem mandatu nije poduzeo ništa da se prognanici vrate svojim domovima, u Zagrebu je 10. siječnja 1995. godine održan prosvjed pod nazivom „Sto dana UNPROFOR-a“. Prosvjednici prognanici zahtijevaju odlazak UNPROFOR-a i potporu od vlasti Republike Hrvatske jer se dosad nijedan prognanik nije vratio i protive se novom mandatu UNPROFOR-a. Otkaz UNPROFOR-u, smatraju, ne znači rat, već normalizaciju odnosa na okupiranim područjima i mogućnost povratka i pregovora s pobunjenim Srbima. Upravo je taj prosvjed bio povod da predsjednik dr. Franjo Tuđman donese odluku o prestanku mandata UNPROFOR-a. Mandat ističe 31. ožujka 1995. godine, zbog neispunjavanja svoje zadaće, neprovedbe Vanceovog plana te neispunjavanja rezolucija Vijeća sigurnosti (Beljo, 1998). Nakon odluke o raspuštanju UNPROFOR-a na

okupiranim područjima Republike Hrvatske, vlasti su odlučile da će se okupirani teritoriji vratiti pod hrvatsku vlast mirnom reintegracijom, a ne vojnom silom.

U Zagrebu je 30. siječnja 1995. godine skupina Z4 predala predsjedniku RH dr. Franji Tuđmanu nacrt plana Z4. Plan Z4, pod nazivom „Nacrt sporazuma u Krajini, Slavoniji, Južnoj Baranji i zapadnom Srijemu“ sadrži tri dijela: 1) Ustavni sporazum o Krajini; 2) Odredbe u svezi sa Slavonijom, južnom Baranjom, zapadnim Srijemom i drugim područjima; 3) Opće odredbe. (Beljo, 1998, p. 448). Prijedlog plana odnosi se na treću fazu mirne reintegracije UNPA područja u pravni sustav Republike Hrvatske. Slavonija, južna Baranja, zapadni Srijem i drugi krajevi bili bi pod upravom Vlade RH, ali tijekom idućih pet godina tamo bi bile raspoređene snage UN-a te ni RH ni Krajina ne bi smjele krivično goniti bilo koju osobu zbog djela počinjenih tijekom rata u Hrvatskoj nakon 1. kolovoza 1990. godine, osim za kršenja Ženevske konvencije, ratne zločine, genocid ili zločine protiv čovječnosti. Plan je ponuđen i krajiškim Srbima i Miloševiću, što su oni odlučno odbili. Z4 odbila je 6. ožujka i Hrvatska, da bi 10. ožujka 1995. godine na sjednici u Kopenhagenu SAD predložila Hrvatskoj povlačenje UNPROFOR-a i dolazak UNFIC-a (United Nations Force in Croatia). Pet do šest tisuća vojnika UNFIC-a bilo bi raspoređeno na granicama sa Srbijom i BiH, odnosno „SRJ“. Oko 500 naoružanih promatrača bilo bi na 25 do 30 graničnih prijelaza prema BiH i SRJ. Dolazak novih mirovnih snaga potvrđuje poštivanje odluke RH da okupaciju svojih teritorija prekine mirnom reintegracijom, čime se ukida i daljnje postojanje UNPA zona (Beljo, 1998, p. 459). U Zagrebu je 16. ožujka 1995. godine predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman obznanio da od 31. ožujka UNPA zone više ne postoje. U New Yorku je 15. siječnja 1995. godine⁴⁹ Vijeće sigurnosti UN-a donijelo dvije rezolucije: Rezoluciju 1037 o uspostavi UNTAES-a (United Nations Transitional Authority in Eastern Slavonia) i Rezoluciju 1038 o privremenom produžetku promatračke misije na Prevlaci. UNTAES bi trebao osigurati uvjete za povratak izbjeglica i prognanika, a sastojat će se od vojnog i civilnog dijela. Vojni dio djelovat će prema Sedmom poglavlju Povelje UN-a, a civilni dio radit će na uspostavi privremenih policijskih snaga prema nacionalnoj strukturi stanovništva iz 1991. godine. Početno razdoblje UNTAES-a je 12 mjeseci, ali je moguće produljenje mandata za još toliko (Beljo, 1998, p. 552).

Nakon vojno-redarstvenih operacija „Bljesak“ i „Oluja“ kojima je oslobođen veći dio okupiranog hrvatskog teritorija, glavni tajnik UN-a Boutros Ghali, predložio je Vijeću

⁴⁹ Dan povlačenja UNPROFOR-a iz Republike Hrvatske

sigurnosti UN-a povlačenje snaga sa sjevernog, južnog i zapadnog sektora, dok će na istočnom, vukovarskom području ostati dva bataljuna ispod 2500 vojnika. Mandat ostaje nepromijenjen, a promatračke postaje zauzele su hrvatske (14) i srpske (2) strane, čime je ograničena sloboda kretanja UN-u (Beljo, 1998, p. 513). Nakon jamstva najvećih američkih dužnosnika da će se pitanje istočne Slavonije riješiti putem mirne reintegracije, u Osijeku je 3. listopada 1995. godine održan sastanak predstavnika hrvatske Vlade i pobunjenih Srba iz istočne Baranje. Pregovori o mirnoj reintegraciji hrvatskog Podunavlja održani su uz prisustvo američkog veleposlanika Petera Galbraitha i supredsjedatelja Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji Thorvalda Stoltenberga. Sporazum nije potpisan, ali su određena načela reintegracije i pobunjeni Srbi prihvatili su činjenicu da su istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem dio Republike Hrvatske. Konačno rješenje pitanja istočne Slavonije doneseno je u Daytonu, 2. studenog 1995. godine, kada su srbijanski predsjednik Slobodan Milošević i hrvatski predsjednik dr. Franjo Tuđman potpisali deklaraciju o mirnom rješenju pitanja istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema.

Deklaracija je potpisana u sklopu potpisivanja Daytonskog sporazuma, a to će rezultirati donošenjem temeljnog sporazuma o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu, 13. studenog 1995. godine, koji sadrži 14 točaka: 1) postojat će prijelazno razdoblje od 12 mjeseci, koje može biti produženo na još jedno razdoblje istog trajanja, ako to zatraži jedna od strana; 2) od Vijeća sigurnosti UN-a traži se da uspostavi Prijelaznu upravu, koja će upravljati tim područjem tijekom prijelaznog razdoblja, u interesu svih osoba koje žive ili se vraćaju na to područje; 3) od Vijeća sigurnosti UN-a traži se da kroz prijelazno razdoblje odobri razmještanje međunarodnih snaga koje bi održavale mir i sigurnost u području i inače pomagale u provedbi ovog sporazuma. Područje će biti demilitarizirano u skladu s planom i procedurama međunarodnih snaga. Demilitarizacija će biti završena ne kasnije od roka od 30 dana, a njome će biti obuhvaćene sve vojne snage, oružje i policija, koja će djelovati pod nadzorom ili u suglasnosti s Prijelaznom upravom; 4) Prijelazna uprava osigurat će mogućnost povratka izbjeglica i prognanika u njihove domove. Sve osobe koje su napustile područje, a ranije su imale prebivalište u Hrvatskoj, imat će ista prava kao i drugi stanovnici područja. Prijelazna uprava također će poduzeti potrebne korake za ponovnu uspostavu normalnog funkcioniranja javnih službi u području bez odgode; 5) prijelazna uprava pomoći će u uspostavi i obuci privremenih policijskih snaga, izgradnji profesionalizma u policiji i uspostavi povjerenja među etničkim zajednicama; 6) u području će na najvišim razinama biti poštivana međunarodno priznata ljudska prava i temeljne slobode; 7) sve osobe imaju pravo slobodno se vratiti u svoje

mjesto prebivanja u području i u njemu živjeti u uvjetima sigurnosti. Sve osobe koje su napustile područje ili došle u njega, a ranije su imale stalno prebivalište u Hrvatskoj, imaju pravo živjeti u području; 8) sve osobe imat će pravo na povrat imovine koja im je oduzeta nezakonitim postupcima ili koju su morale napustiti silom te na pravednu naknadu za vlasništvo koje im ne može biti vraćeno; 9) pravo na povrat imovine, dobivanje naknade za imovinu koja ne može biti vraćena te za dobivanje pomoći u obnovi uništene imovine bit će jednako dostupno svim osobama, bez obzira na etničku pripadnost; 10) od zainteresiranih zemalja i organizacija traži se da poduzmu odgovarajuće korake kako bi unaprijedile ispunjavanje odredbi ovog sporazuma. Nakon isteka prijelaznog razdoblja i sukladno uspostavljenoj praksi, međunarodna zajednica vršit će nadzor i izvještavati o poštivanju ljudskih prava na duži rok; 11) osim toga, od zainteresiranih zemalja i organizacija traži se da uspostave komisiju, koja će biti ovlaštena za nadzor nad provedbom Sporazuma, posebice njegovih odredbi o ljudskim i građanskim pravima te ovlaštena da provodi istrage o svim navodima i kršenjima ovoga sporazuma te da daje preporuke; 12) ne kasnije od 30 dana prije isteka prijelaznog razdoblja, Prijelazna uprava organizirat će izbore za tijela lokalne vlasti, uključujući izbore za općine, distrikte i županije te će pomoći da srpska zajednica imenuje zajedničko Vijeće općina. Od međunarodnih organizacija i institucija te od zainteresiranih država očekuje se da nadziru izbore; 13) Vlada Republike Hrvatske surađivat će u potpunosti s Prijelaznom upravom i međunarodnim snagama. Tijekom prijelaznog razdoblja hrvatska će Vlada odobriti prisutnost međunarodnih promatrača uzduž međunarodnih granica područja, kako bi se olakšala sloboda kretanja osobama preko postojećih graničnih prijelaza; 14) ovaj sporazum stupa na snagu nakon što Vijeće sigurnosti UN-a usvoji rezoluciju koja će pozitivno odgovoriti na zahtjeve iz ovoga sporazuma (Beljo, 1998, p. 539).

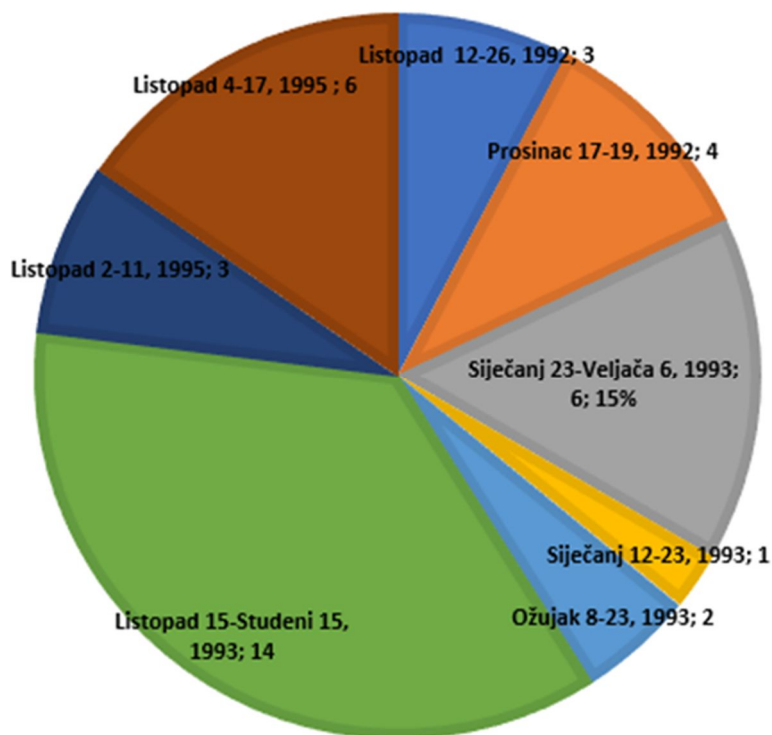
Vijeće sigurnosti UN-a donijelo je 23. studenog 1995. godine Rezoluciju broj 1023, kojom pozdravlja Temeljni sporazum, prima na znanje sve zahtjeve koji su u Sporazumu izneseni i odlučuje aktivno sudjelovati u tijeku zbivanja, a 21. prosinca 1995. godine Boutros Ghali, glavni tajnik UN-a imenovao je američkog pričuvnog generala Jacquesa Kleina upraviteljem Prijelazne uprave u istočnoj Slavoniji. U Vukovaru je 24. svibnja 1997. godine konstituirajućom sjednicom Županijske skupštine Vukovarsko-srijemske županije nakon šest godina ta županija ponovno cjelovita. Na lokalnim izborima pobijedio je HDZ, a 30. svibnja konstituirano je Gradsko vijeće (Beljo, 1998, p. 585).

Povijesni trenutak za Vukovar bio je dolazak Vlaka mira na željezničku stanicu u Vukovaru. Vlak mira simbolično je sačinjavao 21 vagon (koliko Hrvatska ima županija), u kojem je doputovao predsjednik dr. Franjo Tuđman u pratnji brojnih hrvatskih dužnosnika i uzvanika, s predstavnicima svih županija, članovima diplomatskog zbora i novinarima. U Vukovaru je Vlak mira svečano dočekalo mnoštvo Hrvata iz čitave Hrvatske, predstavnika svih nacionalnih manjina i predstavnika UNTAES-a. Predsjednik Tuđman pozvao je okupljeni narod na praštanje „jer pobjednik koji ne zna praštati sije klice novih zala, a hrvatski narod to ne želi, niti je želio ovdje u Vukovaru“ (Beljo, 1998, p. 586). Na Brijunima je 12. kolovoza 1997. godine predsjednik dr. Franjo Tuđman u oproštajni posjet primio dotadašnjeg voditelja UNTAES-a generala Jacquesa Kleina, koji je istaknuo kako je sada potrebno da UNTAES omogući preuzimanje lokalne vlasti legalno izabranim predstavnicima. Novi voditelj Prijelazne uprave u istočnoj Slavoniji školovani je diplomat William Walker.

U New Yorku je Vijeće sigurnosti UN-a 19. prosinca 1997. godine prihvatilo Nacrt rezolucije kojom se okončava misija UNTAES-a u hrvatskom Podunavlju. U odredbenom dijelu, Vijeće sigurnosti propisuje da UNATES odlazi 15. siječnja 1998. godine i da od toga trena Republika Hrvatska snosi punu odgovornost za stanje na području i od nje se očekuje primjena najviših standarda ljudskih prava i poduzimanje svih mjera zaštite pučanstva, bez obzira na nacionalnost. Vijeće sigurnosti uspostavilo je skupinu za potporu od 180 međunarodnih policajaca, za jednokratno razdoblje od devet mjeseci da nastavi promatrati rad hrvatske policije na tom području. U dogovorenom terminu, 15. siječnja 1998. godine, međunarodna zajednica i formalno je predala područje hrvatskog Podunavlja Republici Hrvatskoj (Beljo, 1998). Time je završena mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja te okončan Domovinski rat na prostoru Republike Hrvatske.

5.4. Liječnici za ljudska prava (PHR) i Komisija stručnjaka

Osnovana 1986. godine, organizacija Physicians for Human Rights (PHR) bavi se istraživanjem i suzbijanjem kršenja međunarodnog humanitarnog prava i međunarodnih ljudskih prava. PHR je u listopadu 1992. godine poslao istraživačku misiju na područje bivše Jugoslavije kojoj je zadatak bio istražiti ratom uzrokovane traume među izbjeglicama. Tim kanalima saznali su i za Ovčaru, što je opisano u prethodnim poglavljima. PHR će poslati

Slika 16 Prikaz misija PHR-a na prostoru bivše Jugoslavije s njihovim trajanjem i brojem ljudi. Izradila autorica prema PHR (1996)

ukupno osam misija na područje bivše Jugoslavije. Commission of Experts poslat će PHR na ekshumacije i iskapanja masovnih grobnica, a već uhodani tim će to odraditi profesionalno jer su već radili na brojnim slučajevima toga tipa. William Haglund će uz pomoć PHR-a okupiti tim od 90 stručnjaka iz 19 zemalja (Stover & Ryan, 2001). O PHR-u se ne može govoriti u zasebnome kontekstu, budući da je nevladinu neprofitnu organizaciju unajmila

Komisija stručnjaka da čini iskapanja otkrivenih masovnih grobnica na području bivše Jugoslavije.

Usvajanjem Rezolucije 780 6. listopada 1992. godine Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda uspostavilo je specijalizirano tijelo kojemu je zadatak bio prikupljanje i analiziranje informacija o teškim povredama Ženevskih konvencija i posebice etničkog čišćenja na području bivše Jugoslavije u vrijeme Domovinskog rata. Komisija se sastojala od pet članova koji su imali podijeljene zadatke: M. Cherif Bassiouni, William J. Fenrick, Keba M'Bay, Christine Cleiren i Hanne Sophie Greve (Commission of Experts, 1994). Komisija je tijekom svojega mandata provela 32 istražne misije, a s ciljem provođenja inicijalnog plana komisije koji je uključivao nadograđivanje baze podataka i provođenje temeljitih istraga po pitanju masovnih ubojstava i uništavanja imovine, postupanja sa zarobljenicima i pritvorenima, sistematskih seksualnih napada i „etničkog čišćenja“. U svrhu što kvalitetnijeg i temeljitijeg ispunjenja mandata Komisija surađuje sa 155 vladinih i nevladinih organizacija, kao što su Caritas, Međunarodni Crveni Križ, Vukovarske majke, MSF, PHR, Helsinški odbor, Bedem ljubavi i drugi (Commission of Experts, 1994, p. 215). Komisija dobiva uputu da užurbano radi na prikupljanju podataka te da prikupljene podatke preda u Haaški sud do 30. travnja 1994. godine. Komisija će to ispoštovati te će u Haag poslati 65 000 stranica dokumenata i 300 sati videomaterijala,

kao dokaze o 150 masovnih grobnica, detaljnih dosjea o 900 logora i 90 paravojnih organizacija (Stover, 1996).

U završnome izvješću Komisija će izvijestiti da već neko vrijeme namjeravaju istražiti masovnu grobnicu na Ovčari. Komisija se u namjeri susretala s određenim izazovima, od kojih su logističke uspješni riješiti, no politički izazovi, u vidu dozvola i garancija lokalnih vlasti nisu bili riješeni. Komisija će se 5. rujna 1993. godine u Kninu sastati s administracijom SAO Krajine kako bi dogovorili ekshumaciju grobnice. Dogovoreno je da će se paralelno s ekshumacijom Ovčare provesti i preliminarna istraga u Pakračkoj Poljani, odnosno Marinom Selu, gdje se navodno nalazi masovna grobnica ubijenih Srba. Komisija donosi odluku da pošalje istraživačku misiju u Zagreb te sektore Istok i Zapad.

Deset dana kasnije Komisija će opet doći u Knin kako bi dobili pisane dozvole za ekshumaciju, pri čemu će administracija SAO Krajine inzistirati da se autopsija ekshumiranih tijela ne provodi u Hrvatskoj te će Komisija pristati na određivanje mjesta autopsije koje će odgovarati SAO Krajini i prisutnost promatrača SAO Krajine prilikom ekshumacije. Istraživački tim dolazi u sektor Istok 19. listopada 1993. godine te pregledava lokalitet grobnice, bez ekshumacije. Tim se sastoji od članova PHR-a, WCIT-a⁵⁰ i nizozemskih vojnika UNPROFOR-a koji će osiguravati lokalitet, istražiti lokalitet s ciljem čišćenja neeksplozivnih naprava, a tim će prikupiti dokaze poput odjevnih predmeta i čahura. Glavni zadatak bio je elektronsko mapiranje područja koje su provodili stručnjaci PHR-a. Lokalitet su osiguravali pripadnici ruskog bataljuna UNPROFOR-a kada je 20. studenoga iza podneva medicinsko-pravni istraživački tim stigao na lokalitet ograđen betonsko-žičanom ogradom. Dr. Douglas Scott vršio je mapiranje i istragu uređajem SDR33, nakon čega je ograda maknuta i perimetar očišćen. Prikupljeno je šezdeset i pet dokaznih predmeta, od čega su dva odjevni predmeti, a ostalo su čahure i jedan neidentificiran projektil nepoznatog kalibra. Svake večeri nakon iskapanja ograda je zatvarana. U jutarnjim satima 22. listopada izvjestitelj Komisije Bill Fenrick obavještava tim da je lokalna vlast povukla dozvolu za iskapanjem te tim napušta lokalitet. Fotografije i videozapisi koje je snimila dr. Mercedes Doretti ostali su kod istražitelja, a dokazni materijali osigurani su u UNPROFOR-ovom stožeru u Zagrebu (Commission of Experts, 1994, p. 3238). Dva dana kasnije, administracija SAO Krajine obavijestit će tim da je parlament SAO Krajine donio odluku o obustavljanju svih aktivnosti vezanih za iskapanje Ovčare do rješenja političke

⁵⁰ War Crimes Investigation Team

situacije u bivšoj Jugoslaviji, a tim će se povući u svoje objekte smještene u Klisi i Erdutu. Istraživački tim će do 30. listopada 1993. godine u potpunosti izmjestiti iz sektora Istok, no ostatak će u Republici Hrvatskoj.

Predsjednik SAO Krajine Goran Hadžić inicira sastanak s Komisijom stručnjaka u Erdutu 17. listopada 1993. godine, na kojemu će biti donesene i potpisane sljedeće odluke: „1) vlasti Republike Srpske Krajine pristaju na suradnju i daju dopuštenje za iskapanje na lokalitetu Ovčare u općini Vukovar; 2) aktivnosti iskapanja mogu početi u ožujku i travnju sljedeće godine, kada se vrijeme poboljša; 3) vlasti Republike Srpske Krajine imenovat će jednog člana da promatra aktivnosti Komisije; 4) predsjednik Republike, gospodin Hadžić odobrio je gore navedene stavke i voljan je u potpunosti surađivati s Komisijom“ (Commission of Experts, 1994, pp. 64-65). Zbog vremenskih uvjeta Komisija je odgodila aktivnosti do proljeća 1994. godine, lokalitet je ostao pod zaštitom UNPROFOR-a, a Komisija je sve relevantne dokumente prosljedila u Ured tužitelja Haaškog suda, dok će konačno iskapanje grobnice biti učinjeno 1996. godine.

5.6. Liječnici bez granica (MSF)

Nevladina humanitarna organizacija osnovana 1971. godine dobitnica je Nobelove nagrade, a bavi se pružanjem medicinske pomoći civilima u oružanim sukobima, epidemijama i prirodnim katastrofama. Organizacija Médecins Sans Frontières (u daljnjem tekstu MSF) djelovala je na

Slika 19 prikaz misija Liječnika bez granica u Domovinskom ratu. Izvor: MSF (2015)

području bivše Jugoslavije tijekom cijelog rata. Aktivno će djelovati u Bosni i Hercegovini u vidu davanja humanitarne pomoći, lijekova i sanitetskog materijala, a predsjednici MSF-a Francuske i Nizozemske javno će prozvati Europsku zajednicu da humanitarna pomoć nije dovoljan mehanizam za zaustavljanje srbijanske agresije te da je jedino rješenje

uporaba sile (MSF, 2015). MSF se kroz period trajanja misije susretao s raznim dilemama: „Do kojeg opsega, kao u Vukovaru, MSF treba riskirati život osoblja kako bi djelovali u zonama konflikata? Može li MSF, kao humanitarna organizacija, osuditi prikazivanje humanitarne pomoći kao jedinog rješenja sukoba i tražiti vojnu silu, radnju koja bi dovela do gubitaka ljudskih života?“ (MSF, 2015, p. 14) i slično. Potaknuta apelima iz bolnica diljem Hrvatske, MSF u ljeto 1991. godine odlučuje poslati misiju u Republiku Hrvatsku. U Zagreb će 12. rujna 1991. godine doći dva dvočlana tima iz Belgije i Nizozemske te 5 tona medicinske opreme, koja će biti poslana većinom u Osijek. Zadatak timova bio je procijeniti situaciju i uvjete u kojima živi civilno stanovništvo na područjima zahvaćenima sukobima.

EZ je financirala preliminarnu misiju te će 9. listopada 1991. godine MSF poslati brod za Dubrovnik kojim će dostaviti lijekove i sanitetski materijal (osam tona), hranu (deset tona), ali i ispomoć u ljudstvu te će evakuirati ranjenike u Split (MSF, 2015). Kada je Vukovar u potpunosti blokiran 1. listopada 1991. godine, počelo se razmišljati o dopremanju pomoći u grad. Zapovjedništvo obrane na to je gledalo kao na dopremanje vojne pomoći, no civilne su institucije gledale kako da se evakuiraju ranjenici i dopremi pomoć potrebna civilima. JNA je podupirala ideju humanitarnog konvoja jer bi im ulazak humanitarnog konvoja omogućio dovoljno vremena za konsolidaciju i reorganizaciju te su u Zagrebu o humanitarnom konvoju pregovarali general JNA Andrija Rašeta, dr. Mate Granić i pukovnik Imra Agotić, a pregovorima će nazočiti i Ivan Škember (Dedaković, et al., 1998). Dogovorena je ruta humanitarnog konvoja, konvoju smiju nazočiti i novinari, a jedini uvjet koji je Rašeta nametnuo bio je da u konvoju ne smije biti oružja. Konvoj će krenuti 11. listopada iz Đakova i Osijeka, spojiti će se u Vinkovcima te krenuti rutom Vinkovci – Marinci – Bogdanovci – Vukovar.

Konvoj je već u Nuštru napadnut i novinari koji su pratili konvoj su udaljeni, da bi u Marincima u jedno vozilo bila podmetnuta bomba te će se nekoliko vozila okrenuti znajući da im JNA neće dati pravo prolaska⁵¹. Konvoj se vraća u Đakovo te pokušava ponovno idućeg dana. U Bogdanovcima će konvoj biti preusmjeren na Petrovce te će umjesto u bolnicu biti odveden u vojarnu. U vojarni će Šljivančanin promatračima EZ-a reći kako se u Vukovaru sukobljavaju ZNG i MUP te da je JNA ovdje kako bi ih razdvojila⁵² (Dedaković, et al., 1998). JNA će konvoj

⁵¹ JNA je inzistirala da mogu proći jedino tehnički ispravna, civilna vozila. Međutim, kako su u konvoju bila vozila JNA koja su zaplijenjena bilo je jasno da ista neće moći proći te je tako od pedesetak vozila u konvoju ostao jedino jedan tegljač i neispravni kamion koji se zbog veličine nisu mogli okrenuti.

⁵² Šljivančanin je bio jedan od najboljih primjera propagande JNA da su Hrvati ustaše. U raznim intervjuima predstavljao je JNA kao mirotvorca koji brine o ustaškim civilima te je ulazak JNA u vojarnu branio izjavama

u vojarni iskoristiti kako bi učinila teške napade, znajući da druga strana ne može uzvratiti paljbu. JNA će inzistirati da konvoj do bolnice prođe preko Sajmišta⁵³, no Borković će to odbiti, da bi na kraju pripadnici paravojnih postrojbi uništili pakete pomoći, a konvoj se vratio u Đakovo. MSF nije uspio dostaviti humanitarnu pomoć u Vukovar 14. listopada 1991. godine. U konvoju od 45 kamiona bile su potrepštine koje Vukovarcima ne bi koristile, odnosno nisu bile najpotrebnije – „trebali su lijekove, a dobili bi pelene“ (MSF, 2015, p. 20).

Donacije su skupljane u gradovima diljem Hrvatske pa bi se više moglo reći da je to bio konvoj solidarnosti, a ne humanitarni. Konvoj su zaustavile obje sukobljene strane, Hrvati jer nisu htjeli presijecati liniju obrane, a Srbi jer su se bojali da će Hrvati oteti konvoj. Alain Destexhe, glavni tajnik MSF-a, osudio je strane u sukobu za neuspjeh misije te u Bruxellesu opisao situaciju koju je vidio u Vukovaru, razrušene kuće i opkoljeni grad koji ga je podsjetio na srednji vijek. MSF je EZ-u ponudio još jednu misiju, pod njihovom zastavom, kako bi se dostavili samo lijekovi i izvukli ranjenici iz bolnice, a ako bude moguće evakuirali žene i djeca. Destexhe je osudio obje strane jer u vozilima označenima crvenim križem putuju naoružani vojnici. To je bio treći konvoj kojim je Europska komisija pokušala pomoći Vukovaru. MSF je na inicijativu Nizozemske, Belgije i Francuske donio odluku da sljedeći konvoj neće biti pod pokroviteljstvom EZ-a, već će sami organizirati humanitarni konvoj za Vukovar koji će biti dogovoren za period 17. do 19. listopada 1991. godine te je dogovoren prekid vatre kako bi konvoj bio uspješan. Destexhe je bio svjestan lako promjenjive situacije u Jugoslaviji, a „garancije koje su dane moraju se čim prije iskoristiti“ (MSF, 2015, p. 22), jer su veće šanse da se primirje poštuje prvi, a ne drugi dan te su u roku nekoliko sati konvoji⁵⁴ bili spremni za pokret iz Đakova prema Vukovaru. Lokalne radio stanice obaviještene su o konvoju pa su o njemu i izvijestile.

Naučene lekcije potaknule su MSF da izričito naglašavaju da je konvoj humanitaran te da su snage koje ga organiziraju i provode neutralne, a cilj konvoja evakuacija je ranjenika iz bolnice te neće donositi lijekove niti hranu. Na konferenciji za novinare 18. listopada predstavnici MSF-a će objaviti: „U subotu 19. listopada MSF će započeti važnu misiju evakuacije najtežih

kako je JNA ušla da bi evakuirala ranjenike. Tvrdio je da je svim civilima dao izbor hoće li u Srbiju ili Hrvatsku, odnosno da mogu ostati u Vukovaru, no snimke progona civila i odvođenje u Sremsku Mitrovicu i ostale gradove u Srbiji govore drugačije.

⁵³ Na Sajmištu su se vodile najžešće bitke gdje su bile postavljene jake minsko-žičane zapreke. Znajući da će se one morati ukloniti kako bi konvoj prošao, Šljivančanin je inzistirao da konvoj prođe preko Sajmišta kako bi mogli osvojiti taj dio grada.

⁵⁴ MSF je planirao dva konvoja u jednome danu

ranjenika iz Vukovara (...). Dvanaest doktora i medicinskih sestara te šest logističara u četiri medicinska vozila, osam kamiona i dva automobila pokušat će proći prednje crte s ciljem evakuacije 160 ranjenika (...). Evakuacija ranjenika, koju su organizirali MSF, striktno je humanitarna operacija koju zajednički provode svi europski ogranci MSF-a. Promatrači EEK-a pratit će konvoj“ (MSF, 2015, p. 23).

Destexhe će dati svoje viđenje evakuacije ranjenika: „Pokupili smo 109 ranjenika u sat i pol. Tamo se nalazilo barem tristo pacijenata, a neki su se borili da budu dio konvoja. Mnogo ljudi je izbjeglo popisivanje i ukrcalo se u konvoj“ (MSF, 2015, p. 24), a Pierrot Harzé smatra da su obitelji poslale djecu iz grada, pošto ih nisu tamo vidjeli. Što, naravno, nije istina jer su djeca bila u skloništima u podrumima. Dominique Martin opisat će svoje viđenje ulaska u grad: „Dočekali su nas ljudi u suzama koji su klicali naš dolazak. Jedan stari čovjek nam je dao cvijeće, dok je jedan kršan momak popravljao krov (...), a drugi je meo kućni prag, jedino civilizirano ponašanje u ovom krajnje razrušenom mjestu“ (MSF, 2015, p. 25).

Konvoj se vraćao rutom kojom je došao u grad, no JNA im je promijenila rutu. MSF se našao na cesti koja im je na karti prikazana kao područje pod kontrolom JNA, no to je zapravo bila ničija zemlja na kojoj su naišli na minu koja je nanijela teške ozljede osoblju koje je bilo u kamionu. Dvije medicinske sestre eksplozija je izbacila kroz prednje vjetrobransko staklo te su vojnim vozilom prevezene do helikoptera koji ih je prevezao u beogradsku bolnicu. Kasnije je utvrđeno da su srpske paravojne postrojbe aktivirale minu, što će Destexhe potvrditi činjenicama da je mina aktivirana stotinjak metara od punkta JNA, da je aktivirana kada je sedam kamiona prošlo preko mjesta gdje je mina aktivirana, da je JNA preusmjerila konvoj na tu cestu, da su oficiri JNA koji su pratili konvoj napustili isti kada su medicinske sestre ranjene te da su novinari koji su pratili evakuaciju informacije dobivali od JNA. Jacques de Milliano, tadašnji glavni ravnatelj nizozemskog MSF-a, u intervjuima 2000. i 2015. godine reći će da je taj konvoj JNA blokirala i iskoristila kako bi se oslobodili vojnici JNA iz zatvora u Zagrebu, a pravni savjetnik MSF-a Françoise Bouchet-Saulnier reći će „uistinu smo bili uhvaćeni u ultrapolitički dogovor, u pregovore u kojima nismo imali prava glasa. Bili smo pijuni u pregovorima koji su imali više na kocki od prolaza konvoja“ (MSF, 2015, p. 28).

Incident će JNA dodatno iskoristiti u svoju korist pa će zatvoriti određene ceste koje vode prema Vukovaru. Osoblje konvoja osoblju u bolnici obećalo je da će se vratiti sljedeći dan, no operacija je tjednima nakon razmatrana, što zbog loše organizacije, što zbog toga što evakuirani pacijenti nisu bili kritični pacijenti, već sve ranjeni branitelji koji su mogli biti vraćeni na

bojište, što zbog sigurnosti osoblja konvoja. Činjenica je da popisivanje nije bilo dobro organizirano i izvedeno te je činjenica da u pregovorima o konvoju nije definirano koji će ranjenici biti evakuirani. Destexhe će priznati da su se više usmjerili na broj ljudi koje će evakuirati, nego na njihov sastav. MSF će 21. listopada 1991. godine održati novinarsku konferenciju na kojoj će reći da (zbog postavljene mine čija je eksplozija ranila dvije medicinske sestre) ne planiraju takve konvoje ubuduće, ali će nastaviti medicinsku misiju u Hrvatskoj. Konvoj Liječnika bez granica ne samo da je spasio 109 ranjenika iz vukovarske bolnice, pritom riskirajući vlastite živote, već je i otvorio vrata svjetskim medijima da poprate zbivanja u Vukovaru. Dotad, većina svjetskih medija bazirala se na izvješćivanja o zbivanjima u Dubrovniku, a nakon konvoja počeo će izvješćivati i o zbivanjima u Vukovaru.

5.7. Promatračka misija Europske zajednice (ECMM)

O.S.C.E.⁵⁵ će u suradnji s europskim predsjedništvom na područje bivše Jugoslavije u ljeto 1991. godine poslati promatračku misiju kojoj je zadaća nadzirati implementaciju Brijunskog sporazuma. Čelnik Komisije do prosinca 1991. godine bio je Georges Marie Chenu te će on objasniti okolnosti u kojima su se članovi Komisije našli. Nitko od njih nije govorio lokalne jezike, a razumijevanje situacije otežavalo je francusko-srpsko sjećanje na Prvi svjetski rat. U prilog nije išla ni slika „Slavena“ predstavljena u zapadnom svijetu u kojoj „Slaveni“ od sebe rade žrtvu i skloni su manipulacijama. Obavještajne i preduputne pripreme misije loše su izvedene, a to će biti uzrok reakcije ECMM-a na zbivanja u Jugoslaviji, odnosno na reakcije i nereakcije Europske zajednice. Chenu će opisati situaciju u kojoj je počinio kardinalnu grešku ne vjerujući lokalnom stanovništvu: „Nekoliko dana poslije mog dolaska, prišla mi je u hotelu „I“ skupina Hrvata među kojima i jedan liječnik. Govorili su mi o masakru policajaca u Borovom Selu, 2. svibnja. Opisali su mi okrutnosti počinjene nad žrtvama i predložili da mi pokažu dokaze za to. Njihovo je iznošenje bilo toliko strašno da sam povjerovao da se radi o manipulaciji. I zato nisam prihvatio njihovu ponudu. Bilo je to potpuno nepravedno, jer sam mogao već na dolasku prenijeti Bruxellesu i Parizu izravne informacije, koje su bile u stanju objasniti stvarnu prirodu tog tada još prikrivenog rata“ (Chenu, 2008, p. 146).

Promatračka misija nije bila mirovna misija, već Misija čiji je zadatak bio, u slučaju nepoštivanja implementacije odredbi Brijunskog sporazuma, predlagati moguća rješenja. Kako

⁵⁵ Organization for Security and Co-operation in Europe

je Europska zajednica bila uvjerena da će se sporovi nastali u Jugoslaviji riješiti diplomatskim putem, Misija je imala male ovlasti, odnosno njihov je zadatak bio promatrati, izvještavati i posredovati, za što pučanstvo nije imalo razumijevanja. Vidjevši bijela vozila s oznakama Europske zajednice, bili su uvjereni da je Misija mirovnog karaktera te da je njihov zadatak uspostava, odnosno nametanje mira. Mandat misije misiju je ograničavao uglavnom na područje Slovenije te je tako 2. rujna 1991. godine potpisan sporazum o proširivanju Misije i na Hrvatsku. Zbog teških borbenih djelovanja nijedna skupina Misije nije mogla ući u Vukovar, a brza i pouzdana sredstva prenošenja informacija bila su jedna od velikih slabosti Promatračke misije. Zbog nepouzdanja u Misiju novinari koji su bili u Vukovaru i svjedočili razaranjima nisu prenijeli informacije Misiji, već su o bombardiranjima izvještavali članovi Misije koji su isto gledali izdaleka. Promatračka misija uspjela je u grad ući tek 19. listopada 1991. godine, u suradnji s MSF-om kada je iz bolnice evakuirano 109 ranjenika. Konvoj nije postigao željeni učinak, a ravnateljica bolnice dr. Bosanac svakodnevno će Misiji slati izvješća iz bolnice, koja će biti prosljeđena EZ-u. Čak ni ta izvješća, u kojima se jasno vidjelo da su ranjavanja zadobivena uslijed borbenih djelovanja, nisu potaknula EZ da poduzme oštre i konkretne mjere. Jedini pokušaj akcije inicirala je Francuska prijedlogom da se Dunavom pošalju dvije teglenice koje će evakuirati ranjenike i bolesne, no tehnički pregovori nisu urodili plodom.

Chenu će navesti nekoliko stavki u tragediji koju Europa nije spriječila: „pripreme savezničke vojske za konačni napad s 400 oklopnih vozila; dramatski poziv doktorice Bosanac, primljen u Zagrebu tijekom popodneva 18. studenog; trostrani Ugovor o neutraliziranju, dogovoren tijekom noći tog istog 18. studenog, s ciljem stavljanja pacijenata bolnice pod zaštitu Međunarodnog Crvenog križa; sustavno nepoštivanje preciznih odluka o evakuaciji civila iz Vukovara (odvijanje, pravci, nadzor), koje su bile zajednički uglavljene; kategorička zabrana dobivena od pukovnika Pavkovića koja se odnosila na pristupanje bolnici promatračima i liječnicima Misije, nazočnima na licu mjesta 19., 20., 21. i 22. studenog; otpremanje više stotina stanovnika u zatvore; otmica više od 200 pacijenata bolnice, od kojih je većina bila ubijena i bačena u skupnu grobnicu na kolektivnoj farmi Ovčara; prisilni i brutalni egzodus dugačkih kolona civila koji su neosiguranim putovima bježali prema Zapadu“ (Chenu, 2008, p. 150). Tek će nakon što Vukovar zauzmu JNA i paravojne postrojbe EZ osuditi postupke Srbije i prenijeti slučaj Vijeću sigurnosti te dogovoriti postupke koje su trebale slijediti republike koje su htjele napustiti SFRJ.

„Ako se ne poduzme snažna i neposredna akcija protiv jasno identificiranog agresora, Misija će biti optužena da je ostala pasivna pred nasiljem nad jednom zemljom“ (Chenu, 2008, p. 151) stoji, između ostaloga, u jednom internom izvješću koje će Misija napisati. Članovi Misije osuđivali su pasivnost koja im je nametnuta, kao i nedovoljne ovlasti koje su im dodijeljene. Dik Jan Van Houten prijestolnicama EZ-a uputit će dopis u kojemu će tražiti selektivno upotrebljavanje sile protiv mornarice i zrakoplovstva koji djeluju po Hrvatskoj „jer ako Misija ostane pasivna, ona će postati sukrivac ovih događaja“ (Chenu, 2008, p. 151). Misija je, zbog svojeg djelovanja koje je Srbija smatrala neobjektivnim, često bila meta vatre te je tako i oboren jedan helikopter Promatrača, a nekoliko ih je i ubijeno. Chenu (2008) će primijetiti da EZ nije ispoštovala helsinški Završni akt iz 1975. godine, kao ni Pravo ingerencije iz 1988. koje je davalo ovlasti slanja humanitarne pomoći, čak i bez pristanka lokalne vlasti. Zašto? On razloge pronalazi u tome što „Dvanaestorica⁵⁶“ nisu imala snage za razdvajanje, Francuska je njegovala prijateljstvo sa Srbijom, Njemačkoj je savezni Ustav branio slanje vojske izvan njezinih granica. Neslaganje oko rješenja rezultiralo je slabim diplomatskim rješenjem u nadi da će strane u sporu same pronaći rješenje. EZ je u rješavanju sporova koji su zadesili Jugoslaviju u njenom raspadu podbacila u kolektivnom upravljanju.

6. MEĐUNARODNI KAZNENI SUD ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU

Inicijativa za osnivanje Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju⁵⁷ rodila se na zasjedanju Vijeća sigurnosti UN-a 22. veljače 1993. godine Rezolucijom 808 zbog teških povreda međunarodnog humanitarnog prava na prostoru bivše Jugoslavije od 1991. godine (UNSC, 1993). Nakon Drugoga svjetskog rata to je prvi međunarodni sud toga tipa osnovan u svijetu. Rezolucijom 827 osnovan je Međunarodni sud kojemu je jedina svrha privođenje i suđenje optuženima za zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije u razdoblju od 1. siječnja 1991. godine do datuma⁵⁸ koje će odrediti Vijeće sigurnosti UN-a (UNSC, 1993). Zadaća Suda nije bila sprečavanje novih zločina, nego retroaktivno kažnjavanje, odnosno „obećanje pravde sutra umjesto spasenja danas“ (Borger, 2016, p. 22).

Zločini za koje će se suditi počiniteljima su zločin protiv čovječnosti, kršenja ratnog prava ili običaja ratovanja, teške povrede Ženevskih konvencija i genocid⁵⁹ (ICTY). Osnovan u skladu

⁵⁶ Dvanaest članica Europske zajednice

⁵⁷ Kolokvijalno nazivan Haaški sud

⁵⁸ 2001. godina

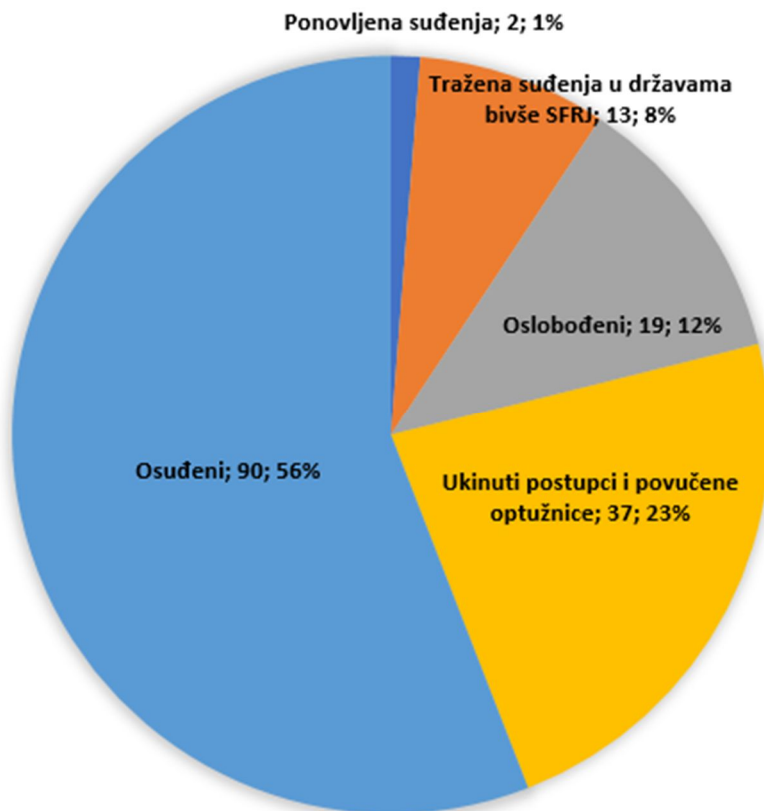
⁵⁹ Suđenje državama za agresiju i zločine protiv mira spada u jurisdikciju Međunarodnog suda pravde

sa sedmim poglavljem Povelje UN-a, Sud se sastojao od tri glavne grane: Vijeća (koje se sastoji od dva prvostupanjka i žalbenog), Tajništva i Tužiteljstva. Navedena vijeća, prema članku 12 Statuta međunarodnog suda (Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2007.) čine po tri suca u svakom od prvostupanjkih vijeća te pet u Žalbenome vijeću, a suce bira Opća skupština UN-a na prijedlog Glavnog tajnika. Tužitelj radi neovisno od vijeća i tajništva, a osoblje bira Opća skupština na prijedlog tužitelja. Tajništvo se bavi administrativnim poslovima, a mandati traju četiri godine te su svi djelatnici Suda zaštićeni Konvencijom o privilegijama i imunitetima UN-a i međunarodnim pravom.

Sud nema ovlasti nad političkim organizacijama, strankama i ostalim političkim entitetima, već samo nad pojedincima, stoga suđenja, primjerice, paravojnim formacijama poput Leve Supoderice nisu bila moguća, a pojedinci kojima je suđeno uglavnom su bili zapovjednici, odnosno idejni tvorci zločina. Komentatori će uspoređivati Haaški sud s Nürnberškim, no zaboravit će jednu veliku razliku – potonji će raditi svega godinu i pet mjeseci, dok će Haaški sud raditi pune 24 godine. Borger (2016) će prikazati uvjete u kojima je Sud osnovan. Iako osnovan, svjetske sile nisu pokazivale previše očekivanja da će išta postići. Bez glavnog tužitelja prvih osamnaest mjeseci i dovoljno sredstava da unajme prostorije, uspjeli su sakupiti dovoljno sredstava za nekoliko računala i najam u zgradi osiguravajuće kuće Aegon u Churchillpleinu. Nakon osamnaest mjeseci mjesto glavnog tužitelja prihvatit će Richard Goldstone na nagovor Nelsona Mandele, a prva optužnica ticati će se Duška Tadića, stražara u logorima Omarska i Keraterm, dok će prvi osuđen za zločine protiv čovječnosti biti Dražen Erdemović za sudjelovanje u genocidu u Srebrenici, kaznom zatvora od samo pet godina. Madeleine Albright vršila je pritisak da Sud čim prije počne učinkovito raditi, a pored proračuna koji je UN dodijelio Sudu, SAD je otvorio dobrovoljni fond u koji će ljudi uplaćivati donacije, da bi sam SAD osigurao 93 milijuna dolara, a kroz dobrovoljni fond uplaćeno je 11,5 milijuna dolara u razdoblju od 1993. godine do 1999. godine (Stuebner, 2006, p. 88). U vrijeme osnivanja Haaškog suda oči javnosti uprte su u Bosnu, stoga i ne čudi da je, ionako mali broj tužitelja, koji su donosili optužnice u improviziranoj sudnici (koja je zapravo bila prenamijenjena konferencijska dvorana), počeli istraživati upravo zločine počinjene u Bosni i Hercegovini. S vremenom će Haaški sud, od proračuna od 270 tisuća dolara godišnje i desetak zaposlenika doći do proračuna od 270 milijuna dolara i oko tisuću zaposlenih (Starešina, 2017), dok se na službenim stranicama ICTY-a raspolaže sljedećim podacima: u periodu od 2010. do 2011. godine Sud je imao budžet od 286 012 600 dolara, u periodu od 2012. do 2013. Sud je

imao budžet od 250 814 000 dolara, a u periodu od 2014. do 2015. godine Sud je imao budžet od 179 998 600 dolara, s 425 zaposlenika iz 69 država (ICTY, n.d.).

Do osnivanja Haaškog suda u svijetu nije bilo institucionalnog okvira za suđenje za ratne zločine i zločine protiv čovječnosti, a također je bio prvo sudbeno tijelo u svijetu koje je optužilo

Slika 20 Postupci vođeni pri ICTY. Izradila autorica prema: <https://www.icty.org/en/content/infographic-icty-facts-figures>

šefa države za ratne zločine za vrijeme trajanja mandata (Borger, 2016). U 24 godine rada Haaškog sud svjedočilo je 4650 svjedoka, a ispisano je preko 2,5 milijuna stranica transkripata (ICTY, n.d.). Međutim, postavlja se pitanje zašto je Sud osnovan tek 1993. godine, a ne odmah kada se saznalo za zločine koji su činjeni nad civilnim stanovništvom? Ranije je opisano kako je svijet reagirao na snimke razrušenog Vukovara, no zašto političke elite tek dvije godine nakon

zbivanja u Vukovaru donose odluku o osnivanju Suda? Jonjić (2013) objašnjenje pronalazi u tome da ako bi se Sud osnovao još 1991. godine, to bi značilo da bi elite trebale priznati, odnosno prihvatiti da se Jugoslavija raspala. „Zbog toga, a tek u manjoj mjeri zbog poslovične inertnosti mehanizama svjetske organizacije, vrlo se nevoljko reagiralo na inicijative za stvaranje međunarodnoga kaznenog suda“ (Jonjić, 2013, p. 223).

Upravo zbog malih zatvorskih kazni postavlja se pitanje pravednosti i pravičnosti Haaškog suda. U pojedinim slučajevima optužnice su odbačene zbog manjka materijalnih dokaza, unatoč velikom broju svjedoka. Je li Haaški sud osnovan s namjerom da pravedno osudi i kazni ratne zločince ili da pokaže kako je svijet spreman osnovati međunarodno sudbeno tijelo koje će imati ovlasti i moći kazniti ratne zločince? „Iako pravna institucija u svojem radu, Sud kao cjelina te njezine sastavnice čini se glasnjiji su u političkim sferama nego onim pravnim“ (Kudelić, 2013,

p. 216), „a kad su posrijedi položaj i interesi Hrvata u BiH ta njegova politička dimenzija bila je još izraženija: MKSJ je bio jedna od važnih poluga strukturnih i personalnih promjena u tamošnjem političkom životu“ (Jonjić, 2013, p. 219).

S obzirom na to da je Veselin Šljivančanin, jedan od JNA oficira odgovornih za masovno ubojstvo na Ovčari, dobio prosječno dvanaest dana zatvora za svaku ubijenu osobu odgovor je vrlo jednostavan, Haaški sud nije dovoljno učinkovit sud. Florence Hartmann reći će da Sud nikada nije bio osnovan s namjerom da uspije, odnosno „nije stvoren zato da sudi najodgovornijim političkim i vojnim dužnosnicima za krvoprolića u bivšoj Jugoslaviji, nego da bi se moglo cjenkati dajući im nekažnjivost u zamjenu za mir“ (Hartmann, 2007, p. 27), a to će potvrditi i Michael Scharf izjavom „optužnice su trebale poslužiti i da diplomatski izoliraju vođe osumnjičene za zločine, da ojačaju njihove protivnike na unutarnjoj pozornici i potaknu međunarodnu političku volju na posezanje za gospodarskim sankcijama ili za silom“ (Scharf, 1999). Drugim riječima, svjetske sile bile su svjesne da Sud kao takav ima više političku, nego sudbenu ulogu te je tako i izručivanje optuženika postalo uvjet za, primjerice, ulazak u euroatlantske integracije.

Iako je od 161 optužene osobe svakoj živoj osobi suđeno, odnosno donesena je optužnica protiv svake optužene osobe, kvantiteta ne opravdava učinkovitost Suda. Osim toga, procesi suđenja su dugotrajni. Primjerice, za slučaj vukovarske bolnice od podizanja optužnice do donošenja prvostupanjske presude proći će punih dvanaest godina. Patricija Kajić Kudelić (2013) provede istraživanje kako članovi HDLSKL-a⁶⁰ misle o Haaškom sudu. Ispitanicima (100) postavljeno je pitanje smatraju li da je MKSJ u okviru svoje nadležnosti zadovoljio pravdu, na što će 83 ispitanika dati negativan odgovor, 14 potvrdni, a 3 ispitanika nisu dala odgovor (Kudelić, 2013, p. 215) te se može zaključiti da je javno mnijenje ekvivalentno Kudelićinom istraživanju, kako u Hrvatskoj tako i u Srbiji i u Bosni i Hercegovini. Početkom 21. stoljeća bilo je nezamislivo da Međunarodni sud za ratne zločine oslobađa ratne zločince, odnosno da se radi razlika u težini zločina. Odgovornost se prebacuje na idejne tvorce zločina, dok uglavnom provoditelji dotičnih zločina nisu odgovarali za izvršenje. Upravo će zbog takvog principa rada Sud biti osuđivan, a civili koji su bili svjedoci ratnih zločina bit će nezadovoljni presudama i smatrati da pravda nije zadovoljena, to više što iste zločince koji su ubijali civile sreću u svojim gradovima kako slobodno šecu.

⁶⁰ Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora

6.1. Privođenje zločinaca pred Haaški sud

Haaški sud izdao je listu sa 161 optuženikom za ratne zločine počinjene na tlu bivše Jugoslavije, od kojih je više od pola pronađeno, dvoje je počinilo samoubojstvo, a dvojica su ubijena u bijegu, dok su se ostali predali (Borger, 2016). U uhićivanju i privođenju ratnih zločinaca, odnosno u operacijama „Cvjetić“, „Sablja“, „Tango“, „Ćilibarska zvijezda“, „Zeleno svjetlo“, „Vepar“, „Buckeye“, „Razorback“, „Rajić“, „Cash“ i drugima sudjelovale su brojne svjetske agencije i specijalne snage: Special Air Service (SAS), Grupa Reagowania Operacyjno – Manewrowego (GROM), Delta Force, Tim 6 NAVY SEAL-a (Sea, Air and Land), Central Intelligence Agency (CIA), National Security Agency (NSA), Military Intelligence Sector 6 (MI6), Government Communications Headquarters (GCHQ) i drugi (Borger, 2016). Upravo iza većine tih operacija stoje dvije najkontroverznije osobe Haaškog suda – Louise Arbour i Carla del Ponte. Kada je Louise Arbour preuzela dužnost glavnog tužitelja u Haagu od sedamdeset i šest optuženih samo ih je sedam bilo na izvršenju zatvorske kazne, a te sve optužnice koje je izdao Richard Goldstone su, po mišljenju Arbour, usmjerene na „sitne ribe“, odnosno „logorske stražare i vojnike koji su provodili etničko čišćenje, umjesto na prave pokretače te užasne politike“ (Borger, 2016, p. 169).

Arbour je prva počela koristiti zapečaćene optužnice s ciljem prevencije da osumnjičeni budu upozoreni i pobjegnu iz države te je njezina taktika bila jak pritisak na zapadne vlade da rade na uhićenjima u Bosni, a NATO se u to aktivno uključio 1997. godine, da bi te godine bila osnovana i sedmeročlana jedinica za traganje za optuženicima, Fugitive Intelligence Support Team (FIST). U jedinici su vladali loši međuljudski odnosi i neučinkovito djelovanje, stoga će 2002. godine del Ponte jedinicu proširiti i preimenovati u Tracking, Intelligence and Fugitive Unit (TIFU) koja će imati bolje resurse iz kojih će se financirati i doušnici, no međuljudski odnosi ostat će loši i TIFU će imati problema s dijeljenjem informacija s obavještajnim službama. Del Ponte je preuzimanjem dužnosti 1999. godine morala promijeniti taktiku jer su uhićenja ratnih zločinaca postala uvjet ulaska u EU i financijske pomoći. Upravo se njihove odluke i postupci najviše zamjeraju – Arbour je odbacila „najtanje optužnice protiv manje bitnih optuženika da ne razvlači previše resurse Tribunala“ (Borger, 2016, p. 171), odnosno odlučila je da se privode optuženi po zapovjednoj odgovornosti. Međutim, članak 7 Statuta u stavku 1 navodi da je svaka osoba koja je „planirala, inicirala, naredila, izvršila ili na drugi način sudjelovala u planiranju, pripremi ili izvršenju zločina navedenih u čl. 2 do 5 ovog statuta,

osobno odgovorna za taj zločin“ (Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2007., p. 618) te sukladno tome bi, osim Mrkšića, Šljivančanina, Radića i Dokmanovića, za zločin na Ovčari trebalo biti suđeno i ostalim osobama koje su sudjelovale u planiranju, pripremi i provedbi masovnog ubojstva. Sud će se usredotočiti na suđenja po zapovjednoj odgovornosti te time direktno prekršiti navedeni članak vlastitog Statuta. Posljedica toga vidljiva je u Vukovaru - ratni zločinci koji su počinili ubijanja, silovanja, pljačke i mučenja slobodno žive i šetaju gradom jer su samo „izvršavali zapovijedi“, a ne ih i donosili. Ti nedostaci nastoje se nadoknaditi na državnim sudovima za ratne zločine u Srbiji, Bosni i Hercegovini te Hrvatskoj, no ti su sudovi spori i neučinkoviti. Tako će jedna od žrtava silovanja reći da „za počinjeni ratni zločin jedan počinitelj osuđen je na tri godine, on u bijegu, odvjetnik mu se žalio na visinu kazne. Postupak se vodi za još jednog počinitelja, za ostale nema podataka o identitetu. Proces traje deset godina, na saslušanju, iskazima, svjedočenjima bila sam desetak puta. Svaki puta sam se osjećala kao okrivljenik. Nisam imala odvjetnika ni potporu na sudu“ (HDLSKL, 2011., p. 99), dok će druga navesti da je upućena na privatnu parnicu za materijalnu naknadu od počinitelja kojima su oprošteni sudski troškovi zbog slabog imovinskog stanja.

Uhićivanja ratnih zločinaca na prostoru bivše Jugoslavije smatraju se najuspješnijim lovom na ljude u povijesti, Haaški sud je ispunio svoju misiju, unatoč podijeljenim mišljenjima o istome, a također je u međunarodnom pravu definirao masovno silovanje kao zločin protiv čovječnosti. Vijeće sigurnosti UN-a je 19. lipnja 2008. godine prihvatilo Rezoluciju 1820, kojom se, između ostaloga silovanje prepoznaje kao taktika ratovanja, a seksualno nasilje smatra se zločinom protiv čovječnosti, ratnim zločinom i tvorbenim činom u pogledu genocida (PeaceWomen, n.d.).

6.1.1. Operacija „Cvjetić“

Oslobodilačkim akcijama „Bljesak“ i „Oluja“ okupirani dijelovi tzv. SAO Krajine vraćeni su pod hrvatsku vlast. Ostao je još jedan dio okupiranog područja u Republici Hrvatskoj, tzv. sektor Istok. Tuđman je pristao na još jednu misiju UN-a pod uvjetom da ju vodi američki general te će krajem 1995. godine dužnost primiti Jacques Paul Klein, američki general francuskog podrijetla. U Bruxellesu će se 1996. godine sastati s novom glavnom tužiteljicom Louise Arbour i Clintom Williamsonom, američkim diplomatom i tužiteljem Haaškog suda. Borger (2016) će navesti da su Williamsona i Arbour iznenadila odlučnost novoimenovanog zapovjednika mirovne misije u sektoru Istok da uhiti ratne zločince, odnosno „prvi put od

nastanka Haaški sud je imao međunarodnu ličnost sa stvarnim autoritetom u regiji, spremnu da izvede uhićenje“ (Borger, 2016, p. 53). Većina optuženih koje je štitila JNA pobjegli su u Srbiju, osim jednog od nekolicine civila uključenih u masovno ubojstvo na Ovčari, Slavka Dokmanovića. Zapečaćenu optužnicu Sud je podigao 3. travnja 1996. godine, temeljenu na svjedočanstvu Emila Čakalića i Dragutina Berghofera, (Starešina, 2017), dvojice od sedmorice spašenih iz hangara na Ovčari. Klein je osnovao tim koji će izvesti prvo UN-ovo uhićenje optuženika za ratne zločine: „ključna osoba je bio Williamson (...) čija je motivacija bila rezultat iskopavanja leševa (...) u kojem je sudjelovao na Ovčari. S njim je radio Kevin Curtis (...) britanski detektiv (...) čiji je partner bio Vladimir Dzuro, češki detektiv za ubojstva u Pragu. Zajedno s poljskim vojnicima⁶¹ i američkim tužiteljem, tim je utjelovio najviše aspiracije posthladnoratovskog svijeta (...)“ (Borger, 2016, p. 56). Na području Vukovara djelovala su dva istražna tima – jedan tim koji je istraživao ratne zločine počinjene s hrvatske strane i jedan tim koji je istraživao ratne zločine počinjene sa srpske strane. Slučajnošću će se Dzuro naći sa zvaničnikom iz beogradskog ureda Haaškog suda na jednoj proslavi gdje će mu ovaj, ne znajući da je i sam Dokmanović optužen za ratne zločine, reći kako mu pomaže o otkrivanju zločina koje su počinili Hrvati te mu je čak dao i Dokmanovićev privatni telefonski broj u Somboru, gdje se skrivao. Thomas Osorio, zvaničnik iz zagrebačkog ureda Haaškog suda pokušao je namamiti Dokmanovića da dođe u Zagreb kako bi mu pomogao u istraživanju zločina koje su počinili Hrvati, no on je pristao isključivo na razgovor u Somboru. Williamson i Dzuro odlaze u Sombor na zakazani sastanak 24. lipnja. GROM će, nekoliko dana ranije, uvježbavati operaciju uhićivanja Dokmanovića. „Pripadnici GROM-a uspostavili su nadzornu točku na granici i snajperske pozicije oko baze UN-a u Erdutu. Helikopter bi čekao s odredom za brzu reakciju bude li potrebno pojačanje. Plan je bio da Curtis doveze Dokmanovića u UN-ovom Land Roveru do granice pod izgovorom da ga vodi u Kleinov ured, a kad bi automobil prošao pored poljske baze u Erdutu iznenada bi skrenuo, prošao kroz ogradu skrivenu iza cerade i završio u ograđenoj slijepoj ulici. Vozilo bi udarilo u vreće s pijeskom, tako da bi Dokmanović pao naprijed i bio dezorijentiran. U tom cilju njegov sigurnosni pojas prethodno je bio onesposobljen, a brava na vratima razvaljena tako da ga vojnici GROM-a mogu lako izvući iz vozila“ (Borger, 2016, p. 58).

Curtis se trebao uvući pod auto zbog sigurnosnih razloga, no zbog njegove jače tjelesne građe odlučeno je da automobil vozi jedan od pripadnika GROM-a. Thomas Osorio i Kevin Curtis

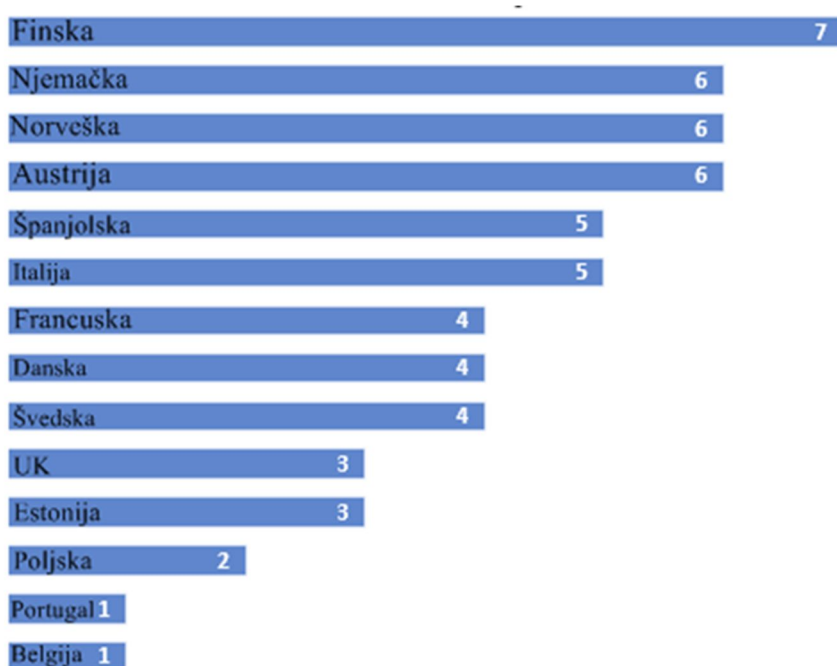
⁶¹ GROM

24. lipnja dolaze na sastanak u Dokmanovićev dom u Somboru. Nakon što je objavio da ne ide u Hrvatsku, Curtis nagovara Dokmanovića da ipak odu u Hrvatsku kako bi poslikali mjesta zločina, no tek nakon što kažu te da će ga oni nakon toga vratiti u Sombor Dokmanović pristaje. Na Dokmanovićeva nostalgичna sjećanja o kući u Trpinji Curtis mu nudi da od Kleina traži naknadu za kuću, odnosno da pregovara o svim srpskim kućama. Dokmanović je ponuđene pregovore s Kleinom objeručke prihvatio. Datum je dogovoren kao 25. lipnja 1997. godine, uz obećanje da ga neće uhititi hrvatski policajci. „Garancija je bila tehnički točna iako donekle nepotpuna. Curtis nije rekao ništa o tome da bi ga uhitili poljski komandosi pod zastavom UN-a“ (Borger, 2016, p. 60). U 14,50 sati tim Haaškog suda dobio je potvrdu da je Dokmanović prešao granicu. Prilazeći poljskoj bazi u Erdutu ispred vozila Chevrolet (u kojem su sjedili Dokmanović, Milan Knežević, prvi zapovjednik GROM-a bojnič Jacek Kowalik i pripadnik GROM-a) naglo je skrenuo kamion, prisilivši Chevrolet da naglo skrene ulijevo i uđe u bazu te su izvukli Dokmanovića i Kneževića iz vozila. „Gospodine Dokmanoviću, ja sam Vladimir Džuro, istražitelj sam u Uredu tužitelja Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju. Optuženi ste u optužnici te navedeni u nalogu za uhićenje koji je izdao MKSJ. Optuženi ste za teška kršenja Ženevskih konvencija, zločine protiv čovječnosti, kršenje zakona i običaja ratovanja zbog svoje uloge u prebijanju i ubijanju koje se dogodilo na poljoprivrednom dobru Ovčara blizu Vukovara 20. studenoga 1991. godine (...)“ riječi su kojima je izvedeno prvo pravo uhićivanje u četiri godine rada Haškog suda. Nakon što je operacija skoro propala radi dolaska MUP-a na aerodrom u Čepinu⁶², avion je sletio u Haag. Milošević će Kleinu, potaknut srbijanskim tiskom, predbacivati način na koji je uhićen Slavko Dokmanović. Tisak će prikazati da je Dokmanović uhićen u Srbiji, prozivat će ga da je narušio teritorijalni integritet Srbije, na što će Klein odgovoriti fotografijama na kojima je vidljivo da Dokmanović i Knežević svojevrijem prelaze granicu i ulaze u Hrvatsku, nakon čega Milošević više neće spominjati Dokmanovićevo uhićenje. Operacija „Cvjetić“ olakšat će Poljskoj ulazak u NATO, Bijela kuća će navesti operaciju kao dokaz da je uz lukavstvo i minimalni rizik moguće uhititi ratne zločince te će operacija nositi neke značajke kasnijih uhićivanja u protuterorističkom ratu – kapuljača na glavi i izolirani maleni aerodrom.

⁶² Ivica Kostović osobno je intervenirao i zapovjedio pripadniku MUP-a da pusti avion da uzleti, iz zahvalnosti Williamsonu na angažmanu u otkrivanju ratnih zločina.

6.1.2. Operacija „Sablja“

Srbijanska vlada 2003. godine ubojstvo Zorana Đinđića, premijera Srbije, shvatit će kao napad na državu, te će uz pomoć srbijanskih generala pokrenuti operaciju „Sablja“ „s ciljem obezglavlivanja mafije i eliminiranja mračnog paralelnog sigurnosnog aparata koji se održao nakon Miloševićeve ere“ (Borger, 2016, p. 96). Operaciju u kojoj je uhićeno preko trinaest tisuća ljudi pomogao je MI6, a među zadnjima u operaciji uhićen je i krvnik s Ovčare Veselin Šljivančanin. Šljivančanin je na jugoslavenskim sudovima oslobođen svih optužbi i s činom potpukovnika dobio je premještaj blizu kuće u Crnoj Gori. Šljivančanin je bio jedan od ratnih zločinaca koji se zakleo da ga neće uhvatiti živog te je uvijek bio u pokretu i nikada se nigdje nije dugo zadržavao. „Imao sam plastični eksploziv oko pojasa. Imao sam pištolj i granate, a imao sam i tri vjerna prijatelja“ (Borger, 2016, p. 183). Mobilni telefon koristio je isključivo u manastirima kako bi zameo trag. Nigdje se nije dugo zadržavao te je tako svoj pedeseti rođendan odlučio provesti u stanu u Beogradu u posjeti kćeri. Njegov stan su, na nagovor tima koji je tragao za ratnim zločincima, srpske vlasti držale pod prismotrom. U dva sata popodne provalili su u stan te se Šljivančanin, na nagovor kćeri predao.

Slika 21 Zemlje u kojima su ratni optuženici s prostora bivše SFRJ odsluživali zatvorske kazne. Izradila autorica prema: <https://www.icty.org/en/content/infographic-icty-facts-figures>

Srbija će Haaškom sudu Milu Mrkšića izručiti 15. svibnja 2002. godine, a Miroslava Radića 21. travnja 2003. godine. Posljednji optuženik koji će se sedam godina uspjeti skrivati i izbjegavati uhićenje bit će Goran Hadžić kojeg će srbijanske vlasti uhititi 22. srpnja 2011. godine u selu nadomak Fruške Gore. Dva dana kasnije bit će izručen Haaškom sudu.

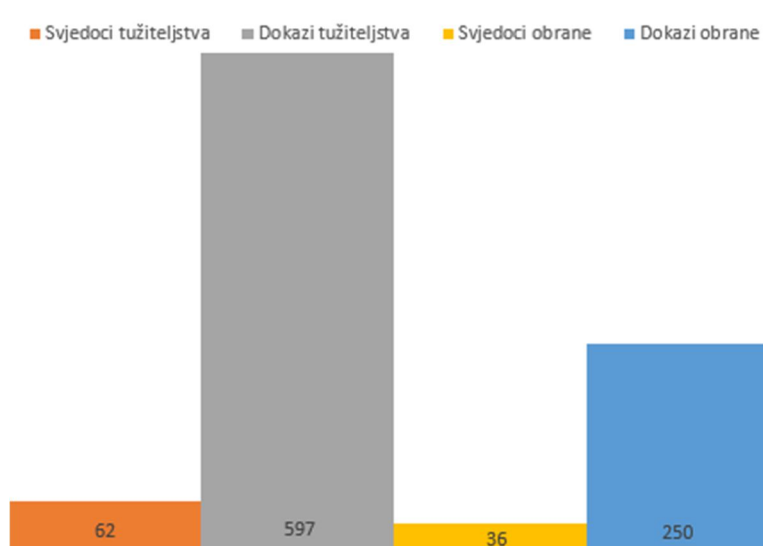
Šljivančanin će na odsluženju kazne stvoriti blisko prijateljstvo s Antom Gotovinom te će se prije nego što izađe iz zatvora u Scheveningenu oprostiti od Gotovine i izgrliti ga. Promatrači sa strane rekli bi da je atmosfera u zatvoru bila kao susret starih prijatelja. Borger (2016) će opisati da su zatvorenici igrali šah i nogomet, a od zatvorenika jedino je Vojislav Šešelj ostao dosljedan svojoj teškoj naravi i odbijao druženja s ostalim zatvorenicima.

6.2. Slučaj „Vukovarska bolnica“

Slučaj „Vukovarska bolnica“ slučaj je koji se bavi samo jednim od ratnih zločina počinjenih u Vukovaru i planiran je kao prvi slučaj za koji će se suditi u Haagu za zločine počinjene na području Vukovara, odnosno slučaj je trebao biti svojevrsna „polazna točka“. Drugim riječima, nakon slučaja „Vukovarska bolnica“ pokrenuli bi se postupci i za druge ratne zločine počinjene na području Vukovara. Zločin počinjen na Ovčari postao je svjetski poznat te su tužitelji odlučili krenuti upravo od najpoznatijeg slučaja i onda postupno širiti istragu i suđenja na područje cijeloga grada. Agresija počinjena nad stanovnicima i braniteljima Vukovara šokirala je javnost i natjerala zapadne sile da poduzmu neučinkovite konkretne mjere u sprečavanju daljeg širenja nasilja, u vidu posredovanja u pregovorima i potpisivanja sporazuma o prekidima vatre. Osim vukovarske „trojke“⁶³ optuženi za ratne zločine bit će i Slavko Dokmanović, Slobodan Milošević, Vojislav Šešelj i Goran Hadžić. Dokmanovićeva će obrana, prije no što počini samoubojstvo, biti utemeljena na tvrdnjama da on kao predstavnik civilne vlasti nije imao veze s počinjenim zločinima te da su to činile nekontrolirane paravojne formacije. Slučaj „Vukovarska bolnica“ bit će među prvim slučajevima koji se tiču zločina počinjenih na prostoru Republike Hrvatske, a kao takav bit će izuzetno zahtjevan. Srbija je odbijala surađivati s Haaškim sudom, a cijeli slučaj pao je u zaborav kada je podignuta optužnica protiv Slobodana Miloševića. Harbour je za svoga mandata izjavila da „trojku“ želi vidjeti u zatvoru te je cijeli slučaj bio obećavajući do dolaska del Ponte. Starešina (2017) će objasniti da svjetskim silama nije bilo u interesu da se vrh JNA izvede pred sud. Rusija je s vrhom JNA blisko surađivala, Francuska je Srbiju doživljavala kao staru saveznicu, SAD nije pokazivao previše interesa za Balkan zbog zbivanja na Bliskom istoku, a Velika Britanija podupirala je zapadnu politiku izjednačavanja krivnje, tako da suđenja za spomenuti slučaj nisu iznjedrila zadovoljavajuće rezultate. U konačnici slučaj nije proširen, a optuženici su dobili kazne neproporcionalne zločinu. „Uz malo truda, sintezom zločina nad Vukovarom, nad ratnim zarobljenicima i

⁶³ Mile Mrkšić, Veselin Šljivančanin i Miroslav Radić

civilima poslije zauzimanja grada i etničkog čišćenja na cijelom okupiranom području istočne Slavonije i Baranje nakon uspostave lokalnih srpskih vlasti⁶⁴, moglo se napraviti i vrlo uvjerljiv slučaj genocida – najtežeg zločina koji podrazumijeva politički isplanirano istrebljenje nekog naroda ili etničke grupe s određenog teritorija“ (Starešina, 2017, p. 43). Međutim, zločin nad Vukovarom ne može se nazvati genocidom. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida člankom 2. genocid definira kao „bilo koje od navedenih djela učinjenih u namjeri potpunog ili djelomičnog uništenja jedne nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe, kao takve: ubojstvo članova grupe; teška povreda fizičkog ili mentalnog integriteta članova grupe; namjerno podvrgavanje grupe životnim uvjetima koji trebaju dovesti do njenog potpunog ili djelomičnog uništenja; mjere usmjerene na sprečavanje rađanja u okviru jedne takve grupe; prisilno premještanje djece iz jedne grupe u drugu“ (Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2007., p. 609). Sukladno tome, stradavanje civila u Vukovaru ne može se smatrati genocidom po osnovi navedenih djela nad narodima ili etničkim grupama, jer su stradali i civili drugih narodnosti, odnosno etničkih skupina. Tako će Galović (2020) od 34 ubijene djece u Vukovaru za vrijeme ratnih zbivanja⁶⁵, ali i nakon uspostave lokalnih srpskih vlasti, navesti petero ubijene djece srpske nacionalnosti⁶⁶, a iz masovnih grobnica su ekshumirani posmrtni ostaci osoba za koje je identifikacijom utvrđeno da su žrtve porijeklom srpske nacionalnosti.

Slika 22 Prikaz statističkih podataka o dokazima i svjedocima obrane i tužiteljstva za slučaj „Vukovarska bolnica“. Izradila autorica prema: https://www.icty.org/x/cases/mrksic/cis/en/cis_mrksic_al_en.pdf

Za slučaj „Vukovarska bolnica“, odnosno slučaj IT-95-13/1 pri ICTY optuženi su Mile Mrkšić, Veselin Šljivančanin i Miroslav Radić. U prvotnoj optužnici donesenoj 7. listopada 1995. godine, na osnovu izvješća preliminarnog iskapanja s Ovčare stoji šest točaka; tri za premlaćivanje i tri za ubojstva: „točka 1. teške povrede

⁶⁴ Starešina govori o periodu nakon uspostave lokalnih srpskih vlasti, međutim ne precizira radi li se o SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem poslije rata, ili već nakon odcjepljenja Republike Hrvatske kada je i SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem osnovana. SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem pripojit će se RSK 1992. godine.

⁶⁵ Galović obrađuje period od 5.8.1991. do 21.6.1992.

⁶⁶ Zoran i Zorica Pavlović, Branimir Milošević Milić, Goran Čečavac i Dario Pejić

Ženevske konvencije iz 1949. prema članku 2(c) Statuta suda (namjerno nanošenje teške patnje); točka 2. kršenja ratnih zakona i običaja prema članku 3 Statuta suda (okrutno postupanje); točka 3. zločine protiv čovječnosti prema članku 5(i) Statuta suda (nečovječne radnje); točka 4. teške povrede Ženevske konvencije iz 1949. prema članku 2(a) Statuta suda (namjerno ubojstvo); točka 5. kršenja ratnih zakona i običaja prema članku 3 Statuta suda (namjerno ubojstvo) i točka 6. zločini protiv čovječnosti prema članku 5(a) Statuta suda (ubojstvo)“ (ICTY, 2009). Optužnica je dva puta mijenjana, 3. travnja 1996. godine u optužnicu je dodan Slavko Dokmanović, a dodatno je izmijenjena 2. prosinca 1997. godine. Optužnica je u još nekoliko navrata mijenjana, a konačna optužnica podnesena je 15. studenoga 2004. godine. „Vukovarska trojka“ optužena je za udruženi zločinački pothvat s namjerom progona nesrpskog stanovništva iz vukovarske bolnice i činova ubojstva, mučenja, okrutnog postupanja, istrebljivanja i nečovječnih radnji te za masovno ubojstvo 264 zarobljenika. Optuženi su po individualnoj kriminalnoj odgovornosti, kao i zapovjednoj kriminalnoj odgovornosti. U optužnici stoji da je Mrkšić za vrijeme rata bio pukovnik JNA, zapovjednik 1. GMBR i OG „Jug“. Šljivančanin je za vrijeme rata bio major JNA, časnik za sigurnost pri 1. GMBR i OG „Jug“. Radić je bio kapetan JNA, za vrijeme rata zapovjednik pješачke satnije 1. bojne 1. GMBR.

Sukladno pravilu 61 Pravilnika o procedurama i dokazima saslušanje za slučaj Mrkšić et al. održano je od 20. do 28. ožujka 1996. godine. Tužiteljsko je vijeće, nakon saslušanih jedanaest svjedoka i pregleda dokaznih materijala, na javnom saslušanju potvrdilo inicijalnu optužnicu i izdalo međunarodni nalog za uhićenje optuženih. Srbija je optužene odbila izručiti te je Vijeće sigurnosti UN-a na zahtjev Predsjedništva Suda izdalo rezolucije kojima se traži suradnja sa sudom. Suđenje je trajalo od 11. listopada 2005. godine do 23. lipnja 2006. godine. U presudi stoji da je Mrkšić zarobljenike planirao odvesti u Sremsku Mitrovicu te kasnije razmijeniti, no iz njemu znanih razloga, zarobljenike je odlučio prepustiti TO, pod pritiskom civilne vlasti. Sud je došao do zaključka da Mrkšić i Šljivančanin nisu imali udjela u donošenju te odluke i da ubojstvo na Ovčari nije bio udruženi zločinački pothvat, iako su i Mrkšić i Šljivančanin sudjelovali na sastanku u Veleprometu gdje je donesena odluka o streljanju zarobljenika. Nedostaju dokazi kojima bi se potvrdilo da je Mrkšić zapovjedio pripadnicima TO činjenje zločina, a navodno je okrutnost pripadnika TO prema braniteljima i civilima Vukovara uočio tek na upozorenja oficira JNA, iako je okrutno postupanje pripadnika TO bilo evidentno kroz cijelu bitku za Vukovar. Sukladno tome dolazi se do pogrešnog zaključka da mu nisu dostavljani ispravni obavještajni podaci te da ga Miodrag Panić nije izvijestio o Arkanovom

postupanju prema Vujiću na sjednici u Veleprometu, odnosno o prijetnji vatrenim oružjem. Također, Mrkišć po saznanju o okrutnom postupanju nije pojačao osiguranje zarobljenika na Ovčari te je time potpomogao masovno ubojstvo i premlaćivanja zarobljenika. Šljivančaninu, kao ni Mrkšiću, ne može se pripisati da je zapovjedio ubojstva zarobljenika, jer nije imao ovlasti. Tereti ga se da nije osigurao dovoljno učinkovito osiguranje zarobljenika, štoviše jer je bio na Ovčari i svjedočio okrutnom postupanju prema zarobljenicima. Povlačenjem vojne policije s Ovčare u večernjim satima ogradio se od odgovornosti za masovno ubojstvo. Za Radića je dokazano da je bio u bolnici 19. studenoga, no ne i na Ovčari. Izjasnio se da nije znao da su njegovi vojnici na Ovčari te je, unatoč zapovjednoj odgovornosti, oslobođen svih optužbi i nije optužen za sudjelovanje u udruženom zločinačkom pothvatu.

Mrkšićeva i Šljivančaninova obrana podigle su 29. listopada 2007. godine žalbu na presudu. Sud je odbacio svih jedanaest žalbenih točaka Mrkšića i svih šest žalbenih točaka Šljivančanina. Tužiteljstvo je istaknulo da je Sud pogriješio u vezi Šljivančaninove odgovornosti za masovno ubojstvo, odnosno da je znao da će zarobljenici biti ubijeni te da nije učinio ništa kako bi to spriječio. Povlačenje vojne policije, po saznanju Suda, Šljivančanin je izvršio sukladno Mrkšićevoj zapovijedi. Izneseno je da je Šljivančanin trebao obavijestiti generala Kadijevića o kršenju međunarodnog ratnog prava, odnosno da nije učinio sve u svojoj ovlasti i dužnosti da spriječi masovno ubojstvo na Ovčari te mu je poništena kazna od pet godina i presuđena nova u trajanju od sedamnaest godina. Šljivančanin je 28. siječnja 2010. godine iznio nove dokaze obrane, odnosno novog svjedoka. Miodrag Panić trebao je iznijeti dokaze o razgovoru između Šljivančanina i Mrkšića 20. studenoga 1991. godine te time pobiti dodatne optužbe. Optužba za *mens rea* donesena je na osnovu zapovijedi koju je Mrkšić dao Šljivančaninu te je optužba neodrživa, stoga je Panićevo svjedočenje Sud smatrao kredibilnim te je Šljivančaninu smanjena kazna na 10 godina zatvora, a dodatne su optužbe odbačene. Mrkšić je osuđen na 20 godina zatvora u koje mu je ulazio pritvor u Scheveningenu, a 2009. godine prebačen je u Portugal na odsluženje preostale kazne, gdje je i umro 16. kolovoza 2015. godine. I Sudbeno i Žalbeno vijeće osudili su ga na 20 godina zatvora, a izjasnio se da nije kriv po svim točkama optužnice. Osuđen je za ubojstvo i okrutno postupanje jer je odlučio povući snage JNA s Ovčare i ratne zarobljenike prepustiti pripadnicima Teritorijalne obrane, odnosno jer nije spriječio okrutno postupanje sa zarobljenicima. Veselin Šljivančanin osuđen je na 10 godina zatvora u koje mu je ulazio pritvor u Scheveningenu te je ranije pušten na slobodu, 5. srpnja 2011. godine. Pred Sudbenim vijećem osuđen je na pet godina zatvora, dok ga je Žalbeno vijeće osudilo na 17 godina zatvora, a revizijskom presudom osuđen je na 10 godina zatvora. Izjasnio se da nije kriv

po svim točkama optužnice, kao i po dodatnima koje su mu dodane u izmijenjenim optužnicama. Optužen je za mučenja jer nije dao ispravne upute vojnoj policiji u cilju zaštite ratnih zarobljenika i nije spriječio prelaćivanja. Miroslav Radić 27. rujna 2007. godine oslobođen je svih optužbi.

6.3. Slučaj IT-95-13a

Za slučaj „Vukovarska bolnica“, odnosno slučaj IT-95-13a (ICTY, n.d.) optužen je i Slavko Dokmanović, tadašnji gradonačelnik Vukovara, za nehumane radnje u vidu ubojstva (zločini protiv čovječnosti), okrutno postupanje u vidu ubojstva (kršenje zakona ili običaja ratovanja) i namjerno nanošenje teških patnji, u vidu proizvoljnog ubojstva (teške povrede Ženevskih konvencija). Prva izmijenjena optužnica protiv „vukovarske trojke“ donesena je 3. travnja 1996. godine, u kojoj je pored Mrkšića, Šljivančanina i Radića optužen i Slavko Dokmanović, kao predstavnik civilne vlasti koji je pomagao i podržavao masovno ubojstvo na Ovčari. Optužnica je bila zapečaćena do Dokmanovićevog uhićenja. Suđeno mu je po individualnoj kaznenoj odgovornosti i nadređenoj kaznenoj odgovornosti. „Godinu dana kasnije, sedam dana prije objavljivanja presude o Dokmanovićevoj ulozi u organizaciji pokolja na Ovčari, optuženi je našao način da izazove kratak spoj na sijalici u svojoj ćeliji. Kad je osigurač bio zamijenjen, netom iza ponoći, upalilo se svjetlo i njegova ćelija je otvorena, Dokmanović je već bio mrtav. Unatoč redovnom nadzoru zbog zabrinutosti zbog njegove depresije, on se uspio objesiti zavezavši kravatu za šarku na vratima ćelije i sebi oko vrata“ (Borger, 2016, p. 67). Presuda nije nikada objavljena i postala je nepostojeća. Suđenje je trajalo od 19. siječnja do 25. lipnja 1998. godine, a prekinuto je 15. srpnja iste godine radi Dokmanovićeve smrti, odnosno samoubojstva u zatvorskoj ćeliji u Haagu.

6.4. Slučaj IT-04-75

Iako ne pripada u slučaj „Vukovarska bolnica“, slučaj IT-04-75 bitan je za masovno ubojstvo na Ovčari. Naravno da se slučaj „Vukovarska bolnica“ što zbog volje elita, što zbog ograničenih resursa Suda nije mogao proširiti na druge zločine počinjene u Vukovaru, no ipak je donesena još jedna optužnica – ona protiv Gorana Hadžića. Za zločine protiv čovječnosti optužen je u osam točaka: progoni, istrebljenja, ubojstva, stavljanje u zatvor, mučenja, nehumane radnje, deportacije i nehumane radnje u vidu prisilnog premještanja stanovništva, a za kršenja prava, odnosno običaja ratovanje optužen je u šest točaka: ubojstvo, mučenje, okrutno postupanje,

bezobzirno uništavanje sela ili uništavanje neopravdano vojnim ciljem, pljačka javne i privatne imovine (ICTY, n.d.). Optužen je za sudjelovanje u udruženom zločinačkom pothvatu, kojemu je cilj bio prisilno izmještanje nesrpskog stanovništva u cilju stvaranja srpske države na teritoriju Republike Hrvatske, a ti teritoriji će se 26. veljače 1992. godine naći pod vlašću samoprovzane Republike Srpske Krajine. Zločini za koje je optužen, između ostalog, su masovno ubojstvo na Ovčari, ubijanje 25 civila u Dalju i nezakonito zatvaranje i držanje Hrvata u nehumanim uvjetima u objektima u Srbiji poput stočne farme Stajićevo, vojarne u Zrenjaninu i Sremskoj Mitrovici, ali i u objektima Veleprometa u Vukovaru i obučnog centra TO u Dalju. Suđenje je trajalo od 16. listopada 2012. godine do 22. srpnja 2016. godine. Hadžiću je 2014. dijagnosticiran tumor na mozgu te je u nekoliko slučajeva puštan na slobodu, suđenja su nekoliko puta odgađana zbog njegovog lošeg zdravlja, a 13. travnja 2015. privremeno je pušten iz pritvora. Vratio se obitelji u Novi Sad, gdje je i umro 12. lipnja 2016. godine ne dočekavši presudu.

Hadžiću je na dva županijska suda u Hrvatskoj donesena kazna; u Osijeku za uništavanje katoličke crkve i miniranje Tenje osuđen je na osam godina zatvora 1999. godine, a u Šibeniku na dvadeset godina zatvora zbog prekomjernog granatiranja 1995. godine (Vukić, 2016). Zahvaljujući srbijanskoj protekciji nije izručen na odsluženje kazne, a tek će nakon donošenja optužnice i pritiska svjetskih sila na Srbiju krenuti u bijeg, odnosno bit će raspisana tjeratica u Srbiji.

6.5. Slučaj IT-03-67

U trećoj izmijenjenoj optužnici donesenoj 7. prosinca 2007. godine u slučaju IT-03-67 Vojislav Šešelj optužen je za zločine protiv čovječnosti i kršenja prava, odnosno običaja ratovanja. Po individualnoj kaznenoj odgovornosti optužen je za planiranje, naručivanje, poticanje, izvršavanje zločina, odnosno za pomaganje i poticanje izvršavanja istih te za sudjelovanje u udruženom zločinačkom pothvatu, a u svrhu kojeg su počinjeni zločini za koje je Šešelj optužen. Odgovoran je za *actus reus*, bilo da ga je počinio sam, ili netko drugi po njegovom naređenju, odnosno poticaju. Njegovo sudjelovanje u udruženom zločinačkom pothvatu vidljivo je u novačenju dobrovoljaca u četničke odrede, kao i u financiranju dobrovoljaca kojima je zadaća bila pomaganje u izvršavanju smaknuća, kroz javne govore poticao je dobrovoljačke odrede na smaknuća i ubijanja civila i branitelja, poticao je osnivanje Velike Srbije, odnosno držao je govore mržnje protiv svog nesrpskog stanovništva i aktivno je sudjelovao u ratnoj

propagandi, poticao je svoje sljedbenike i lokalne vlasti u Vojvodini na progon hrvatskog stanovništva. Šešelj će početkom studenoga 1991. godine posjetiti Vukovar u cilju održavanja jednog od svojih javnih govora. Putem do Vukovara stat će u Šidu u cilju održavanja novinarske konferencije, gdje će, između ostaloga, izjaviti da će cijelo područje Vukovara uskoro biti slobodno od „ustaša“ te da nijedan „ustaša“ ne smije napustiti Vukovar živ. U Vukovaru će posjetiti pripadnike Leve Supoderice kojima će se pridružiti i pripadnici gardijske brigade, kojima će držati moralne govore s porukom da se bore hrabro i srčano, a braniteljima će uputiti poruku da, ako se predaju bit će im pošteno suđeno, a ako se ne predaju bit će ubijeni. U optužnici protiv Šešelja stoji da su njegovi sljedbenici bili na Veleprometu 20. studenoga 1991. godine, gdje su izdvojili osamsto ljudi kao ratne zarobljenike, od kojih su probrane pojedince ubili te prevezli na Ovčaru gdje su sahranjeni u masovnoj grobnici, a šestorica⁶⁷ ubijenih ostavljena je iza zgrade u Veleprometu.

Šešelj nije izravno zapovijedao pripadnicima paravojskih formacija⁶⁸, odnosno četničkih odreda, on je više bio kao moralna figura te je njegova uloga bila poticanje pripadnika paravojskih formacija na činjenje zločina u vidu pljačke, ubojstava, držanja ratnih zarobljenika i slično. Šešelj je bio povezan i s Levom Supodericom, paravojskom formacijom koja je odgovorna za masovno ubojstvo na Ovčari. Formacija je brojila stotinjak ljudi, s Milanom Lančuzaninom „Kamenim“ kao glavnim zapovjednikom. Formaciju je financirala SRS, koja je i poslala najveći broj pripadnika u Vukovar, izuzev Kamenog i ostalih lokalnih pojedinaca koji su se formaciji pridružili u Vukovaru, a sudjelovali su u borbenim akcijama u sklopu TO te je tako Kameni bio pod zapovjedništvom gardijske brigade, odnosno OG „Jug“. U presudi će stajati da su Šešeljevci uništili veliki broj domova nesrpskog stanovništva, da su sudjelovali u masovnom ubojstvu na Ovčari te da su sudjelovali u zločinima koji su se događali u Veleprometu. Šešelj će obranu temeljiti na tvrdnjama da su Šešeljevci napustili grad te da Leva Supoderica nije mogla biti na Veleprometu, budući da je vojna policija čuvala objekt (ICTY, 2016). Dokazi su, međutim, pokazali da su i Leva Supoderica i Šešeljevci sudjelovali u zločinima za koje su optuženi. No Šešelj će biti oslobođen tih optužbi, jer su dragovoljci odgovarali vojnoj hijerarhiji, odnosno nije postojao zapovjedni lanac koji bi povezivao Šešelja i dragovoljce, unatoč njegovom velikom utjecaju na paravojsne formacije. Ni njegova uloga u novačenju pripadnika ne smatra se kriminalnom radnjom jer Sud to prepoznaje kao moguću legalnu aktivnost. Šešelj će, po točkama 1, 4, 8, 9, 10, 11, 12, 13 i 14 optužnice, biti proglašen nevinim.

⁶⁷ Karlo Crk, Krunoslav Golac, Rene Matoušek, Nikola Mihaljević, Đuro Sluganović i Zdravko Vladisavljević

⁶⁸ Paravojsne formacije Srpske radikalne stranke

6.4. Udruženi zločinački pothvat

U optužnici⁶⁹ protiv Mrkšića, Šljivančanina i Radića, kao i u onima protiv Hadžića i Šešelja navodi se da su sudjelovali u udruženom zločinačkom pothvatu. Cilj je udruženog zločinačkog pothvata bio „(...) trajno nasilno izmještanje, kroz činjenje zločina koji krše članke 3 i 5 Statuta

1986. - granice velike Srbije, prema memorandumu Srpske akademije nauka i umjetnosti

Slika 25 Karta Velike Srbije sukladno Memorandumu SANU. Izvor: <https://povpravaistina.wordpress.com/2019/06/14/velika-srbija/>, pristupljeno 4. prosinca 2020.

Tribunala, većine Hrvata, Muslimana i ostalog nesrpskog stanovništva s otprilike 1/3 teritorija Republike Hrvatske, velikih dijelova Bosne i Hercegovine i dijelova Vojvodine u Republici Srbiji, s ciljem pripojenja tih teritorija novoj državi u kojoj dominiraju Srbi“ (ICTY, 2007, p. 2), a većinski teritorij u Republici Hrvatskoj bit će u novoproglašenoj SAO Krajini. Haaški sud prepoznaje začetak UZP-a prije kolovoza 1991. godine te je trajao do prosinca 1995. godine. Sudionici spomenutog UZP-a

su Slobodan Milošević, Veljko Kadijević, Blagoje Adžić, Ratko Mladić, Franko Simatović, Jovica Stanišić, Biljana Plavšić, Željko Ražnatović i drugi pojedinci, a također su kao sudionici UZP-a prepoznati i pripadnici JNA i Teritorijalne obrane, kao i Državne bezbednosti i paravojnih formacija. Sud je prepoznao da su zločini počinjeni u Vukovaru bili u cilju ostvarenja plana Velike Srbije sukladno Memorandumu Srpske akademije nauka i umetnosti. Memorandum je samo jedno od djela velikosrpske ideologije teritorijalne ekspanzije, u koje spadaju i „Srbi svi i svuda“ Vuka Karadžića, „Načertanije Ilije Garašanina“, „Srpski svet u reči i slici“ Petra Niketića i drugi. Pripreme za UZP počinju još na Gazimestanu, 1990. godine izmještanjem naoružanja TO Hrvatske u Beograd i osnivanjem SDS-a Jovana Raškovića, kao i brojnim mitinzima od kojih je među prvima bio onaj u Srbu. Nakon balvan-revolucije u Kninu počinje popisivanje Šešeljevih dragovoljaca.

⁶⁹ Treća konsolidirana izmijenjena optužnica

Šešelj će biti jedan od uključenih⁷⁰ u regrutaciju i obuku dragovoljaca te će im se često obraćati i držati javne govore. U ljeto 1991. godine posjetit će obučni centar Arkanovih Tigrova⁷¹ u Erdutu, u kojemu će biti prisutni Goran Hadžić i Željko Ražnatović – Arkan. Šešelj će tu priliku iskoristiti za govor mržnje u cilju ratne propagande te za promoviranje plana Velike Srbije. Njegov plan podupirat će i srpsko vodstvo kojemu se JNA stavila na raspolaganje⁷² te će se snage JNA izmjestiti duž granica i unutar teritorija Republike Hrvatske, a paravojne formacije (npr. Šešeljevci) bit će raspoređivane po pozivu Miloševića ili generala JNA te će biti opskrbljivane oružjem i minsko-eksplozivnim sredstvima MUP-a i Ministarstva obrane Srbije. Područja gdje će JNA izmjestiti snage su Karlovac – Plitvice na sjeveru, Baranja – Osijek – Vinkovci na istoku i duž Neretve na jugu, a koja će pratiti zamišljenu granicu Šešeljeve Velike Srbije te će on zagovarati konsolidaciju JNA, a ne stvaranje nove srpske vojske. Zbog dezertiranja u JNA akcije čišćenja u Vukovaru provodili su pripadnici paravojnih postrojbi, stoga i ne čudi što su upravo oni i bili zaduženi za masovno ubojstvo na Ovčari. Međutim, tvrdnje da oficiri JNA nisu mogli spriječiti masovno ubojstvo (jer je to djelo paravojnih formacija) neosnovane su, budući da postoje pisane zapovijedi u kojima stoji da paravojne formacije odgovaraju zapovjednom lancu JNA. Ranije spomenutu Šešeljevu propagandu koristit će i drugi sudionici UZP-a, kao i njihovi podređeni. Tako će se za pojedince u Vukovaru govoriti da kolju srpsku djecu, mediji u Srbiji će izvještavati da pijani ustaše i nadrogirani Zenge⁷³ bacaju bombe 250 metara u dalj⁷⁴, a pripadnici HOS-a bit će prikazivani kao iznimno okrutni i nemilosrdni (plaćenička vojska) uslijed čega će dolaziti do velikog broja dezertiranja. Kadrijević će optužiti da u Hrvatskoj buktu novi neonacistički pokret, a sve u svrhu stvaranja ratne propagande, odnosno prikazivanja da se u Hrvatskoj radi protiv dobrobiti Srba, a ranije je objašnjeno kako je JNA prikazivana kao mirotvorac između dvije zaraćene strane.

⁷⁰ Pored Simatovića i Stanišića

⁷¹ U obučnome centru osim Arkanovih Tigrova obučavani su pripadnici i drugih paravojnih postrojbi, poput Šešeljevaca, Belih Orlova, odreda Dušan Silni i drugih.

⁷² JNA je dotada odgovarala Predsjedništvu SFRJ, a Kadrijević će na sastanku Milošević-Kadrijević-Jović u svibnju 1991. godine u Beogradu izjaviti da je novi cilj JNA stvaranje nove jugoslavenske države, a u Hrvatskoj je to značilo zaštitu srpskih civila – odnosno da sva područja s većinskim srpskim stanovništvom budu oslobođena od Hrvata i hrvatske vlasti. Drugim riječima, novi cilj JNA u Hrvatskoj postaje stvaranje SAO Krajine.

⁷³ Pripadnici Zbora narodne garde

⁷⁴ Propagandu će potaknuti nastavak za AK-47 (i ostale inačice iste automatske puške, poput M70 AB2) automatsku pušku, koji je služio za izbacivanje ručnih bombi M75 pomoću tromblonskog metka. Ciljanje i gađanje izvodilo se s boka, a rezultat toga bilo je neprecizno gađanje, no kako je ubojiti domet bombe 15 metara, a domet ranjavanja 30 metara nisu bili potrebni previše precizni pogodci.

Vukovar je, kao najveća luka na Dunavu, bio od strateškog značaja za Srbiju, no izuzev toga, Šešelj je Vukovar zamišljao kao glavni grad SAO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema. Iako vojna analitika pokazuje da su Vukovar mogli zaobići i osvajajući ostala područja izolirati Vukovar i izgubiti manje ljudstva, tehnike i opreme, Šešelj je Vukovar prikazivao kao najveće uporište „ustaša“ te je logično zaključiti da je to bio jedan od razloga razaranja grada, jer u konačnici, cilj nije bio samo zauzeti određeni teritorij – cilj UZP-a bio je etnički čist teritorij na kojemu će živjeti Srbi, što upućuje da zločini počinjeni na području Vukovara, odnosno području samoprovane SAO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema nisu bili proizvoljni, već u cilju stvaranja Velike Srbije.

7. ZAKLJUČAK

„Društva uništena masovnim zločinima ne mogu se ponovno izgraditi na laži, iskrivljavanju povijesti, na zaboravu i nekažnjenosti“ riječi su kojima Hartmann (2007, p. 213) upozorava da države proistekle iz raspada Jugoslavije ne mogu mirno koegzistirati što je savršeno vidljivo na primjeru entiteta Bosne i Hercegovine, ali i na situaciji na Kosovu. Vukovar, kao grad koji je pretrpio teška razaranja i velike ljudske žrtve, od kojih brojnim ni danas nisu pronađeni posmrtni ostaci, a čiji krvnici i dalje slobodno šetaju gradom, potvrđuje izjavu Florence Hartmann. U Vukovaru od kraja Domovinskoga rata pa sve do danas postoje veliki razdori između hrvatskog i srpskog stanovništva, što među starijom populacijom, ali i među mlađom, odvojene škole i vrtići. Sve su to posljedice neadekvatne reintegracije. Razdor među ljudima izazvali su abolicije, nepravda, nepravednost i nezadovoljstvo.

Stanovnicima Vukovara je, nakon mirne reintegracije, bilo nepojmljivo gledati kako okorjeli ratni zločinci slobodno hodaju gradom. Tome je razlog neučinkovitost Haaškog suda, koji osim zapovjednih struktura nije sankcionirao, odnosno kaznio i najniže počinitelje ratnih zločina. Haaški je sud tema brojnih kontroverza i teorija zavjere, Carla del Ponte u jednome je trenutku bila izrazito omražena figura koju su zvali raznim pogrđnim imenima, a izručenje Gotovine i Markača promatrano je kao cijena koju je Hrvatska morala platiti za ulazak u euroatlantske integracije. Što u konačnici i jest bila; suradnja s Haaškim sudom nametnuta je kao imperativ te je izručenje optuženih ratnih zločinaca postalo uvjet ulaska u euroatlantske integracije. Neučinkovitost Haaškog suda očituje se i u malim zatvorskim kaznama, koje bolje priliče izvršiteljima zapovijedi, nego ljudima koji su ih izdali. Usporedivši kaznu za masovno ubojstvo

na Ovčari Veselinu Šljivančaninu (sedam godina) s kaznama⁷⁵ za nanošenje teških tjelesnih ozljeda maloljetnoj osobi ili trudnicama (između 5 i 15 godina) lako se dolazi do zaključka da sankcije koje su mu nametnute u vidu zatvorske kazne nisu zadovoljavajuće, odnosno da u slučaju vukovarske bolnice i masovnog ubojstva na Ovčari Haaški sud nije učinio dovoljno. Drugim riječima, nije se pokazao djelotvornim, kao ni nacionalni sudovi, jer se i trideset godina nakon masovnog ubojstva na Ovčari privode osumnjičeni. Tako je 8. listopada 2020. godine privedeno devet osoba za koje se sumnja da su sudjelovale u masovnom ubojstvu na Ovčari, konkretno u „špaliru smrti“⁷⁶, 4. studenoga još jedna osoba (Bradarić, 2020), a svi su stanovnici Negoslavaca – sela s većinskim srpskim stanovništvom u kojemu je za vrijeme borbenih zbivanja 1991. godine bilo smješteno zapovjedništvo OG „Jug“, TO i paravojnih formacija.

Interpretacijom dokumenata vezanih za slučajeve vođene pri Haaškom sudu dolazi se do zaključka da je prva hipoteza rada (masovno ubojstvo na Ovčari pomno je isplanirana vojna operacija kojoj je cilj odmazda nad civilnim stanovništvom) točna. U provođenju operacije sudjelovali su pripadnici JNA, kao i pridodane postrojbe, u vidu TO i paravojnih formacija, koje su bile pod zapovjedništvom OG „Jug“. Izmještanje ranjenika iz bolnice učinjeno je netom prije nego će u nju ući promatračka misija EZ i MKCK kako bi ih evakuirali, Šljivančanin je prepriječio put istima kako bi izmještanje bilo učinjeno, a selekcija ranjenika učinjena je prokazivanjem prstom, odnosno identifikacijom prema popisu. JNA i paravojne postrojbe ciljano su izdvajale muškarce i odvodile ih. Iskapanje jame učinjeno je vojnim bagerima nekoliko dana ranije, ranjenici su prevezeni u vojarnu koju je bila pod kontrolom JNA, potom nakon nekoliko sati na Ovčaru, koja se mjesecima koristila kao logor te se u cijeloj operaciji znalo tko je zadužen za koju zadaću.

Druga hipoteza (međunarodna zajednica nije učinila dovoljno kako bi spriječila masovno ubojstvo na Ovčari i sankcionirala osobe odgovorne za isto) je kompleksna, ali točna. Širenje rata na Bosnu i Hercegovinu, kao i rat u Hrvatskoj i, u konačnici, masovno ubojstvo na Ovčari i ostali ratni zločini, mogli su se spriječiti vojnom intervencijom još 1991. godine, što potvrđuje i nekoliko ključnih ljudi. Slanje promatračke misije EZ, kao i MKCK u ratom zahvaćeno područje u kojemu je jedna strana okupirala područje druge bio je slabašan pokušaj sprečavanja

⁷⁵ Krivični zakon Republike Srbije

⁷⁶ Preživjeli svjedoci „špalir smrti“ opisuju kao dvored vojnika i paravojnika postavljen od vrata autobusa do vrata hangara na Ovčari kroz koji su zarobljenici morali proći. Vojnici u „špaliru“ bili su opremljeni tupim predmetima koje su koristili za nanošenje teških tjelesnih ozljeda zarobljenicima, od kojih su dvojica preminula.

očitog, odnosno prekasna reakcija međunarodne zajednice. Također, međunarodna zajednica nije se pokazala učinkovitom ni u sankcioniranju zločinaca. Odbacivanjem „tankih“ optužnica u svrhu smanjenja troškova Suda napravila se razlika po načelu hijerarhije – odbačene su optužnice protiv najnižih počinitelja, a zadržane su one protiv političkih aktera i visokih vojnih dužnosnika, a po raspuštanju Suda slučajevi su predani na postupanje nacionalnim zakonodavstvima država bivše Jugoslavije. Također, kazne koje su presuđene u Haagu za slučaj „Vukovarska bolnica“, kao i za slučajeve vezane za bolnicu, premale su i neproporcionalne zločinu, a pojedince pravda nije ni stigla – Šešelj i Radić su oslobođeni, Hadžić je umro, a Dokmanović je izvršio samoubojstvo.

Treća hipoteza (zahvaljujući međunarodnoj zajednici grobnica je netaknuta i ekshumirana) u potpunosti je točna. UN je postavio danonoćno osiguranje s naoružanim vojnicima i betonsko-žičanom ogradom kako ne bi došlo do izmještanja grobnice, odnosno kako bi medicinskopravni tim mogao neometano i bez bojazni za vlastiti život otkopati grobnicu i ekshumirati posmrtno ostatke te ih prevesti na daljnju analizu. Osiguranje grobnice pripadnici UNPROFOR-a, a kasnije i UNTAES-a će pružati od njenog otkrića do kompletnog izmještanja posmrtnih ostataka.

Masovno ubojstvo na Ovčari stravičan je zločin koji je uzdrmao Hrvatsku, ali i Europu nakon Drugog svjetskog rata. Svijet nije mogao vjerovati da je takav zločin moguć na pragu novog tisućljeća, a upravo su snimke razrušenog Vukovara promijenile javno mijenje, inercija svjetskih sila počela je biti osuđivana. Brojni mirovni sporazumi nisu donijeli ploda, napadne operacije ZNG bile su ili spriječene ili neuspješne, a srpska propaganda dovela je do počinjenja ratnih zločina, od kojih su brojni prošli nekažnjeno. Haaški sud, iako temeljit, nije bio dovoljno učinkovit, a svoju je moć koristio u pogrešne svrhe; nametanje imperativa izručenja osuđenih pojedinaca kao uvjet za ulazak u euroatlantske integracije, a to više jer su osnovane jedinice za hvatanje ratnih zločinaca. Neuspješnost rada Haaškog suda, ali i civilnih institucija u zemljama bivše SFRJ, očituje se ponajviše u tome što ljudi za koje se zna da su počinili ratne zločine i nakon prijave i dalje hodaju slobodno gradovima u kojima su počinili ratne zločine. Republika Hrvatska i dan danas aktivno radi na pronalasku i identifikaciji nestalih osoba, tako je u ožujku 2020. godine ekshumirano i identificirano tijelo Žarka Manjkasa Crvenkape, pripadnika HOS-a iz Vukovara koji je 1991. godine nestao u proboju, a koristi brojne mehanizme kojima bi se locirale masovne i pojedinačne grobnice. Nestale osobe iz Domovinskog rata, kao i nekažnjeni

ratni zločinci, ostaju najveća posljedica Domovinskog rata za Republiku Hrvatsku i grad Vukovar.

8. LITERATURA

Knjige autora:

1. Andrassy, J., Bakotić, B., Seršić, M. & Vukas, B., 2010. *Međunarodno pravo I. 2. izmijenjeno ur.* Zagreb: Školska knjiga.
2. Beljo, A., 1998. *Kronologija rata 1989.-1998.* Zagreb: Hrvatski informacijski centar.
3. Borger, J., 2016. *Krvnikov trag.* Sarajevo: Buybook.
4. Botica, S. i dr., 1992. *Mass killing and genocide in Croatia 1991/92.* Zagreb: Hrvatska.
5. Brozović, P., 2004. *Između života.* Vukovar: Tiskara „Pauk“, Cerna.
6. Dedaković, M., Mirković Nađ, A. & Runtić, D., 1998. *Bitka za Vukovar.* Cerna: Tiskara Pauk.
7. Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2007. *Izvori Humanitarnog prava.* Drugo ur. Beograd: Publikum.
8. Galović, A., 2020. *Mama, ne vidim nebo.* Bizovac: Posebna izdanja.
9. Garde, P., 1996. *Život i smrt Jugoslavije.* Zagreb: Biblioteka Ceres.
10. Glaurdić, J., 2011. *Vrijeme Europe: Zapadne sile i raspad Jugoslavije.* Zagreb: MATE d.o.o.
11. Hartmann, F., 2007. *Mir i kazna.* Zagreb: Protil International d.o.o.
12. HDLSKL, 2011. *Sunčica.* Zagreb: Parvus Print.
13. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2010. *Vukovar 1991. Dokumenti iz srpskih izvora.* Zagreb: Novi Liber.
14. Horvat, V., 1996. *Gdje su naši najmiliji?* Zagreb: Udruženje Vukovarske majke: Poglavarstvo grada Vukovara, Zagreb.
15. Kadijević, V., 1993. *Moje viđenje raspada.* Beograd: Politika - Izdavačka djelatnost.
16. Karlović, V., 2017. *Preživio sam Vukovar i Ovčaru.* 5 ur. Vukovina: Denona d.o.o.
17. Mirković, A., 2011. *Glasom protiv topova.* Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
18. Opća bolnica Vukovar, Udruga hrvatskih liječnika dragovoljaca 1990.-1991., 2007. *Vukovarska bolnica 1991.* Vukovar: Varteks d.o.o. Varaždin.
19. Owen, D., 1998. *Balkanska odiseja.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

20. Rehak, D., 2000. *Putevima pakla kroz srpske koncentracijske logore u 21. stoljeće*. Zagreb: Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora.
21. Runtić, D., 1997. *Vrijeme modrih kaciga*. Vinkovci: Vinkovačke jeseni.
22. Runtić, D., 2005. *Domovinski rat: Vrijeme rata*. Vinkovci: Neobična naklada.
23. Starešina, V., 2017. *Hrvati pod KOS-ovim krilom*. Zagreb: Avid media.
24. Stover, E., 1996. *Medicine under Siege in former Yugoslavia 1991. – 1995..* Boston: Physicians for Human Rights.
25. Tuđman, M. & Mladineo, G., 2015. *Tuđmanov arhiv: godine stvaranja i obrane: 1990. i 1991.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest i Hrvatska sveučilišna naknada.

Članci u znanstvenim i stručnim radovima:

26. Chenu, G. M., 2008. Nova prisutnost. *Vukovar, opomena za Europu*, 11 studeni, pp. 141-158.
27. Filko, A., 2020. Hrvatski vojnik. *Masovne grobnice podsjetnik na žrtvu Vukovara*, 16. studeni, pp. 16-19.
28. Hodge, C. & Grbin, M., 1996. *A Test for Europe: Confidence-Building in Former Yugoslavia*. Glasgow: Institute of Russian and East European Studies, University of Glasgow.
29. Jonjić, T., 2013. *Razaranje Vukovara i Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju*. U: D. Živić, ur. VUKOVAR 1991. - ISTINA I/ILI OSPORAVANJE: između znanosti i manipulacije. Zagreb: Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, pp. 218-237.
30. Jović, D., 2001. *Razlozi za raspad socijalističke Jugoslavije: kritička analiza postojećih interpretacija*. Reč, 08 06, pp. 91-157.
31. Juhl, K., 2005. *The Contribution by (Forensic) Archaeologists to Human Rights Investigations of Mass Graves*. Stavanger: Arkeologisk museum i Stavanger.
32. Kudelić, P. K., 2013. *Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju i simboli Domovinskog rata - pravno-kriminološki aspekt*. U: D. Živić, ur. VUKOVAR 1991. - ISTINA I/ILI OSPORAVANJE: između znanosti i manipulacije. Zagreb: Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, pp. 207-216.
33. MSF, 2015. *MSF and the War in the Former Yugoslavia 1991 – 2003*, preuzeto s: <https://www.msf.org/sites/msf.org/files/2019->

- [04/MSF%20Speaking%20Out%20Yugoslavia%201991-2003.pdf](https://www.icty.org/x/file/About/OTP/un_commission_of_experts_report1994/MSF%20Speaking%20Out%20Yugoslavia%201991-2003.pdf), pristupljeno 8. rujna 2020.
34. Pauković, D., 2008. *Posljednji Savez komunista Jugoslavije: uzroci, tijek i posljedice raspada*. *Suvremene teme*, 1(1), pp. 21-33.
35. Stover, E., 1997. The Grave at Vukovar. *Smithsonian Magazine*, Svezak 27, pp. 41-51.
36. Stover, E. & Ryan, M., 2001. *Breaking Bread with the Dead*. *Historical Archaeology*, ožujak, pp. 7-25.
37. Stuebner, W. A., 2006. *American cooperation with the ICTY*. U: B. K. Blitz, ur. *War and Change in the Balkans*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 87-98.
38. Yamin, A. E., 1996. *Ethnic Cleansing and Other Lies: Combining Health and Human Rights in the Search for Truth and Justice in the Former Yugoslavia*. Svezak Vol. 2, No. 1.
39. UNDPKO, 2008. *United Nations Peacekeeping Operations*. 2 ur. New York: UNDPKO.

Internet stranice:

40. Commission of Experts, 1994. *Final Report of the Commission of Experts*, New York: UN Security Council, preuzeto s: https://www.icty.org/x/file/About/OTP/un_commission_of_experts_report1994_en.pdf, pristupljeno 20. svibnja 2020.
41. Bradarić, B., *Novo uhićenje u Negoslavcima: Priveden jedan muškarac, mještani dobivaju pozive da se jave na razgovor u policiju*, zadnja promjena 4. 11. 2020. <https://www.vecernji.hr/vijesti/novo-uhicenje-u-negoslavcima-priveden-jedan-muskarac-mjestani-dobivaju-pozive-da-se-jave-na-razgovor-u-policiju-1443569>, pristupljeno 9. studenoga 2020.
42. Galović, A., *Žute čizme*, n.d. <https://zuteizme.wordpress.com/about/>, pristupljeno 20. kolovoza 2020.
43. HRT, *Posljednji izvještaj Siniše Glavaševića iz Vukovara*, zadnja izmjena 18. studenoga 2019., <https://magazin.hrt.hr/559423/price-iz-hrvatske-posljednji-izvjestaj-sinise-glavasevica-iz-vukovara>, pristupljeno 14. kolovoza 2020.
44. ICR, 2006. Exhibit 00419 (IT-95-13/1), preuzeto s: <http://icr.icty.org/exe/ZyNET.exe?ZyActionD=ZyDocument&Client=LegalRef>

[E&Index=ExhibitE&Query=&File=E%3A%5CLegal_Ref%5CBatchStore%5CExhibit%5CEnglish%5CExportedText%5C0000002R%5C2000166BB9.txt&QField=DocumentId%5E2000244644&UseQField=DocumentId&FuzzyDegree=1&ImageQuality=r85g16%2Fr85g16%2Fx150y150g16%2Fi500&Display=hpfrw&DefSeekPage=f&SearchBack=ZyActionL&Back=ZyActionS&BackDesc=Results+page&MaximumPages=1&ZyEntry=1&SeekPage=f&User=ANONYMOUS&Password=ANONYMOUS](http://www.icty.org/x/cases/hadzic/cis/en/cis_hadzic_en.pdf), pristupljeno 25. kolovoza 2020.

45. ICTY, *Goran Hadžić (IT-04-75) (Case Information Sheet)*, preuzeto s: https://www.icty.org/x/cases/hadzic/cis/en/cis_hadzic_en.pdf, pristupljeno: 13. listopada 2020.
46. ICTY, *ICTY Facts & Figures*, zadnja promjena studeni 2017., https://www.icty.org/sites/icty.org/files/images/content/Infographic_facts_figures_en.pdf, pristupljeno: 1. rujna 2020.
47. ICTY, 27. rujna 2007. *Prosecutor v. Mile Mrkšić, Miroslav Radić, Veselin Šljivančanin (Judgement) Case No. IT-95-13/1-T*, preuzeto s: <http://icr.icty.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/IT-95-13%231/JUD173R0000206423.tif>, pristupljeno: 20. kolovoza 2020.
48. ICTY, 31. ožujak 2016. *Prosecutor v. Vojislav Šešelj (Judgement), Case No. IT-03-67-T*, preuzeto s: <http://icr.icty.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/IT-03-67/JUD271R0000483337.pdf>, pristupljeno 9. studenoga 2020.
49. ICTY, 07. prosinca 2007. *Prosecutor v. Vojislav Šešelj (Third Consolidated Amended Indictment), Case No. IT-03-67*, preuzeto s: http://icr.icty.org/exe/ZyNET.exe?ZyActionD=ZyDocument&Client=LegalRefE&Index=IndictmentE&Query=&File=E%3A%5CLegal_Ref%5CBatchStore%5CIndictment%5CEnglish%5CExportedText%5C00000001%5C2000167HXU.txt&QField=DocumentId%5E2000247466&UseQField=DocumentId&FuzzyDegree=1&ImageQuality=r85g16%2Fr85g16%2Fx150y150g16%2Fi500&Display=hpfrw&DefSeekPage=f&SearchBack=ZyActionL&Back=ZyActionS&BackDesc=Results+page&MaximumPages=1&ZyEntry=1&SeekPage=f&User=ANONYMOUS&Password=ANONYMOUS, pristupljeno 11. studenoga 2020.

50. ICTY, 2016. *The Cost of Justice*, preuzeto s:
<https://www.icty.org/en/about/tribunal/the-cost-of-justice>, pristupljeno 14. rujna 2020.
51. ICTY, 2009. *Updated Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, preuzeto s:
https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf, pristupljeno: 18. kolovoza 2020.
52. ICTY, „*Vukovar Hospital*“ (IT-95-13a) *Slavko Dokmanović (Case Information Sheet)*, preuzeto s:
https://www.icty.org/x/cases/dokmanovic/cis/en/cis_dokmanovic.pdf, pristupljeno: 27. listopada 2020.
53. Karabeg, O., *TAJNI PLAN „RAM“ I MILOŠEVIĆEVI TRIKOVI: Zašto je JNA umjesto zaštitnika postala ubica građana BiH?*, zadnja promjena 2. srpnja 2018., https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/85311/tani_plan_ram_i_milosevicevi_trikovi_zasto_je_jna_umjesto_zastitnika_postala_ubica_gradjana_bih.html, pristupljeno 04. prosinca 2020.
54. Milošević, S., *Govor na Gazimestanu*, zadnja promjena 23. kolovoza 2014.
https://sr.wikisource.org/sr-el/%D0%93%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80_%D0%BD%D0%B0_%D0%93%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%83, pristupljeno 19. svibnja 2020.
55. PAX, n.d. *Decisions on humanitarian convoy to evacuate wounded and sick from Vukovar hospital*, preuzeto s:
<https://www.peaceagreements.org/view/1650/>, pristupljeno 18. kolovoza 2020.
56. PeaceWomen, n.d. *Security Council Resolution 1820*, preuzeto s:
<https://www.peacewomen.org/SCR-1820>, pristupljeno 1. rujna 2020.
57. PHR, 1993. *Report of a Preliminary Site Exploration of a Mass Grave near Vukovar, Former Yugoslavia*, Boston: PHR., preuzeto s: <https://phr.org/wp-content/uploads/1996/05/medicine-under-siege-formerYugoslavia-1996.pdf>, pristupljeno 24. kolovoza 2020.
58. PSD, *Bliži se 40. obljetnica Titove smrti; Joška Broz: Pred smrt mi je priznao da je pogriješio s jednom stvari i posijao sjeme razdora*, zadnja izmjena: 2. svibnja 2020. <https://zadarski.slobodnadalmacija.hr/zadar/forum/blizi-se-40->

- [obljetnica-titove-smrti-joska-broz-pred-smrt-mi-je-priznao-da-je-pogrijesio-s-jednom-stvari-i-posijao-sjeme-razdora-1019178](#), pristupljeno 19. svibnja 2020.
59. Scharf, M., *Indicted for War Crimes, then what?*. zadnja izmjena 3. listopada 1993.,
<https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1999/10/03/indicted-for-war-crimes-then-what/17b801dd-c1f6-435e-8347-3e7412baa24e/>, pristupljeno 12. listopada 2020.
60. UNSC, 1993. *Resolution 808*, <http://unscr.com/en/resolutions/808>, pristupljeno 20. rujna 2020.
61. Vučković, S., *HRVATICE I HRVATI, UPOZNAJTE GA: „Ja sam Ljupčo Atanasov, dočasnik JNA koji je '91. spasio 70 Hrvata iz pakla Vukovara“*, zadnja izmjena 9. kolovoza 2020.,
<https://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/hrvatice-i-hrvati-upoznajte-ga-ja-sam-ljupco-atanasov-docasnik-jna-koji-je-91-spasio-70-hrvata-iz-pakla-vukovara-129317/>, pristupljeno 13. kolovoza 2020.
62. Vukić, I. *Death Prevents Justice Once Again For Croat Victims Of Serb War Crimes*, zadnja izmjena 13. srpnja 2016., <https://inavukic.com/tag/goran-hadzic/>, pristupljeno 27. listopada 2020.

Dokumentarni filmovi:

63. Ovčara - neispričana priča. 2019. Režirao Vladimir Andrić. Hrvatska: Nacionalni sindikat policije, Suhorski d.d.
64. Zaustavljeni glas Siniša Glavašević. 2010. Režirala Višnja Starešina. Hrvatska: Interflim i HRT.

9. POPIS SLIKA, GRAFIKONA I TABLICA

Slika 1 Struktura stanovništva općine Vukovar 1991. godine	27
Slika 2 Dinamika agresija JNA, TO i paravojskih postrojbi na općinu Vukovar.....	28
Slika 3 Smjerovi napada JNA, TO i paravojskih postrojbi na Vukovar u razdoblju 10. - 18. studenoga 1991.	32
Slika 4 Prikaz uzroka smrti žrtava s Ovčare.	53
Slika 5 UNPA zone.	54
Slika 6 Prikaz misija PHR-a na prostoru bivše Jugoslavije s njihovim trajanjem i brojem ljudi.	62
Slika 7 Prikaz misija Liječnika bez granica u Domovinskom ratu.	64
Slika 8 Postupci vođeni pri ICTY.	72
Slika 9 Zemlje u kojima su ratni optuženici s prostora bivše SFRJ odsluživali zatvorske kazne.	78
Slika 10 Prikaz statističkih podataka o dokazima i svjedocima obrane i tužiteljstva za slučaj „Vukovarska bolnica“	80
Slika 11 Karta Velike Srbije sukladno Memorandumu SANU.....	86

10. POPIS KRATICA

- BiH – Bosna i Hercegovina
- CIA – Central Intelligence Agency
- DNK – deoksiribonukleinska kiselina
- ECMM – European Community Monitoring Mission
- EEZ – Europska ekonomska zajednica
- EU – Europska unija
- EZ – Europska zajednica
- FIST – Fugitive Intelligence Support Team
- GCHQ – Government Communications Headquarters
- GMBR – Gardijska motorizirana brigada
- GROM – Grupa Reagowania Operacyjno-Manewrowego
- HDLSKL – Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora
- HDZ – Hrvatska demokratska zajednica
- HOS – Hrvatske obrambene snage
- ICTY – International Criminal Tribunal for former Yugoslavia
- JNA – Jugoslavenska narodna armija
- KESS – Konferencija za europsku sigurnost i suradnju
- MCK – Međunarodni Crveni križ
- MI6 – Military Intelligence Sector 6
- MKCK – Međunarodni Komitet Crvenog križa
- MKSJ – Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju
- MSF – Médecins Sans Frontières
- MUP – Ministarstvo unutarnjih poslova
- NSA – National Security Agency
- OG – operativna grupa
- OSCE – Organization for Security and Co-operation in Europe
- PHR – Physicians for Human Rights
- RH – Republika Hrvatska
- RSK – Republika Srpska Krajina
- SAD – Sjedinjene Američke Države
- SANU – Srpska akademija nauka i umetnosti

- SAO – Srpska autonomna oblast
- SAS – Special Air Service
- SDS – Socijaldemokratska stranka
- SEAL – Sea, Air and Land
- SFRJ – Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
- SKJ – Savez komunista Jugoslavije
- SMB – sivo-maslinasta boja
- SR – socijalistička republika
- SRJ – Socijalistička Republika Jugoslavija
- SRS – Srpska radikalna stranka
- SSSR – Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
- TIFU – Tracking, Intelligence and Fugitive Team
- TO – Teritorijalna obrana
- UN – Ujedinjeni narodi
- UNDPKO – United Nations Department of Peacekeeping Operations
- UNFIC – United Nations Forces in Croatia
- UNPA – United Nations Protection Areas
- UNPROFOR - United Nations Protection Force
- UNSC – United Nations Security Council
- UZP – udruženi zločinački pothvat
- WCIT – War Crimes Investigation Team

ŽIVOTOPIS

OSOBNJE INFORMACIJE

Dedaković Jelena

📍 Majdakova 14 (Hrvatska)

☎ (+385) 99 226 4353

✉ j.dedakovic@hotmail.com

Spol Žensko | Datum i mjesto rođenja rođenja 04/09/1994, Koprivnica | Državljanstvo hrvatsko

RADNO ISKUSTVO

26/06/2019–danas

Časnica za obuku

OS RH, HKoV, ZOD „Fran Krsto Frankopan“, SMVO „Josip Briški“, Rakitje (Hrvatska)

02/01/2016–30/08/2018

Vojnik pješak/vojnkinja pješakinja kopnene vojske

OSRH, HKoV, GMBR, 1. MB „TIGROVI“, Petrinja (Hrvatska)

OBRAZOVANJE I OSPOBLJAVANJE

16/01/2019–danas

VSS

Sveučilište Libertas (Hrvatska)

Diplomski sveučilišni studij međunarodnih odnosa i diplomacije

31/08/2018–26/06/2019

Poručnik/poručnica

OSRH, HVU, Časnička škola „Andrija Matijaš Pauk“, Zagreb (Hrvatska)

prva razina slijedno-rastuće izobrazbe (temeljna časnička izobrazba)

specijalnost: pješništvo

2017–16/01/2019

Visoka škola međunarodnih odnosa i diplomacije Dag Hammarskjold, Zagreb (Hrvatska)

04/10/2016–23/12/2016

Operator POVRS II. generacije

OSRH, HKoV, ZOD F.K.F., Pješачka pukovnija, Đakovo (Hrvatska)

specijalistička vojna obuka

02/2016–04/2016

OSRH, HKoV, ZOD F.K.F., Središte za temeljnu obuku, Požega (Hrvatska)

dragovoljno vojno osposobljavanje

2013–2016

VŠS

Visoka škola međunarodnih odnosa i diplomacije Dag Hammarskjold, Zagreb (Hrvatska)

bacc. int. rel.

- 2012–2013 SSS
Gimnazija Bjelovar, Bjelovar (Hrvatska)
- 2009–2012 Gimnazija dr. Ivana Kranjčeva, Đurđevac (Hrvatska)
- 2001–2009
Osnovna škola Ferdinandovac, Ferdinandovac (Hrvatska)

OSOBNJE VJEŠTINE

Materinski jezik hrvatski

Strani jezici	RAZUMIJEVANJE		GOVOR		PISANJE
	Slušanje	Čitanje	Govorna interakcija	Govorna produkcija	
engleski	C2	C2	C1	C1	C1

Stupnjevi: A1 i A2: Početnik - B1 i B2: Samostalni korisnik - C1 i C2: Iskusni korisnik
[Zajednički europski referentni okvir za jezike](#)

Komunikacijske vještine

- timski duh
- sposobnost vođenja
- suradnja sa stranim veleposlasticima u sklopu HRPRESS-a
- suradnja sa stranim pripadnicima oružanih snaga (vojne vježbe i međunarodni tečajevi)
- volontiranje u Udruzi za dobrobit i zaštitu životinja Indigo (2013.-2015.)
- pomoć područjima pogođenim elementarnim nepogodama (poplave 2014., poplave 2018.)
- časnik za vezu HRPRESS 2020 (litvanskoj delegaciji)

Organizacijske / rukovoditeljske vještine

- organiziranje, vođenje i sudjelovanje u provođenju tečajeva

Vozačka dozvola B